
DR. JOSEF BOROVIČKA A NÁRODNÍ ARCHIV (PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM ARCHIVNICTVÍ NOVĚJŠÍ DOBY)

Josef Kollmann

Myšlenka Národního archivu je nerozlučně spjata se jménem archiváře a pozdějšího univerzitního profesora dr. Josefa Borovičky (1885–1971), který dvakrát podnikl akci, aby byl v Praze zřízen Národní archiv, tomuto úsilí věnoval čtyři roky svého života a vynaložil na ně mnoho svých sil. Kupodivu však nebyl první, kdo tento návrh vyslovil. Prvenství v tom směru náleží osvícenskému řediteli pražské univerzitní knihovny Františku Posseltovi, který ho vyslovil v souvislosti s požadavkem Domácího, dvorského a státního archivu ve Vídni, aby mu univerzitní knihovna odevzdala listiny zrušených klášterů. Posselt tomu oponoval a jako řešení navrhl, aby tyto listiny byly spolu s jinými pro dějiny významnými archiváliemi uloženy do nově zřízeného Národního archivu.¹ Přestože jeho návrh podpořil vlivný prezident českého gubernia hrabě Kolovrat, známý jako podporovatel vědeckých snah a zakladatel Národního muzea, ve Vídni byl zamítnut a zmíněné listiny tam musely být odevzdány. V dalších letech pak tato myšlenka úplně zapadla a vůbec devatenácté století jí nebylo příznivo, protože v něm dlouho přežívaly tradice josefinismu, který postrádal historický smysl, písemné památky znevažoval a namnoze je považoval za zbytečný balast. V důsledku tohoto nazírání státní správy devatenácté století představovalo pro archivnictví dobu hlubokého úpadku. Především to platilo o státním archivnictví, jehož stav byl na konci století právě tak špatný jako na jeho začátku respektive jen nepatrně zlepšený, avšak ani samosprávné archivnictví nebylo na tom o mnoho lépe. Určité zlepšení nastalo zde zřízením zemského archivu roku 1862, který se alespoň postaral o archiválie vzešlé z činnosti nejvyšších zemských institucí. Protože mu byly dány do vínku v první řadě historiografické a ediční úkoly, na péči o archivy nižších samosprávných institucí mnoho času nezbývalo a o místní archivy se začal systematicky starat až v posledním desetiletí 19. století. Celkem vzato, naše archivnictví se v období před první světovou válkou nacházelo v dosti neuspokojivém stavu, a nebylo proto divu, že se čeští archiváři zabývali myšlenkami, jak ho napravit.

V rámci těchto snah a také v popřevratovém nadšení z osvobození dr. Borovička vystoupil těsně po převratu roku 1918 s návrhem, aby byl zřízen Národní archiv sloučením dosavadního místodržitelského a zemského archivu, tedy ar-

chivu státního a autonomního. Byla to myšlenka pokroková, záslužná a do jisté míry vznešená, protože by vedla ke zřízení ústředního archivu ve vlastnictví osvobozeného národa, který by shromažďoval a opatroval písemné památky na jeho minulost a představoval tak jeho písemnou paměť právě tak, jako Národní muzeum chovalo památky na jeho minulost povahy hmotné. Národní archiv by byl nevyčerpateľným zdrojem pramenů k poznání vlastní minulosti, která by se v něm odrážela jako v zrcadle.

V době, kdy tento návrh podal, získal si již jméno svou bohatou publikační činností v archivním oboru a byl považován za jednoho z našich předních archivních odborníků. Za sebou měl úspěšné studium historie na pražské univerzitě, kde patřil hlavně mezi žáky profesorů Golla, Pekaře a Friedricha. Potom absolvoval jako mimořádný posluchač dvouleté studium na vídeňském Ústavu pro rakouský dějezpyt, na němž bylo možno získat nejlepší možnou průpravu pro povolání archiváře i pro editorskou práci; podle jeho vlastních slov vyučil se archivářskému a editorskému řemeslu v nejlepším slova smyslu. Získal tedy nejlepší kvalifikaci, jaké bylo možno v té době dosáhnout. Vstupem do služeb zemského archivu roku 1908 se začala jeho archivářská dráha; v ní postupoval normálním služebním postupem od praktikanta až po hodnost zemského archivního rady.²

V následujícím desetiletí vyvíjel mimořádně horlivou publikační činnost v archivním oboru, která svědčí o tom, že archivnictví a jeho živé problémy plně zaujímaly jeho mysl. Starší pracovníci archivu H. Kollmann, dr. J. B. Novák a dr. K. Krofta se věnovali hlavně a plně velkým edičním podnikům a jemu jako nejmladšímu pracovníku připadly vlastní archivní práce a vůbec starost především o archivní stránku ústavu. Tato archivářská činnost ho podnítila k teoretickým úvahám a k publikační aktivitě. Neomezil se pouze na vlastní archivářské působení v Praze a ve venkovských archivech, ale snažil se v řadě studií řešit úkoly českého archivnictví po teoretické i praktické stránce. V té době – ještě za starého Rakouska – se naše vrcholové archivnictví plně zaměřovalo na ediční úkoly a proto vážné studie toho druhu byly u nás jen ojedinělé. Tím nechceme říci, že by takové práce neexistovaly vůbec; většinou se zabývaly otázkou organizace archivnictví, tak např. významný byl článek vídeňského archiváře Václava Kratochvíla *Hollandská theorie archivní a reforma archivnictví u nás* nebo článek profesora Jaromíra Čelakovského *O organizaci archivnictví v zemích neuherských*, který se týkal hlavně rakouského archivnictví. O organizaci rakouského archivnictví psal také Jan Opočenský, který rovněž uveřejnil článek *Organisace archivnictví*. Řada publikovaných prací se věnovala městským archivům; z nich vynikala práce Václav Vojtíška *Archiv král. hl. města Prahy*, která vyšla též v německém překladu. Vedle toho uveřejnil studii *K organizaci našeho archivnictví a K inventarizaci našeho archivnictví*.^{2a}

Oproti nim Borovičkovy práce byly širšího a obecnějšího zaměření. Jeho práce publikované v období před převratem roku 1918 lze v jistém smyslu považovat za průkopnické; řadí se vlastně k prvním pokusům o vědecké řešení určitých otázek v archivním oboru u nás vůbec. Bylo také pro ně příznačné, že autor nepojímal otázky jen z úzkého hlediska odborně-archivářského, ale jednal o nich z širšího hlediska organizace vědecké práce historické vůbec, jinými slovy, že se díval na archivní problémy z jistého nadhledu. Vždy také přicházel s reálným návrhem či radou, jak daný problém řešit. Když se pak v následujících letech diskutovalo o úpravě a organizaci našeho archivnictví, jeho návrhy a myšlenky byly vždy nejen vzaty v úvahu, ale stávaly se základem a východiskem jednání. A i když se zcela nerealizovaly – vlastně to podstatné nebylo uskutečněno – nemálo je obohatily po myšlenkové stránce. Proto jim náleží místo v dějinách našeho archivnictví.

Ještě je třeba dodat, že jeho literární práce vynikají stylistickou vybroušeností, která v tomto druhu literatury nebyla dosud překonána. Věnoval pozornost obecně archivním otázkám i problémům, které přináší přítomná doba a které je tudíž třeba řešit bezprostředně. Jeho práce jsou pozoruhodné nejen počtem, ale i obsahem a formou. Především vycházejí z moderní archivní teorie a vyznačují se jasným archivním myšlením a zdravým úsudkem. Vyslovoval v nich své stanovisko k trvalým i aktuálním otázkám našeho tehdy ještě nedostatečně rozvinutého archivnictví. Bylo pro ně příznačné, že se nespokojil pouhou prezentací či kritikou stávajícího stavu, ale že vždy přinášel zároveň návrh, jak v dané situaci postupovat. Přitom měl i povšechnou znalost archivnictví v evropských zemích, takže mohl srovnávat naše poměry s cizími. Proto se jeho práce vyznačují určitým nadhledem a i s odstupem času se jeví jako dokonalé. I když se pochopitelně od té doby mnoho změnilo, vždy v nich lze najít zrnko poučení či inspirace. V každém případě však zůstávají dokladem o českém archivním myšlení předpřevratové doby. Svými publikovanými pracemi si dr. Borovička vydobyl již za starého Rakouska takové uznání, že byl již ve svém poměrně nízkém věku považován za jednoho z našich předních archivních odborníků. To ho morálně kvalifikovalo k tomu, aby mohl zasahovat do jednání o nejzávažnějších záležitostech oboru. A ty nesporně představovala budoucí organizace našeho archivnictví, jehož vrcholným článkem měl být podle jeho představ Národní archiv.

Roku 1909 (duben až listopad) podnikl výzkumnou cestu do generálního archivu v Simancasu, v níž navázal na práci, kterou tam před lety začal Antonín Gindely. O tomto archivu jakož i o svém výzkumu v něm potom uveřejnil studii *Archiv v Simancasu. Příspěvek ke kritice zpráv španělských vyslanců*,³ která informovala zdařile o tomto významném španělském archivu, který obsahuje mezi jiným i prameny k českým dějinám. I když se v tom archivu od té doby

mnoho změnilo, i dnešní badatel může zde nalézt poučení (španělské správní instituce, druhy diplomatického materiálu, korespondence vyslanců).

K padesátému výročí trvání zemského archivu napsal jeho dějiny *Královský český zemský archiv (1862–1912)*⁴, které zůstávají dodnes dílem v tomto oboru nepřekonaným a zároveň nedostižným vzorem pro všechny, kdož se zabývají archivními dějinami. Kdyby nevykonal v životě nic jiného, již sama tato práce by mu zajistila trvalé místo v dějinách našeho archivnictví.

Potom obrátil svou pozornost od minulosti k naléhavým problémům přítomnosti, které bylo nutno řešit. Jednalo se především o místní archivy; péče o ně nedosahovala žádoucí úrovně a přitom náležela do kompetence zemského archivu. Jinými slovy, zemský archiv se cítil za ně zodpovědný, i když jejich správa náležela jednotlivým obcím. K této problematice uveřejnil studii *Samospráva a archivnictví v Čechách*.⁵ V ní se zabýval péčí zemské samosprávy o archivnictví, zvláště pak o místní archivy, studie má však význam i pro otázku ochrany archiválií všeobecně. Konstatoval, že zemská samospráva se nestarala o archivnictví v Čechách patřící do její působnosti uspokojivým způsobem. Aby byly archiválie a archivy zabezpečeny před hrozící zkázou, měl být zřízen po moravském vzoru institut archivních korespondentů, avšak to se nestalo. A ani zemský archiv nečinil v tomto ohledu, co činit měl. Za ředitelství Gindelyho bylo na tomto poli vykonáno velmi málo, protože Gindely byl plně zaujat velkými edičními projekty. Za jeho nástupce Fr. Dvorského se dosáhlo velkého pokroku na poli ochrany archiválií; mnoho bylo také vykonáno pro výzkum malých venkovských archivů, pro soupis materiálu v nich uloženého, pro jejich uspořádání a lepší uložení. Za jeho nástupců ediční úkoly a vzrůstající úřední agenda zatlačily tuto činnost opět do pozadí. Autor tudíž dospěl k závěru, že za padesát let existence zemského archivu nebyla vytvořena archivní organizace, která by zabezpečila trvale ochranu archiválií při samosprávných institucích, to jest hlavně při obcích. Protože ani archivní rada při ministerstvu vnitra nevěnovala této péči náležitou pozornost, podle autora je nutno organizovat tuto péči nezávisle na ní. Postavil se zde rozhodně proti myšlence, aby obecní archivy byly zabezpečovány tím, že by byly ukládány do jediného ústředního, to jest v tomto případě zemského archivu. Stavěl se také proti tomu, aby tyto malé obecní archivy byly ukládány do krajských archivů, o jejichž zřízení se uvažovalo, protože by to jednak byly archivy státní a nikoli samosprávné, jednak proto, že by se tím péče o obecní archivy odkládala do nedohledna. Vyslovil se zde rozhodně pro to, aby místní archivy byly zachovány v místě svého vzniku. *A má-li historický smysl, úcta k minulosti, láska k domovině skutečně nějakou hodnotu, jak jsme o tom přesvědčeni, pak se odstraněním písemných památek historických z místa staletého jich uložení zbavujeme nejsilnějších opor pro vzbuzení těchto hodnot, dovozuje. Pokud by to nebylo možné, tyto malé archivy by*

měly být uloženy v archivu nebo muzeu nejbližšího města, pokud by byly řádně spravovány. Obce by však měly být zavázány, aby se řádně postaraly o své archivy, čehož by se nejlépe dosáhlo zemským zákonem. Odborným dohledem nad místními archivy by měl být pověřen zemský archiv. Účelem této studie bylo upozornění na naléhavou potřebu péče o malé obecní archivy, dosud zanedbávané.

Jak velice otázka obecních archivů dr. Borovičkovi ležela na srdci, ukazuje i jeho stať *Obecní archivy*.⁶

Ve studii *Zřízení agrárního archivu*⁷ se dr. Borovička zabýval tímto v tehdejší době aktuálním a hojně diskutovaným tématem. Jak známo, Národopisná výstava československá z roku 1895 podnítila ohromný zájem naší veřejnosti o lidovost, o venkovský lid a o jeho dějiny. Jako projev tohoto zájmu navrhl profesor Albín Bráf zřídit zvláštní archiv pro *český dějezpyt agrární*. Agrárními dějinami je třeba rozumět dějiny zemědělské výroby a dějiny agrárního zřízení, to jest dějiny řádů, jimiž byl upraven poměr zemědělce a vlastníka k půdě, společnosti a státu po právní, majetkové a společenské stránce. Samozřejmě zahrnoval i dějiny výrobců, to jest dějiny zemědělského lidu. Po jistém váhání či odkladu zemský výbor přijal tuto myšlenku za svou a v roce 1909 navrhl zemskému sněmu, *aby v zemském archivu bylo zřízeno oddělení agrárně-historické pro sbírání, uchování a zpracování památek důležitých pro dějezpyt agrární v království Českém*. Zemský sněm dosud o tomto návrhu nerozhodl, přestože zájem o agrární dějiny nepolevoval. Spíše ještě vzrůstal, jak se to projevilo mezi jiným i založením zvláštního časopisu pro tento obor historie *Agrární archiv* (1914).

Svou studií chtěl autor zřejmě tento dosud nevyřízený návrh připomenout a tuto otázku jaksi oživit na vyšší úrovni. A nejen to, vyjádřil se přesně, co by měl agrární archiv obsahovat a co nikoliv. Tím vlastně stanovil jeho program. Měl obsahovat především fondy ústředního charakteru, hlavně katastry bez rozdílu, zda jsou původu stavovského nebo státního, počínaje berní rulou, dále registraturu C.k. vlastenecké hospodářské společnosti v Čechách a pozemkové knihy, které ovšem nebyly ústředního, ale místního charakteru (byly však již zemským archivem převzaty). Mimo agrární archiv měly zůstat archivy a registratury vrchnostenských (patrimoniálních) úřadů, které obsahují bohaté prameny nejen pro poznání zemědělských poměrů a vlastního hospodaření na jednotlivých dominiích, nýbrž i pro poznání veřejnoprávních poměrů na nich. V těchto písemnostech se zobrazuje veškerý život na dominiu i jeho agrární dějiny. Autor upozorňuje, že archivy patrimonií jsou ohroženy nejvíce, protože se na ně namnoze pohlíží jako na něco bezcenného. Proto mnoho těchto archivů propadá zkáze. Současná doba není vůbec příznivá pro jejich zachování. Situace se

ještě zhoršila tím, že se v nynější válečné době provádí horlivě sběr starého papíru. Tyto archivy měly být v zásadě zachovány na místě svého vzniku, avšak v případě, že by některému z nich hrozilo zničení a nebyla jiná možnost jeho zachování, měl by být odevzdán zemskému archivu a tam se stát součástí agrárního archivu. V závěru pak načrtl program agrárního archivu pro neblížší budoucnost. Podle jeho názoru jeho předním úkolem na dlouhou dobu bude především úkol sběratelský, totiž aby zachránil a zabezpečil ohrožené archiválie. Dalším jeho úkolem bude jejich uspořádání, pořízení a uveřejnění podrobných inventářů, čímž se prokáže historickému bádání neocenitelná služba. Jak je patrné, druhým motivem k napsání této studie byla záchrana ohrožených archivů. Ochrana archiválií a archivů byla v té době na předním místě snah dr. Borovičky, neboť, jak to vyjádřil lapidárně, dokument, který se jednou zničí, nelze již ničím nahradit. Jeho starost byla oprávněná, protože v naší zemi dosud neexistovala zákonná ochrana archiválií.

Poměrně krátce nato se zabýval všeobecnou ochranou archiválií a jmenovitě ve vztahu k současně probíhající válce v krátkém článku *K otázce ochrany písemných památek: Sbíрка starého papíru*.⁸ Byla to nanejvýš aktuální otázka: vztah mezi probíhající válkou a ochranou písemných památek, které byly ohroženy i daleko za frontou intenzivně prováděným sběrem starého papíru, po němž byla velká poptávka jakožto po surovině potřebné pro papírenský průmysl. Při sběru se někde zašlo až příliš daleko a jako starý papír se věnoval i cenný písemný materiál mající význam pro poznání minulosti. Jak upozorňuje, nevhodným skartováním starých písemností vzniknou nenahraditelné škody pro vědecké zájmy; je to reálná hrozba. Povolané orgány se snaží čelit tomuto nebezpečí, aby nebyly ničeny svévolně historicky cenné písemné památky. Spisy státních úřadů jsou chráněny před svévolným ničením přesnými skartačními předpisy, na jejichž dodržování dbá místodržitelství archiv. V důsledku toho intenzivně prováděný sběr starého papíru v archivech a spisovných státních úřadů nezpůsobil citelné škody, ačkoli v jednotlivých případech dochází také v tomto směru k přehmatům. Podobně jsou skartačními předpisy opatřeny registry samosprávných institucí. Archivy a registry neveřejných organizací se netěší takové ochraně a přece jde namnoze o významný materiál důležitý pro dějiny novější doby, který se nachází u různých živnostenských a obchodních společenstev, průmyslových závodů, bank, velkostatků, soukromých podnikatelů nebo u vynikajících představitelů veřejného života. Úplné zničení těchto písemných památek by znamenalo neodčinitelnou škodu pro historii, národní hospodářství, místopis, statistiku apod. Nebezpečí zkázy je stále akutní, zvláště v tomto období zvýšeného sběru starého papíru, a je tím větší, že tyto archivy a registry nejsou přiřčeny k žádné správní organizaci, nepožívají žádné ochrany a jsou tudíž vydány na milost a nemilost činitelů s docela jinými zájmy. Na

záchranu takového materiálu zasáhla sice zmíněná archivní rada jednak tím, že vydala zvláštní poučení v této otázce, jednak tím, že nabídla bezplatnou pomoc prostřednictvím svých konzervátorů, kteří by poradili v rozhodování, co vyřadit a co zachovat. S podobnou výzvou k veřejnosti se správa zemského archivu obrátila k veřejnosti, aby se zabránilo zkáze důležitého materiálu, a nabídla na pomoc své pracovníky v případě potřeby, avšak tento archiv nemá na to bohužel dost lidí. Jak autor zdůrazňuje, jedná se tu o praktickou ochranu písemností ohrožených náhle sběrovou akcí. Nyní, jak praví, se projeví slabé stránky našeho archivnictví, totiž že dosud neexistuje zákonná ochrana písemných památek a archivnictví vůbec, archivy nejsou dosud organizovány (to jest, že chybí archivní organizace), a v řadě okresů nebyli dosud ustanoveni konzervátoři archivní rady. Pomocné orgány, jež mají tomuto nedostatku odpomoci, nestačí na své úkoly. Nadto někteří konzervátoři nesídlí ani ve svém obvodu, nýbrž většinou v Praze, zatímco v mnoha případech je třeba rychlého zásahu na místě ohrožení. A přece i za daného stavu nemusí být situace beznadějná, neboť v některých městech se místní činitelé sami chopili iniciativy k záchraně a kontroly nad sběrem starého papíru se ujala místní muzea. *Zajisté je to nejsprávnější řešení daného úkolu ochranné praxe a zároveň také poučný příklad, na jakém podkladě musí být vybudována zdravá archivní organizace,* uzavřel svůj výklad autor.

Ve stati *O úkolech českého archivnictví*⁹ se zamýšlí nad jeho současným stavem a nad tím, co by se mělo dělat k jeho zlepšení. Úvodní slova platí obecně a jsou hodna pozornosti i dnes: *Zachovat všechna písemná svědectví minulosti a odevzdat je příštím věkům neporušená, právem se považuje za naléhavý příkaz doby a zanedbání této povinnosti bylo by ošklivou skvrnou v dějinách našeho století. Písemnosti, jsou-li dobře opatrovány a uspořádány, mají cenu mravní a mnohdy i právní opory a znič-li se, nelze jich nijak nahradit. Proto moudrá veřejná správa vždy byla dbalá toho, aby její staré spisy byly v dobrém pořádku, a tak jedině mohly sloužit skutečným potřebám praktického života. Jde však také o vyšší cíle. Pro silný a zdravý vývoj národa je živé vědomí vlastní minulosti složkou nezbytnou a jednou z nejmocnějších. A pravdivé poznání života předků, má-li být onou učitelkou, musí se opírat o bedlivé studium přímých pramenů. Proto také péči o ochranu archiválií a vůbec písemných památek v nejširším významu, jež podávají nejplnější obraz minulosti, považujeme nejen za vědeckou, nýbrž v pravém slova smyslu i za kulturní povinnost naší doby. My Čechové jsme po výtce historický národ a ve svém politickém a kulturním postavení nemůžeme pro svůj samobytný život národní mít jinou oporu, leč ve velkém odkazu svých dějin.*

Celkově neutěšený stav archivnictví v Čechách začínal u státního archivnictví. V zemi existoval pouze jediný státní archiv, o nějž však nebylo řádně postaráno, o archivy nejvyšších státních úřadů a soudů (kromě místodržitelství)

i bývalých krajských úřadů nepečoval nikdo. Byl sice učiněn počátek celostátní archivní organizace zřízením archivní rady při ministerstvu vnitra roku 1894, ale tato rada plnila jen funkci poradního orgánu bez výkonné pravomoci; proto také nevykonala nic podstatného pro zlepšení stavu archivnictví v Čechách. Jeho základní nedostatek tvěl v tom, že zde chyběl památkový zákon, který by zahrnoval i ochranu písemných památek. Dále pak autor pojednával podrobně o samosprávném archivnictví, kde bylo také mnoho co napravovat. Především věnoval pozornost obecním a městským archivům, které tvořily jeho nejslabší článek, byly nejvíce zanedbány a tudíž i ohroženy. Postavil se tu rozhodně proti návrhu na zřízení krajových či krajských archivů, který nedávno uveřejnil bývalý třeboňský archivář dr. J. Salaba (pod pseudonymem Josef Svoboda). Podle jeho návrhu kraje měly být ustaveny podle obvodů existujících krajských soudů a tyto archivy měly být samosprávné. Při jistém napětí, které panovalo mezi státní správou a samosprávou, se dr. Borovička obával, že stát by nesvěřil své archivy a registry do samosprávných krajských archivů. Dále se postavil rozhodně proti Salabově návrhu, aby obecní a městské archivy byly ukládány do krajských archivů, a trval na svém stanovisku, že mají zůstat uloženy v místě svého vzniku. Rovněž se postavil proti spojování archivních úkolů s úkoly historiografickými, totiž napsat popis a dějiny příslušného kraje, jak dr. Salaba navrhoval. Uvědomoval si samozřejmě, že většina místních archivů nemá odborný personál a že o ně není dostatečně postaráno. Podle jeho názoru by bylo nejlepším řešením, kdyby spadaly do péče zemského archivu, ale zároveň si uvědomoval, že zemský archiv není na takový vzrůst své kompetence personálně dostatečně vybaven. Proto by se podle jeho názoru měla na tomto úkolu podělit se zemským archivem zvláštní archivní komise, která by byla ustavena při České akademii věd a umění. Nakonec pojednal o nutném zabezpečení patrimoniálních archivů a v této souvislosti o to žádoucnějším založení agrárního archivu i archivu průmyslového vývoje v Českém království; zmínil se též o zemské komisi pro soupis cechovních památek. V závěru studie se také dotkl církevních archivů a vyslovil názor, že je nezbytně nutné zvýšit péči o ně, zvláště o farní archivy. Je zřejmé, že motivem této práce, v níž se projevilo moderní archivní nazírání (ostatně jako u již zmíněných) je především starost o zachování archivů v zemi, o něž nebylo pečováno buď vůbec nebo neuspokojivě. Právě ve válečné době byly v důsledku sběru starého papíru a zvýšené poptávce po něm ohroženy nejvíce.

V článku *Soupisy archivní*¹⁰ vřele uvítal počín *Selského archivu*, který začal roku 1916 uveřejňovat *Moravské archivy současné. Soupis moravských archivů obecních, městských, farních, musejních, vrchnostenských, atd.* Právil, že takové publikace je u nás třeba, protože souborné vydávání archivních inventářů buď již celé země nebo jednotlivých skupin archivů slouží praktickým i vě-

deckým potřebám historického bádání a podobné podniky se uskutečňují všude tam, kde archivní výzkum a inventarizace dospěly již k jistému stupni zralosti. Stejně tak se uskutečňují soupisy uměleckých památek. Technika archivních inventářů je v zemích, kde se vydávají, dnes již celkem propracovaná a ustálená a její zásady lze podle dr. Borovičky převzít prostě i pro naše poměry. Zřejmě měl na mysli především příklad c. k. archivní rady, která začala ve svých Zprávách se systematickým vydáváním archivních inventářů, zejména tyrolských archivů. K uveřejněným moravským soupisům měl zásadní připomínku, že vedle soupisů otiskují v plném znění i některé důležitější listiny; ty podle jeho mínění náleží publikovat ve zvláštních edicích či listinářích a nikoli v inventářích. Toto spojení, jak to činí *Selský archiv*, není šťastné a není ku prospěchu věci. Spojení edicí originálů s inventáři by nevedlo k ničemu a kromě toho inventáře by tím narostly do nevídaných rozměrů.

K otázce inventářů se ještě vrátil v drobném příspěvku *K inventarizaci českých archivů*.¹¹ Zde mimo jiné vyslovil názor, že k zabezpečení ochrany archivů a archiválií je nezbytně nutná archivní organizace, jež dosud chyběla. V této souvislosti také poukázal na jeden slabý bod českého archivnictví, totiž že dosud chybí archivní časopis: *Dnes se již velmi živě pociťuje potřeba odborného časopisu, věnovaného výhradně archivnictví, již také proto, aby nutná organizace archivní u nás, již nelze na dlouho odkládat, měla svou pevnou podporu; je oprávněna naděje, že se tento podnik, na který se již vážně pomýšlí, v změněných poměrech záhy uskuteční.* Zde již – bylo to v roce 1917 a ještě za „starého“ Rakousko-Uherska – naznačil dosti odvážně naději, že v souvislosti s očekávaným ukončením války se uskuteční jisté státoprávní změny a následně i v našem archivnictví.

V článku *C. k. archivní rada*¹² se rozhodně postavil proti zasahování archivní rady do samosprávného archivnictví v Čechách. Píše, že přitom rada nedbá dualismu veřejné správy, který je založen na dosud platné ústavě. Stát se nedokázal postarat ani o státní archivy. C. k. místodržitelství archiv v Praze představoval mrtvý bod v českém historickém bádání, do té doby nebyly náležitě opatřeny desky zemské, řádná péče se ani nevěnovala archiváliím nejvyšších úřadů a soudů v zemi ani troskám bývalých krajských úřadů. Krátce řečeno, je tu dlouhá litanie přání, požadavků, stížností a žalob, které má česká věda proti státní péči o archivy. Skutečné poměry na tomto poli jsou věru krutou žalobou státní správy. Otázkou tedy je, jaký je právní důvod k zasahování státu do samosprávného archivnictví. Stanovisko českých členů archivní rady je zcela jasné a jejich úkolem může být zdůrazňování v archivní radě zásady, že o svých věcech chceme jednat a rozhodovat doma a sami na základě práva, které nám dává vykonaná práce v tomto oboru.

Je s podivem, že cenzura propustila článek dr. Borovičky *České věci do Prahy*¹³, a který jasně svědčí o tom, jaká atmosféra u nás panovala několik dní před převratem. Mluví zde nepokrytě o tom, že poslední události nás konečně přiblížily k rozchodu s Rakousko-Uherskem, že tudíž před námi vyvstává velká otázka dne, co budeme žádat zpět a co nám musí být vráceno. V tom velkém souboru otázek, které bude třeba řešit, archivnictví zajisté nebude v popředí zájmu, avšak na tyto věci se nesmí zapomenout, musejí se připomínat a žádat od vedoucích činitelů, neboť budou-li tentokráte ponechány osudu, budou pro nás navždy ztraceny. Český stát se musí domáhat vrácení a vydání českých archiválií, které byly odvezeny již za Marie Terezie při založení Domácího, dvorského a státního archivu a dnes leží ukryty ve Vídni. Prospěch české věci vyžaduje, abychom se bezpodmínečně dožadovali vydání všech archiválií, které se týkají českých dějin, i když v některých věcech není možno oddělit přesně české archiválie od rakouských, jako u archivu dvorské komory. Ve Vídni bylo nadto o ně špatně postaráno, takže do Prahy budou převezeny jen více méně archivní trosky původního bohatství. Půjde také o všechn písemný materiál ležící u dnešních rakouských ministerstev. Provedení restituce bude ovšem záležitostí odborných komisí a vyžádá si nemalou práci. Každý mír měl dosud podobné dohry. Ať bude vyjednávání o naše uloupené poklady jakkoli dlouhé a obtížné, nemůžeme se ho zříci u vědomí zodpovědnosti k české historické vědě. *A snad i proto, že až minou ty první opojné chvíle štěstí z mladé svobody, národ si vzpomene, že k novému životu přes všechny strasti ho přivedlo také vědomí jeho minulosti a slavných dějin*, uzavřel.

Za několik dní nato došlo pak skutečně k převratu a ke kýženému obnovení samostatnosti českého státu. Většina našich archivářů se zabývala myšlenkami o úpravě archivnictví v budoucím státě a o nápravě dosavadního neutěšeného stavu. Nikdo z nich však neměl ty věci ujasněny do té míry a nikdo nepředložil tak ucelený a propracovaný program, který by byl vodítkem pro naše archivnictví v osvobozeném státě na příští léta, jako mladý zemský vicearchivář dr. Borovička. O tomo svědčí studie zásadního významu *Archivy v českém státě. Návrh nové úpravy českého archivnictví*, kterou napsal hned v roce 1918.¹⁴ Jím vyvrcholilo jeho archivní myšlení. Zřízením samostatného státu se na poli archivnictví naskytl jedinečná příležitost k tvůrčím reformám, které mohou uskutečnit dávná přání českého dějezpytu a uspokojit požadavky moderní veřejné správy.

Pro budoucí úpravu českého archivnictví pokládal za důležité tyto skutečnosti: 1. V českém státě zmizí předně překážky a škody, které způsobil vídeňský centralismus rozvoji českých archivů a tím i české historické vědě, zejména násilným roztržením přirozených archivních celků a jejich umístěním mimo české země, což bude nyní odčiněno vrácením vídeňských archiválií do českých zemí. Dále se odstraní (i když bude zachována dvojí správní kolej) příkrý rozpor mezi

státní správou a samosprávou, který přinesl na archivním poli nepřekonatelný rozdíl mezi státními a zemskými archivy, *neboť národ sám sobě bude vládnouti*. Všechno archivní bohatství týkající se českých zemí a dějin chované jednak v ústředních archivech ve Vídni a Pešti, u centrálních úřadů rakouských a uherských, jednak v archivech a při státních i samosprávních úřadech v českých zemích a na Slovensku, bude v českém státě patřit jedině osvobozenému národu, který se o ně postará způsobem vyhovujícím všem požadavkům vědy i moderní správy.

2. Celé období předcházející před obnovením českého státu se stalo uzavřenou minulostí a přirozeně i všechny písemnosti vzešlé z činnosti kancelářů a úřadů pro české země a Slovensko z doby české samostatnosti i z doby poroby za vlády Habsburků se přeměnily v historicky uzavřený materiál. Z těchto důvodů je nutno postarat se o všechny tyto archiválie z jednotného historického hlediska, které nejlépe uspokojí požadavky vědy i veřejné správy. Vznik Československé republiky a vyhlášení nové ústavy bude tedy konečnou hranicí pro označení písemností jako archiválií, které potřebují odborné uložení v historických ústavech, v archivech. *Těmto požadavkům bude plně vyhověno, zřídí-li se v Praze národní archiv československý, který bude ústředním historickým archivem celého českého státu, a zároveň archivem obsahujícím písemnosti hledící k dějinám Českého království. Pojme tedy jmenovitě všechny materiál vídeňský – pokud nebude týkati se výlučně Moravy a Slezska – dále sbírky zemského archivu království Českého a pražského místodržitelství, registratury nejvyšších zemských úřadů v Praze (vrchní zemský soud, finanční prokuraturu atd.), konečně všechny archiválie, které svým obsahem mají vztah k celé zemi, avšak dnes jsou uloženy nevhodně, jako např. archivy zrušených klášterů v univerzitní knihovně, archiv musejní a pod.* Pro Moravu se zřídí státní archiv v Brně, pro Slezsko státní archiv v Opavě a pro Slovensko státní archiv v hlavním městě Bratislavě.

Taková centralizace, pravil dále, v národním a ve státních archivech, která ovšem zachová a někde i znovu zrekonstruuje přirozené archivní celky podle provenienční zásady, bude prospěšná nejen po vědecké stránce, nýbrž i po stránce správní techniky, nehledě ani k úspornosti a praktičnosti takové soustavy. Také příklady velkých států s rozvinutým archivnictvím jako Francie, Pruska a zvláště Itálie po sjednocení dokazují správnost a proveditelnost této centralizační zásady pro nejvyšší správu v tomto oboru.

Byl rozhodně proti tomu, aby u ústředních úřadů Čs. republiky byly zřizovány samostatné archivy, protože zatím mají pouze spisovny a archivy se z nich budou vytvářet teprve postupně a tudíž teprve asi až po třiceti letech bude nutno řešit otázku, zda se mají tyto nové ústřední archivy přiřadit k národnímu archivu jako jeho nové oddělení nebo ustavitit jako samostatné archivy.

Stavěl se rovněž proti zřízení agrárního archivu, přestože dříve byl, jak jsme již četli, jeho horlivým stoupencem a možno říci i propagátorem. V tomto bodu tedy změnil radikálně své stanovisko. Odůvodňoval to tím, že by to byl jednak uměle vzniklý archiv, jednak tím, že by do něho patřily hlavně patrimoniální archivy, kterých však je mnoho a proto není možno soustředit je všechny. Kromě toho to je materiál cenný spíše pro místopis než pro vlastní agrární dějiny, tj. dějiny zemědělského zřízení a zemědělské výroby.

Totéž platí o jeho názoru na zřízení archivu průmyslového vývoje v Čechách. Domníval se, že není účelné založit jej na spisech ministerstev veřejných prací a obchodu, neboť tyto úřady zasahovaly jen málo do hospodářského rozvoje nové doby a celá ta podivuhodná stavba moderního národohospodářského života byla z největší části dílo osobní iniciativy smělých podnikavých jedinců. U nich je především nutno hledat historický materiál k dějinám průmyslového a vůbec hospodářského života. Je proto správné, aby se vybudování tohoto archivu ponechalo činitelům a odborným korporacím, které se zabývají tímto oborem lidské práce. Vybudování tohoto archivu by proto připadlo Technickému muzeu, obchodním komorám apod. Jeho poměr ke státním archivům může být řešen teprve později.

Vyzdvihoval, že však nejde jen o organizaci archiválií ústřední správy, která je ovšem nejdůležitější, protože nejnaléhavější úkol představuje ochrana a organizace písemných památek vůbec. Z tohoto důvodu považoval za nezbytný příkaz doby zachovat a odevzdat všechna písemná svědectví příštím pokolením neporušená. Nejlépe by se to uskutečnilo památkovým zákonem, ale na ten tehdy ještě nebylo možno pomýšlet.

Autor zdůrazňuje, že péče o obecní archivy se musí stát základem archivní organizace. Tento názor prosazoval již dříve, jak jsme již četli. Při národním archivu i státních archivech je nutno ustanovit archiváře, kteří by měli za přední úkol pečovat o ochranu archiválií chovaných mimo státní archivy a na prvním místě organizovat obecní archivy. Tyto obecní archivy opatřené podle možnosti vlastní odpovědnou správou se stanou postupně ukládacím místem i pro archiválie státní provenience a tím způsobem převezmou přímo funkci státních archivů. Protože pomine dualismus veřejné správy, anebo bude alespoň překlenu- ta propast mezi státní a autonomní mocí, nic nebude stát v cestě, aby byly do obecních archivů v příslušných městech odevzdávány spisy státních úřadů z doby rakouské vlády, tj. okresních hejtmanství, soudů, berních úřadů a okresních zastupitelstev, pokud jich již není zapotřebí k běžné úřední agendě. Tyto archiválie, jakožto písemnosti státní správy, patří de jure do státních archivů, které svými k tomu účelu jmenovanými orgány se postupem času postarají o jejich bezpečné uložení a uspořádání. Do těchto řádně zařízených městských archivů

budou také odevzdány písemnosti bývalých patrimonií, které se po zrušení latifundií stanou státním majetkem.

Při tomto způsobu řešení ochrany písemných památek na základě městských archivů shromažďujících ve svých depotech i archiválie bývalých státních a samosprávných úřadů i pozůstatky dávno již zaniklých historických úřadů se stane otázka zřízení krajských archivů naprosto bezpředmětnou.

Pokud jde o církevní archivy, rozlučka církve od státu umožní časem jejich novou úpravu. Po provedené rozluce archiválie vzešlé z činnosti duchovních institucí, které také vykonávaly funkce veřejných úřadů, se stanou státním vlastnictvím. Pro menší duchovní archivy by se měly zřídit po cizím vzoru diecézní archivy. Matriky patří svým obsahem do obecních archivů.

Při ministerstvu národní osvěty bude nutno zřídit poradní sbor, archivní radu, která by pečovala o všechny tyto záležitosti. Pro tyto plány a úkoly je nezbytné mít dostatek finančních prostředků i lidí, kteří by byli schopni provádět je. Navrhuje proto, aby byla založena archivní škola po vzoru francouzské Ecole des chartes.

V závěru se vyjádřil i k vědecké činnosti archivářů, a to dosti překvapivě: *V tomto nástinu organisace archivní není řeč o vědecké činnosti velkého slohu, neboť taková činnost s archivem organicky nesouvisí.* Zastával názor, že úkolem archiváře je starat se o archiv a konat archivní práce a že vědecká a ediční činnost není úkolem archivu. Měl zato, že vědecká vydavatelská činnost, která byla dosud v důsledku staršího vývoje vázána na archivy, by měla být v budoucím státě organizována jiným způsobem. Byl to dost překvapující názor u pracovníka archivu, který ve víře, že tím plní odkaz Palackého, kladl vydavatelskou činnost na přední místo; a ta také, jak známo, byla jeho slávou a věhlasem. V tomto bodu dr. Borovička předstihl tezi anglického archivního teoretika Hilary Jenkinsona o dvojí povinnosti archiváře.

Borovičkova stať byla dobrým podkladem i východiskem pro nastávající jednání o budoucím uspořádání našeho archivnictví v novém státě. I když není jisté, zda byla uveřejněna ještě před převratem, lze mít stále za to, že zasvěcení činitelé byli s ní seznámeni. Po převratu bylo všem, kterým ležel osud našeho archivnictví na srdci, jasno, že nyní nastala chvíle, kdy je nutno přistoupit k činům.

I.

Někdy ke konci války se na půdě zemského archivu konala důvěrná porada několika význačnějších archivářů o úpravě archivních poměrů v osvobozeném státě, jehož vznik se očekával; zúčastnil se jí mezi jinými i dr. Ladislav Klic-

man, tehdejší zástupce ředitele místodržitelského archivu. Podkladem jednání byl návrh dr. Nováka na budoucí organizaci našeho archivnictví. Dr. Novák pak svůj návrh upravil podle připomínek a diskuse. Základem navrhované organizace mělo být již tehdy nepochybně sloučení zemského a místodržitelského archivu.

Den převratu 28. říjen 1918 zastihl tedy naše archiváře dobře připraveny. Díky iniciativě a obratnému postupu zemského archivu se podařilo zainteresovat ve věci archivnictví naše tehdejší politické fórum, Národní výbor, který projevil mimořádné pochopení pro ochranu historických památek. Vytvořila se při něm komise pro historické památky a jednou z jejích dvou sekcí se stala archivní sekce, která si vzala za úkol nejen ochranu písemných památek v bouřlivých převratových časech a zejména zabránit jejich vývozu ze země, nýbrž i budoucí organizaci archivnictví v nové republice podle programu, který byl v zásadě nedávno dohodnut na zmíněné poradě v zemském archivu.

Z pověření archivní sekce Národního výboru pak dr. Novák svolal do Prahy na 20. listopad 1918 poradu českých archivářů, která je spíše známá jako anketa. Zúčastnilo se jí 23 pozvaných; z toho tři archiváři působili do převratu ve vídeňských ústředních archivech a kromě toho byl přítomen profesor pomocných věd historických Gustav Friedrich. Dr. Novák přednesl na ní obsáhlý *Pamětní spis o organizaci archivnictví v státě Československém. Návrh pro anketu českých archivářů*, který byl v podstatě přepracovaným a doplněným elaborátem jeho návrhu původně předloženého na zmíněné tajné poradě v zemském archivu. V závěru svého projevu přednesl návrh usnesení o patnácti bodech. Z nich nejdůležitější byl první bod, který zněl: *Budiž zřízen v Praze všeobecný státní archiv, který pojme veškeré archiválie dosavadního zemského archivu a k němuž budou připojeny všechny archiválie odstoupené z ústředních archivů vídeňských (vyjma moravica a silesiaca) a z ústředních úřadů pražských i s deskami zemskými. Po době přechodné budiž s ním sloučen dosavadní archiv místodržitelský. Všeobecný státní archiv převezme také pokračování v ediční činnosti dosavadního archivu zemského.*¹⁵

Jediný, kdo s dr. Novákem polemizoval, byl dr. Borovička. *Pamětnímu spisu* vytýkal, že je po formální stránce příliš dlouhý a že tudíž ztrácí na své účinnosti. Podle něho obsahuje tam věci, které tam nepatří, třeba by byly správné (např. rozdělení archivu na sekce, výklad o rozdílu mezi archivem a registraturou, o skartování, detailní líčení činnosti archivních inspektorů, výklad, že archivy náleží do agendy ministerstva školství, protože to je dnes skutečnost, archiv osvobození, archiv průmyslu a obchodu, agrární archiv, krajské archivy), a proto by se měly vynechat. Archivní svět musí také zaujmout stanovisko k organizaci veřejné správy, u níž lze očekávat změny. Bude odstraněn rozdíl mezi státní správou a samosprávou. Převratem z roku 1918 nastala nová epo-

cha; vše, co předcházelo, je petrefakt, se kterým je možno nakládat jako s historickým materiálem. Nyní není třeba jednat o archivech nově vzniklých ministerstev, protože tato otázka bude aktuální až za třicet let, kdy bude třeba rozhodnout, zda se ze vzniklých spisů vytvoří samostatné archivy nebo zda se připojí k starým spisům z předpřevratové doby. Jako nejlepší řešení navrhl, aby byl zřízen v českých zemích jeden centrální archiv národní a státní archivy v Brně, Opavě a na Slovensku. Bude-li přijato toto stanovisko, pak nebude třeba zřizovat krajské archivy a materiál krajské povahy, pro nějž je dosud příslušný místodržitelství archiv, bude také možno soustředit do Prahy. Naskytnou se tu sice mnohé překážky, avšak ne nepřekonatelné. Věc se dá řešit jednoduchou centralizací, která by byla výhodná pro vědecké bádání. Archivy latifundií uvolněné parcelací by mohly zůstat na místě podobně jako i registry okresních soudů, pokud by tam bylo o ně řádně postaráno.

Jak je zřejmo, dr. Borovička v těchto připomínkách zastával myšlenky, které vyjádřil v návrhu *Archivy v českém státě*; o něm anketa vůbec nejednala, jakoby neexistoval, a omezila se pouze na *Pamětní spis*. Svými připomínkami si mladý archivář vůči předsedovi ankety a svému šéfovi dosti dovolil. Dr. Novák samozřejmě většinu výtek odmítl. Přesto se anketa usnesla, aby první bod byl podle Borovičkových připomínek změněn takto: *V Praze budiž zřízen národní archiv československý, který bude ústředním historickým archivem celého českého státu a zároveň archivem obsahujícím písemnosti hledící k dějinám Království českého pokud nebude se týkat pouze Moravy a Slezska. – dále fondy zemského archivu království Českého a archivu pražského místodržitelství, úřadu desk zemských, registry nejvyšších zemských úřadů v Praze (vrchní zemský soud, finanční ředitelství atd.), a konečně všechny archiválie, které svým obsahem mají vztah k naší zemi, avšak dnes jsou jinde, např. archivy zrušených klášterů v univerzitní knihovně, archiv musejní a pod. Všeobecný státní archiv převezme také pokračování ediční činnosti dosavadního archivu zemského.*¹⁶ Borovičkovu autorství myšlenky Národního archivu je tedy zcela nepochybně právě tak jako skutečnost, že se stala předním postulátem české archivní obce.

K jeho zmíněným připomínkám je ještě třeba dodat, že ve třech věcech se mýlil, respektive že věci se vyvíjely jinak, než předpokládal. Předně rozdíl mezi státní správou a autonomií nezmizel, ani se nezmenšil. Dále, ministerstvu školství nebyla dosud dána kompetence nad archivnictvím a konečně období před převratem roku 1918 se nestalo uzavřeným historickým obdobím, protože podle zákona o zřízení Československého státu z 28. října 1918 č. 11/Sb. všechny dosavadní říšské a zemské zákony i nařízení zůstávaly v platnosti. To byl ohromný rozdíl oproti Francii, kde při založení Národního archivu (1794) byla celá před-revoluční epocha prohlášena za uzavřenou a všechny zákony za neplatné. V důsledku tohoto rozhodnutí veškerý před-revoluční materiál pozbyl právní

hodnotu a měl pouze historickou cenu. Národní archiv byl tam zřízen právě proto, aby uchovával tento právně již neplatný historický materiál. Naproti tomu u nás právní kontinuita po starém režimu se stala vážným argumentem proti zřízení Národního archivu.

Až na prvním zasedání ministerské rady konaném 23. listopadu 1918, na němž byly stanoveny kompetence jednotlivých ministerstev, archivnictví bylo začleněno do působnosti ministerstva školství a národní osvěty (spolu s péčí o památky, muzejnictvím a knihovnictvím). Byl tam zřízen osvětový odbor a v jeho rámci archivní oddělení. Ministerstvu vnitra nebyla přidělena žádná kompetence v archivním oboru, přesto si však na ni, popřípadě alespoň na její část z důvodů právní kontinuity činilo také nárok. Vysocí úředníci rakouského ministerstva vnitra, kteří po převratu přišli do Prahy a spoluzakládali nové ministerstvo, usilovali přirozeně, aby mělo nezmenšené pravomoci. Toto své snažení podstatně zvýšilo zvláště po 18. lednu 1919, kdy převzalo do své správy starý historický archiv českého státu, který by nikdo nehledal pod jeho současným úředním názvem místodržitelství archiv. S tímto archivem přešla na ministerstvo vnitra také část kompetence ve věcech archivnictví a jako jeho *beatus possidens* pak bylo plně respektováno a zváno jako rovnocenný partner k jednáním o úpravě archivnictví a o Národním archivu. Ministerstvo vnitra odvozovalo svůj dohled nad archivnictvím z důvodu právní kontinuity od císařského rozhodnutí z roku 1894, kterým byla zřízena při ministerstvu vnitra archivní rada, a od císařského rozhodnutí z roku 1912, jímž byla upravena její kompetence. Naproti tomu ministerstvo školství a národní osvěty argumentovalo tím, že obě tato císařská rozhodnutí byla anulována zmíněným usnesením vlády o rozdělení pravomocí z 23. listopadu 1918. Tento kompetenční spor o archivnictví zahrnoval zároveň i spor o Národní archiv, jenž se stal vlastně jablkem sváru, protože předpokladem jeho vzniku bylo, že se ministerstvo vnitra vzdá svého archivu, který by takto přešel s Národním archivem do kompetence ministerstva školství a národní osvěty. A to ministerstvo vnitra nehodlalo v žádném případě připustit.

Průběh tohoto sporu jakož i popřevratový vývoj našeho archivnictví byly již natolik zevrubně osvětleny, že v dalším postačí uvést na tomto místě pouze základní skutečnosti nezbytné pro dokreslení děje.¹⁷

Zakrátko po skončení ankety její předseda dr. J. B. Novák poslal *Pamětní spis* i s usnesením ankety ministerstvu školství a národní osvěty, které promptně vyhovělo v osmém bodu usnesení (požadujícím utvoření archivní rady) a v lednu 1919 ustavilo archivní poradní sbor.¹⁸ Začátkem roku 1919 na toto ministerstvo přešli dr. Borovička a jeho bývalý starší kolega v zemském archivu prof. dr. Kamil Krofta, který po jmenování univerzitním profesorem opustil roku 1912

archivní službu. Přišli tam s úkolem vykonat vše potřebné k ustavení archivní organizace a k zřízení Národního archivu. To byl jejich cíl. Byli to muži činu a odborníci první třídy; nikdo vhodnější v českých zemích nemohl být vybrán k provedení tohoto nesnadného úkolu vyžadujícího nejen rozhodnost, vysokou odbornost, ale i takt a diplomatický talent; tyto vlastnosti oba nepostrádali.

Archivní poradní sbor zasedal celkem čtyřikrát. Poprvé se sešel 25. ledna 1919 a prof. Krofta na něm hovořil o těžkých organizačních úkolech, zejména pokud jde o utvoření Národního archivu. Dále se jednalo o zemědělském archivu, který hodlalo zřídit ministerstvo zemědělství, o uložení šlechtických a patrimoniálních archivů a konečně o restituci vídeňských archiválií. Na druhém zasedání se diskutovalo o zřízení archivu národního osvobození, na třetím se jednalo o uložení desk zemských a moravik, dále o archivních kurzech, jejichž ustavení navrhl prof. Friedrich (měly se pořádat koncem letního semestru a měly trvat dva týdny). Dr. J. B. Novák tam přednesl program archivní školy. Čtvrté a poslední zasedání se konalo 11. dubna. Dr. Borovička se ho nezúčastnil, protože již v polovině března odjel do Paříže *byv znova urgován mírovým úřadem*, jak řekl prof. Krofta doslova. Jednalo se o revindikaci odcizených a koupených archiválií, o náhradě za odcizené nebo vyvezené předměty a byla schválena osnova archivních kurzů.¹⁹

Nebyl nalezen jediný doklad, který by vysvětloval záhadu, proč tento sbor zanikl a proč zanikl tak záhy, dříve než mohl rozvinou svou činnost. Rovněž se ještě nepodařilo nalézt úřední výnos, který by jej rušil.

V Paříži se dr. Borovička stal členem československé mírové delegace pro jednání s Rakouskem. Jeho úkolem bylo podpořit odbornými a nevyvratitelnými argumenty požadavek naší strany na navrácení archiválií a spisů z vídeňských archivů a úřadů, na něž jsme měli spravedlivý nárok. To se podařilo a příslušné články o archivní a spisové restituci byly vtěleny do mírové saint-germainské smlouvy. Na jejich základě pak byla uzavřena známá archivní úmluva naší republiky s Rakouskem z 18. května 1920.²⁰ Zásluha dr. Borovičky na navrácení do Vídně neprávem a pod nátlakem odevzdáných archiválií je nesporná. Z Paříže se vrátil koncem června 1919 a pokračoval pak v úsilí o prosazení Národního archivu.

Ministerstvo školství a národní osvěty zatím dále vyvíjelo úsilí ve věci ustavení Národního archivu a začátkem května 1919 učinilo v tom směru rozhodný krok tím, že poslalo zúčastněným ministerstvům (vnitřní, financí, spravedlnosti) pamětní spis *O Národním archivu* se žádostí o vyjádření. Chtělo totiž zjistit předem jejich stanoviska, protože hodlalo, jak pravilo, podat ministerské radě návrh na zřízení Národního archivu Československé republiky, který by sloučil ve svých fondech všechn historický archivní materiál pocházející z archivů bývalých ústředních vídeňských úřadů i z archivů státních a samosprávných

zemských úřadů, týkající se jednak celé říše, jednak celého Českého království. V první řadě se se žádostí o dobré zdání obrátilo na ministerstvo vnitra vzhledem k tomu, že tento návrh se ho nejvíce dotýkal jakožto nadřízeného úřadu bývalého místodržitelského archivu. Zároveň vyjádřilo naději, že eventuální předběžnou dohodou obou ministerstev bude jednání o Národním archivu zjednodušeno a usnadněno. Bylo si totiž dobře vědomo, že bez ní nedosáhne ani souhlasu vlády. S tím se nespokojilo a zakrátko zaslalo pamětní spis přímo archivu ministerstva vnitra se žádostí o zaujetí stanoviska.²¹

Protože pamětní spis vyjadřuje myšlenky, které dr. Borovička vyslovil dříve, a dokonce obsahuje i některé jeho formulace a nese všechny znaky jeho vytříbeného stylu, jeho autorství mu lze přisoudit jako zcela nepochybné; koncipoval jej zřejmě ještě před odjezdem do Paříže. V úvodu praví, že není náležitě postaráno o písemné památky české minulosti, a že je nutno připravit novou a účelnější organizaci na kulturním poli, do něhož péče o ně náleží. Že ani republika nemůže být nevděčná k minulosti, jejíž živé vědomí bylo mocnou vzpruhou v boji za osvobození. K nápravě neutěšených poměrů musí stát přikročit co nejdříve. Z možných cest, které se nabízejí, nejvhodnější a zároveň nejúspornější je soustředění všeho historického materiálu ve velkém národním archivu v Praze, ve státním archivu v Brně, který by se vytvořil rozšířením dosavadního zemského archivu, a v státním archivu na Slovensku.

Obnovením českého státu nastalo v dějinách našeho národa nové období a tudíž celá předcházející epocha se stala uzavřenou minulostí a tím se změnily všechny písemnosti veřejných úřadů v látku již historicky uzavřenou, o niž je nutno se postarat z jednotného historického hlediska. Předpokladem tohoto spojení a utvoření jednotného národního archivu je oddělení historického archivního materiálu od správních úřadů, z jejichž činnosti vznikl, nebo k nimž byl administrativně přiřčen, jak je tomu dosud u našich nejvýznamnějších archivů.

Vzhledem k tomu, co bylo uvedeno, ministerstvo školství a národní osvěty navrhuje a žádá, aby byl v Praze zřízen Národní archiv, který bude ústředním historickým archivem celého českého státu a zároveň archivem obsahujícím látku vztahující se k dějinám Českého království.

Z nazírání na všechny archiválie jako na historický materiál vyplývá další požadavek ministerstva, totiž aby Národní archiv a vůbec celé archivnictví bylo kompetenčně podřízeno jemu, tj. ministerstvu školství a národní osvěty. Pamětní spis také poukázal na to, že odloučením historického archivního materiálu od správních úřadů a zřízením Národního archivu se naše archivnictví přiblíží soustavě francouzského archivnictví, která se již osvědčila. Otázka archivů nově zřízených úřadů bude zralá k řešení teprve až tyto archivy skutečně vzniknou, to jest asi až za třicet let.²²

Dříve než mohl Archiv ministerstva vnitra zaujmout stanovisko k tomuto návrhu, dostal od ministerstva vnitra k vyjádření *likvidačních komisařů pro statky kulturní při vídeňském vyslanectví Čs. republiky* (tj. tří českých úředníků z vídeňských archivů). Učinil tak dobrým zdáním z 11. května 1919. Aniž se jeho autor ředitel dr. Klicman vůbec zmiňoval o Národním archivu, nebo proti němu dokonce polemizoval, jeho vývody zcela zpochybňují či přímo vyvracejí zásady, na nichž spočíval. Jak tvrdil, podle zákona č. 11/1918 Sb. trvá právní a správní kontinuita dřívějšího stavu, zůstal zachován rozdíl mezi státní správou a samosprávou, naše státní archivy jsou po výtce správními archivy a proto není možno vytrhávat z nich části pod záminkou, že jsou jako starší již nepotřebné a tudíž *historické*. Odvolává se na tuto kontinuitu, popíral pravomoci ministerstva školství a národní osvěty nad archivnictvím. Pro kompetenci ministerstva vnitra v tomto oboru hovoří podle něho fakt, že tomu tak bylo již za „starého“ Rakouska, že naše státní archivy jsou především správními archivy, nejsou to žádné čistě vědecké instituce a že pro tuto správní stránku naleznou nejlepší porozumění u tohoto ministerstva.

K tomuto vyjádření připojil dr. Klicman *Návrh na organizaci státních archivů v republice Československé*. Podle něj kompetence nad státními archivy by měla připadnout ministerstvu vnitra, které by obstarávalo jednotné vedení archivů. Měl být při něm ustanoven archivní poradce, kterému by příslušelo jednotné vedení záležitostí společných všem státním archivům, přejímání státních archiválií z ciziny, péče o skartační předpisy, péče o jednotnou katalogizaci, bdít nad odbornou kvalifikací archivního personálu, dohlížet na umístění státních archivů a být nápomocen ústředním úřadům při zřizování jejich archivů. Archivnímu poradci by měl být dán k ruce poradní sbor. Návrh nepředpokládal soustředování archiválií do nějakého ústředního archivu a naopak trval na existenci rezortních archivů. Ministerstvu školství a národní osvěty vymezoval jen nepatrnou kompetenci, a to ještě jen více méně symbolickou či platonickou, konkrétně to byla péče o vědecké využití archiválií uložených v státních archivech, péče o jejich vydávání vědeckým způsobem na státní náklad, podpora vědecké činnosti archivářů, péče o odborné vzdělání archivního dorostu a konečně dokončení restituace archiválií a spisů z ciziny. Ministerstvo vnitra přijalo Klicmanovo vyjádření i jeho návrh za své a poslalo je prezídiu ministerské rady jako své oficiální stanovisko, které pak důsledně zastávalo v následujících jednáních.²³

To samo o sobě nevěstilo nic dobrého pro realizaci myšlenky Národního archivu. Ministerstvo školství a národní osvěty nedostalo do konce roku 1919 ani jedinou odpověď, ani jediné vyjádření k pamětnímu spisu *O národním archivu*, který poslalo nejvíce zúčastněným ministerstvům, prezídiu ministerské rady a Archivu ministerstva vnitra již v květnu. Důvod tohoto neobvyklého omeškání se nepodařilo zjistit. Aby věc zcela neuvázla na mrtvém bodu, jak to

hrozilo, ministerstvo školství našlo východisko v myšlence, že by se otázka Národního archivu i kompetence v archivním oboru vyřešila na anketě (poradě) zúčastněných stran, kterou by svolalo prezídium ministerské rady. 18. prosince 1919 se tedy obrátilo na ně se žádostí o svolání ankety, na níž by se vyjasnily názory a byl učiněn pokus o přesné vymezení archivní kompetence.²⁴ Právě otázka této kompetence měla vsutku klíčový význam pro osud Národního archivu, jako by to byly spojené nádoby: pozbude-li ji ministerstvo školství, padne tím i Národní archiv.

Zakrátko se toto ministerstvo obrátilo na předsednictvo ministerské rady a na ministerstva přípisem, jímž připomnělo, že mu byla od počátku organizace státních úřadů svěřena péče o archivnictví a jeho organizaci. Protože pro řešení těchto otázek byl též zřízen archivní poradní sbor, jemuž náleží příprava ideového podkladu pro budoucí úpravu archivnictví v celém státě, žádalo, aby se nepředbíhalo jednostrannými opatřeními u jednotlivých ústředních úřadů celkovému řešení archivní otázky a aby všechna usnesení o archivních věcech i o úpravě spisoven se dala pouze po dohodě s ním.²⁵

Za rok 1919 se přes všechny snahy ministerstva nepostoupilo ve věci Národního archivu tak, jak se doufalo, ba lze říci, že spíše uvázla. A přesto to nebyl úplně ztracený rok pro naše archivnictví, protože zásluhou dr. Krofity a dr. Borovičky se alespoň podařilo založit a uvést v chod archivní školu, což byla dávná tužba českých archivářů, poněvadž až dosud se muselo za archivním vzděláním odcházet do Vídně.

Tím, že se ministerstvo vnitra začalo domáhat pravomocí nad archivnictvím, vznikl vážný kompetenční spor mezi oběma ministerstvy. Jeho řešení spadalo do agendy předsednictva ministerské rady, popřípadě této rady samotné. Protože takových sporů mezi ministerstvy mělo řešit více a protože tato záležitost se zdála složitá a nikoli zase natolik naléhavá, rozhodnutí odkládalo. Proto také nesvolávalo přes několikeré urgencye ze strany ministerstva školství požadovanou meziministerskou poradu.

Záhy však předsednictvo dostalo nečekaný podnět, aby neotálelo s organizací archivnictví, a to od poslanecké sněmovny, která jednala na podkladě zprávy poslance Jaromíra Špačka na své 112. schůzi o archivnictví a 29. ledna 1920 se usnesla na rezoluci, v níž se vládě ukládalo, aby bylo přikročeno k organizaci archivnictví a aby byly zabezpečeny písemné památky pro vědecké bádání a veřejnou správu.²⁶

Ministerstvo školství a národní osvěty se snažilo, aby se věc pohnula ve smyslu jeho záměrů dopředu. Když se dostalo do kompetenčního sporu s ministerstvy vnitra a zemědělství, podle svého prohlášení se zdržovalo větší aktivity v archivním oboru nechtíc vyvolávat zbytečné spory, protože očekávalo, že otázka

kompetence se vyřeší na společné anketě (poradě), kterou slíbilo svolat předsednictvo ministerské rady, ale přes několikerou urgenci tak neučinilo. V důsledku jeho liknavosti se ministerstvo na ně obrátilo dopisem z 20. srpna 1920, (který koncipoval dr. Borovička), aby mu znovu objasnilo své záměry, které sleduje při organizování archivnictví, jinými slovy svou archivní politiku. Nejprve připomnělo rezoluci parlamentu i nesvolání přislíbené ankety, dále v podstatě opakuje svůj návrh z května předešlého roku. Při organizaci archivnictví rozlišuje archivy na státní a všechny ostatní, tj. nestátní; sem patří archivy obecní, církevní, korporací a všechny archivy soukromé. Ministerstvo chce převzít péči o obě skupiny dle promyšleného plánu. Státní archiválie hodlá zabezpečit jejich soustředěním do Národního archivu a do 4 až 5 státních archivů. Pokud jde o nestátní archivy, péče o ně by měla být vykonávána analogicky, jako je tomu u uměleckých a historických památek. Ministerstvo bude dohlížet, aby tyto archivy byly vhodně a bezpečně uloženy pokud možno v místech jejich vzniku a tam, kde to není možné, v nejbližším řádně spravovaném archivu. Tuto péči bude ministerstvo vykonávat prostřednictvím archivních inspektorů podobně, jako je tomu u uměleckých památek. Jak jsme již slyšeli, tyto názory vyslovil dr. Borovička dávno před převratem. V závěru ministerstvo prohlásilo, že – pokud jde o kompetence – má za to, že archivnictví jakožto organizovaná péče o písemné památky patří do oboru jeho působnosti ježto se u něho soustřeďuje veškerá ochrana písemných památek v nejširším slova smyslu a že i v zájmu jednotné praxe je nutno trvat na jeho kompetenci v archivním oboru.²⁷

Předsednictvo ministerské rady se nenechalo ani těmito přesvědčivými argumenty pohnout ke svolání ankety či k nějaké aktivitě. Svůj postoj odůvodňovalo tím, že otázka úpravy archivnictví a kompetenční rozpor mezi ministerstvy školství a národní osvěty a vnitra nemohl být dosud řešen pro nával prací, a kromě toho že řada kompetenčních sporů, jež se vyskytly mezi ministerstvy, byla dosud ministerskou radou odsouvána na pozdější dobu, takže není naděje na brzké vyřešení sporných otázek ve věci archivnictví. Slibovalo však, že anketa bude dle možnosti svolána ještě během podzimu.²⁸

Přes tento slib se toho roku již nic neudálo. Až teprve 1. února 1921 ministerská rada jednala o organizaci archivnictví a po obšírné debatě rozhodla, aby o věci byla provedena meziministerská anketa a aby ji svolalo ministerstvo vnitra, jemuž předsednictvo ministerské rady mělo postoupit příslušný spisový materiál.²⁹ To bylo vážné znamení toho, že kompetenční spor se již převažuje na stranu ministerstva vnitra, přestože k tomu ve smyslu usnesení ministerské rady nebyl žádný právní důvod.

Týmž dnem také skončil dr. Borovička své působení na ministerstvu a vrátil se do zemského archivu. Důvody tohoto kroku neznáme; nevíme, zda byl uvol-

něn pouze na dva roky nebo zda se domníval, že záležitost Národního archivu je natolik dobře nastartována, že již jeho přítomnosti není třeba, či zda naopak je při odporu ministerstva vnitra a nezájmu vlády bez naděje na úspěch. Jisté je jen, že poté co odešel se nikdo o tuto myšlenku nezasazoval s takovou vnitřní silou a přesvědčivostí jako on. Je to pochopitelné – vždyť to bylo jeho dítě. Prof. Krofta opustil ministerstvo již v roce 1920, vstoupil do diplomatických služeb a nejprve se stal čs. vyslancem ve Vatikáně. Archivní referát po nich potom převzal dr. Jan Morávek.

Borovičkova archivněliterární produkce se v následujících letech znatelně snížila, jako by jeho veškerá předchozí činnost v tomto oboru směřovala k myšlence Národního archivu, vyústila a vyvrcholila v ní. Ve skutečnosti tomu bylo jinak; neztratil zájem o teoretické i praktické otázky našeho archivnictví, ale odváděly jej od nich nové úkoly, které se na něho navalily. V prvních dvou letech po návratu do archivu, kde byl záhy povýšen na archivního radu, se věnoval převážně práci na edici Sněmy české a s ní souvisejícímu výzkumu v italských archivech. Roku 1925 nastala v jeho životě velká změna, když se habilitoval na Komenského univerzitě v Bratislavě pro obor obecných dějin a následujícího roku přišlo jmenování mimořádným profesorem. Přitom si podržel i místo v archivu a do Bratislavy pouze střídavě dojížděl. Vedle toho vykonával i jinou činnost na archivním poli; v letech 1922 až 1926 vyučoval archivnictví na archivní škole a zapojil se do činnosti Společnosti archivní školy (zastával funkci zastupujícího jednatele). Zatížení dvojím zaměstnáním na od sebe vzdálených místech bylo pro něho i přes jeho velkou výkonnost natrvalo neúnosné. Proto se služby v zemském archivu vzdal a definitivně ji ukončil dnem 15. června 1931.³⁰

Z rozhodnutí vlády nyní věc dostalo do ruky ministerstvo vnitra, ale z nepochopitelných a nevysvětlitelných důvodů ji odložilo o rok, takže meziministerskou anketu (poradu) uspořádalo až 30. ledna 1922. Konala se na ministerstvu vnitra za předsednictví dr. Klicmana, který ve svém projevu obhajoval kompetenci ministerstva vnitra nad archivnictvím nám již známými argumenty o platnosti císařských nařízení a právní kontinuitou. Naproti tomu dr. Morávek, který promluvil za ministerstvo školství a národní osvěty, obhajoval pravomoc svého ministerstva hlavně tím, že tato nařízení byla anulována usnesením ministerské rady z 23. listopadu 1918. Pokud se od porady očekávalo, že na ni urovnávají kompetenční spory smírnou dohodou, nestalo se tak, a to přestože dr. Morávek učinil v další části svého projevu ministerstvu vnitra nečekané ústupky. Přednesl vlastně zásady osnov zákona o archivní organizaci, který jeho ministerstvo připravovalo. Byl to kompromisní návrh, vycházející ministerstvu vnitra vsříc až do krajnosti. V podstatě mu postupoval kompetenci nad státním archivnictvím a samo si ponechávalo pouze pravomoc nad nestátními archivy. Podle to-

hoto návrhu měl být v oboru působnosti ministerstva vnitra zřízen v Praze československý státní archiv, který by byl zároveň státním archivem pro Čechy. Měl vzniknout sloučením dosavadního Archivu ministerstva vnitra a zemského archivu a zároveň měl být rezortním archivem ministerstva vnitra, spravedlnosti a financí. Vedle něho by byly výkonnými orgány tohoto ministerstva československý archiv pro Moravu a Slezsko v Brně a československý archiv pro Slovensko v Bratislavě a župní archivy. Jak je vidno, bylo to přesně opakování Borovičkova návrhu na Národní archiv pouze s tím rozdílem, že tento termín zde byl vypuštěn, jako by název *národní* byl prokletý. (Naposledy se ho v úředních aktech použilo v roce 1921 a potom z nich zcela vymizel.) Návrh dále připouštěl vznik rezortních archivů u ostatních ministerstev, což dříve ministerstvo školství a národní osvěty odmítalo.

Zástupce ministerstva vnitra sice uvítal ústupky ze strany ministerstva školství a národní osvěty, avšak prohlásil, že jeho ministerstvo nesmí nic slevit ze své kompetence a že to je nejen jeho právem, ale i povinností. Protože se stanoviska obou ministerstev podle něj na poradě nesblížila, navrhl, aby každé z nich vypracovalo svůj návrh a poslalo ho prezídiu ministerské rady k posouzení. Protože se toto prezídium nechtělo podle jeho slov zabývat archivní organizací, ježto se necítilo být k tomu příslušným, porada schválila jeho návrh, aby ministerstvo vnitra mu navrhlo, aby byl při něm zřízen sbor archivních expertů (jinak archivní rada), který by ty návrhy posoudil z odborného hlediska a byl mu nápomocen radou v archivních otázkách.³¹

Jak jsme viděli, ministerstvo vnitra se nechtělo spokojit ani s podstatnými ústupky; chtělo prostě uzurpovat vše pro sebe. Nelze si ani představit, že by ministerstvo školství a národní osvěty za působení prof. Krofity a dr. Borovičky i při jejich ochotě ke kompromisu ustoupilo tak daleko, protože tyto ústupky jednak zbavovaly naše archivnictví jednotného vedení a vlastně je rozpolcovaly, jednak rušily zcela jejich základní koncepci, totiž že archivnictví náleží do sféry jeho působnosti především proto, že tomuto ministerstvu náleží péče o rozvoj vědy.

Ministerstvo vnitra opět celou věc zdrželo z nepochopitelných důvodů, avšak úmyslně a tentokrát dokonce o více než půldruhého roku, neboť protokol o poradě poslalo účastníkům k podpisu až v dubnu 1923; a svému nadřízenému úřadu prezídiu ministerské rady teprve až 21. srpna 1923. Byl to přirozeně ztracený čas, během něhož nemohla pokročit, a zejména nemohla ani být ustavena archivní rada. Předsednictvo odpovědělo v negativním smyslu, odmítlo zřídit při sobě archivní radu, protože prý nemohlo rozšířit svou působnost o archivnictví a uvedlo: *Situace pro presidium ministerské rady je dána tím, že právně nutno trvati na kompetenci co do archivnictví ve prospěch ministerstva vnitra, které*

*také může archivní radu svolati. Vzhledem k četnějším komplikacím, které se po převratu vyskytly, jest východisko možné naléztí jenom tím způsobem, že buď ministerstvo vnitra nebo ministerstvo školství a národní osvěty nebo oba resorty společně vypracují osnovu zmíněného zákona archivního. Tento zákon by upravil organizaci archivnictví všeobecně a vzal by také zřetel na poměry archivů autonomních... a ke státní správě. Tento zákon by také upravil přesně kompetence. Vydání takového archivního zákona věcně nelze pokládati za mimořádně naléhavé. Pouze v tom směru by úprava byla aktuální, aby se zamezilo na příště rozšiřování agendy, neboť po převratu se povážlivou měrou archivnictví v různých resortech rozšířilo a byla by velmi účelná koncentrace.*³² Tím dalo jasně najevo, že celou tuto záležitost nepovažuje za naléhavou a tím i důležitou.

Je však překvapující, že kompetenci nad archivnictvím přiznávalo již ministerstvo vnitra. Pravomocně to rozhodnuto dosud nebylo.

Ministerstvo školství a národní osvěty vyhovujíc usnesení porady pak poslalo 3. července 1923 předsednictvu ministerské rady svůj návrh archivního zákona, jehož parafované zásady byly předneseny již na zmíněné poradě. Podle něho *Archivnictví organisovati a řídití přísluší předsednictvu ministerské rady, jemuž je k tomu účelu přičleněna archivní rada jako orgán poradní*; tím se překlenoval dosud neřešitelný kompetenční spor mezi oběma ministerstvy. Výkonnou archivní péči v oboru státní správy měl vykonávat a jemu měl podléhat hlavní archiv, který měl být zřízen a který se již neměl nazývat Národní, ale Ústřední státní archiv. Vlastnímu ministerstvu měla být pouze svěřena péče o nestátní archivy.³³

Naproti tomu ministerstvo vnitra svůj návrh, jak bylo povinno, nepodalo přes urgence ze strany předsednictva. Na jeho urgenci odpovědělo 24. května 1924, že osnova zákona nemohla být vypracována pro zaneprázdnění referenta, ale že se tak stane do měsíce. Svůj slib však nesplnilo, jak se dozvídáme již z třetí upomínky, kterou mu předsednictvo poslalo 6. března 1925, a opět bezvýsledně.³⁴

V té době intervenovala v té věci i Společnost archivní školy později přeměněná na Československou archivní společnost, která si vyžádala od obou ministerstev jejich osnovy zákona o organizaci archivnictví. 16. ledna 1925 uspořádala debatní večer o této otázce ve snaze nalézt nejvhodnější formulaci memoranda, které hodlala podat. Obsáhle se debaty zúčastnil i dr. Borovička. Tentokrát nehovořil o Národním archivu, ale jen o určitých zásadách, které má archivářská veřejnost v memorandu vyslovit. V první řadě by se měla podle něho vynasnažit, aby duch zákona byl prodchnut širokou liberálností, především vůči badatelům. Za druhé je podle něho nutno zdůraznit vědeckou stránku archivu; správní stránka je samozřejmá, a proto tím spíše musí českoslovenští

archiváři zdůrazňovat tuto druhou stránku. Archivní službu by měli vykonávat pouze odborně vzdělaní archiváři. Všechna archivářova práce, a to nejen literární a ediční, je a priori vědecká. Zdůrazňováním této zásady je vlastně vyřešena otázka kompetence v archivnictví. Protože předsednictvo ministerské rady je jednoduše k sobě nevezme, zbývá jedině rozhodnout se pro ministerstvo osvěty, jemuž je tato kompetence nejbližší. Dále se rozhovořil o otázce rezortních archivů a proti nim stojícího ústředního archivu. Vyslovil se rozhodně pro ústřední archiv, který by se vykrytalizoval z Archivu ministerstva vnitra. Řekl, že čas pracuje pro tuto myšlenku a že to, co bylo dříve jablkem sváru, se nyní může stát heslem smíření. V dalším jeho projevu zahrnoval celou sféru našeho archivnictví. Hovořil i o péči o soukromé archivy a že jsou to ohromné úkoly, na které stát sám nestačí, že by se té věci měla ujmout státní archivní rada, která by dávala impulsy k patřičným krokům v tom směru. Zdůraznil naléhavou potřebu zákona o ochraně písemných památek a že je zvláště nutno, aby městské archivy byly podporovány státem. Na této schůzi se jednalo pouze o zásadách a k vypracování textu memoranda nedošlo; v každém případě to byla zajímavá konfrontace názorů elity našeho archivnictví. Debata nebyla ukončena a pokračovala ještě na příští schůzi. Nakonec bylo dosaženo shody a memorandum nazvané *Pamětní spis o čsl. archivnictví* bylo vypracováno a předloženo příslušným ministerstvům.³⁵ Memorandum nese všechny známky Borovičkova rukopisu a výrazně se v něm projevují jeho myšlenky. Bylo to naposledy, co dr. Borovička v době až do roku 1945 zasáhl do otázky organizace našeho archivnictví.

Ministerstva vnitra svůj návrh archivního zákona až do konce ředitelství dr. Klicmana (1934) nepředložilo, třebaže ho podle Klicmanova tvrzení připravilo, ale do legislativního procesu nepustilo. Co touto politikou sledovalo, jaké byly vlastně jeho úmysly, proč celou věc svým negativním postojem zablokovalo a vlastně sabotovalo, zůstává dodnes nevysvětlenou záhadou. Je nesporným faktem, že svou úmyslnou nečinností zmařilo uskutečnění tolik potřebné organizace našeho archivnictví a že nemůže být zbaveno výtky v tomto ohledu.

Největší překážkou k uskutečnění Národního archivu se ukázal být postoj dr. Klicmana, který se od počátku stavěl jako jeho rozhodný a nesmiřitelný odpůrce. Nejen že nedovedl získat pro své stanovisko prezídium ministerstva vnitra, které je pak přijalo za své, ale proti myšlence Národního archivu vystupoval i publikačně.³⁶ Kromě toho psal pojednání proti Národnímu archivu, která posílal prezídiu; nelze jim upřít jistou obratnost a přesvědčivost (působící zejména na nearchivní veřejnost).³⁷ Nebylo možno přesvědčit ho ani získat žádnými argumenty. Např. když mu prof. Krofta, který při tom jednání již tehdy prokázal diplomatický talent, nabídl jménem svého ministerstva místo ředitele budoucího Národního archivu, rozhodně odmítl.

Věc se pohnula dopředu až po deseti letech, za Klicmanova nástupce mladého cílevědomého ředitele prof. dr. Jaroslava Prokeše, který měl ve svém nástupním programu vyřešení dlouho odkládané otázky organizace archivnictví. Tentokrát se legislativního procesu ujalo ministerstvo pro sjednocení zákonů a organizaci správy, protože podle usnesení vlády bylo příslušné v případech, kdy došlo ke kompetenčním sporům mezi ministerstvy. Jednání se zúčastnila ministerstva vnitra, které zastupoval dr. Prokeš, a ministerstva školství a národní osvěty, které zastupoval dr. Morávek, konalo se za vedení legislativních odborníků ministerstva pro sjednocení zákonů. Po dlouhých jednáních se konečně ke konci první republiky dosahlo dohody, která byla vyjádřena ve 13. redakci osnovy archivního zákona. Podle ní se pravomoc nad archivnictvím přiznávala ministerstvu vnitra, měl být zřízen Národní neboli ústřední státní archiv. Z toho je patrné, že prof. Prokeš nepatřil k zapřísáhlým odpůrcům myšlenky Národního archivu jako kdysi dr. Klicman, jak se mu podsouvalo. Protože zakrátko nato došlo k německé okupaci, musela být vypracována ještě další, 14. redakce osnovy, aby v ní byly zachyceny státoprávní změny, které nastaly 15. března 1939. Právě pro tyto změny naše ministerstva i prof. Prokeš již neměli zájem, aby byla realizována. Za celou dobu trvání první republiky tedy nebyla uskutečněna organizace našeho archivnictví. Příčinou byly jednak kompetenční spory mezi ministerstvy, jednak nejednotnost české archivářské obce.

Jinak se již o otázce Národního archivu nejednalo a vlastně již o ní nepadlo ani slovo, jako by se z našeho archivnictví vytratila a úplně upadla v zapomnění. Jediný, kdo na ni nezapomněl, byl původce této myšlenky. Přestože jeho první pokus o její uskutečnění skončil nezdarem, nevzdal se jí a čekal jen na vhodnou příležitost, aby se o to pokusil podruhé.

II.

Nikdo se nevzdává rád ideálů svého mládí, ba většinou na nich lpí – pokud nerezignuje – po celý život. Také prof. Borovičkovi tanula stále na mysli otázka uspořádání našeho archivnictví s Národním archivem jako jeho nejvyšším článkem a s převedením kompetence nad archivnictvím na ministerstvo školství a národní osvěty, které toto ministerstvo navrhlo podle jeho konceptu v roce 1919. Byl přesvědčen, že o archivnictví bude nejlépe postaráno u tohoto ministerstva, protože mu je svěřena péče o vědu, za jejíž součást považoval i archivářskou práci.

Uskutečnění reformy archivnictví si vytkl za svůj životní cíl již ve svých mladých letech a nikdy se ho nevzdal. Proto se i ve svých šedesáti letech rozhodl, že se o to pokusí podruhé. Tentokrát neměl za sebou oporu v zemském archivu a v konsensu většiny české archivářské obce, jinak ale situace na začátku roku 1945 byla v mnohém podobná oné před převrácením roku 1918, ba ta podo-

ba byla tak velká, že přímo vybízela k činu někoho odhodlaného a připraveného. Blížil se konec války a s ním i očekávané osvobození od cizí vlády a každé převratová či revoluční doba vzbuzuje naděje na uskutečnění žádoucích změn revolučním způsobem. Jako tehdy se ujal politického vedení národa Národní výbor, tak v roce 1945 tuto úlohu převzala Česká národní rada. Jakkoli se říká, že dějiny se opakují, opakují se sice, ale pokaždé je tomu poněkud jinak; a tak tomu bylo i v tomto případě.

Protože tentokrát neměl žádnou institucionální podporu, nezbývalo mu než vydat se revoluční cestou. Začal tím, že se spojil s profesorem V. Vojtíškem, s nímž ho poutalo již od dob před rokem 1918 přátelství, vzájemná úcta a názorová blízkost v otázkách archivnictví. Oba tehdy byli nuceně mimo aktivitu, setkávali se téměř denně v badatelně Archivu země České a domlouvali se tam na plánech. K nim se připojili nebo byli přizváni někteří mladší archiváři z Archivu ministerstva vnitra, před válkou sdružení kolem marxistické revue *Dějiny a přítomnost*. Ke konci války se jim – a snad i ještě několika dalším – podařilo utvořit při České národní radě archivní sekci podobně jako byla ustavena v roce 1918 při Národním výboru. O tom, kdo ji jmenoval či zvolil a kdo byli jejími členy, se v archivu České národní rady nedochoval ani jediný doklad, takže vše kolem ní je obestřeno tajemstvím. Vše se dalo velice konspirativně, jisté je jen, že jejím jménem vystupoval a akci proti dr. Prokešovi vedl prof. Borovička.

Archivní sekce se usnesla, že prvním a nezbytným krokem k uskutečnění jejích plánů musí být bezpodmínečné odstranění prof. Prokeše z místa ředitele Archivu ministerstva pod záminkou, že se za okupace provinil proti národní cti; jiný důvod totiž nalézt nemohli. Vycházeli z předpokladu, že bude nepřekonatelnou překážkou při uskutečnění Národního archivu stejně, jako jí byl svého času dr. Klicman. Není známo, zda věděli či nevěděli, že prof. Prokeš není nesmiřitelným odpůrcem Národního archivu (jakým byl kdysi dr. Klicman), jak o tom svědčí poslední redakce osnovy archivního zákona obsahující již ustanovení o Národním archivu. A navíc Česká národní rada měla k dispozici jeho návrh na archivní organizaci z 3. listopadu 1938; byl sice centralistický, ale v podstatě se tu jednalo již o vytvoření jednotné archivní organizace.³⁸ Vůbec s ním nejednali a ani se nesnažili nějak se s ním domluvit, nýbrž byli rozhodnuti odstranit ho stůj co stůj a beze všech skrupulí. Bylo to dosti absurdní v době, kdy on sám byl německým vedením ministerstva sesazen z místa ředitele. Zmínění mladší archiváři měli při tom odstraňování sehrát důležitou úlohu: jako lidé uvnitř hradeb měli obstarat a dodat kompromitující materiál.

Rozhodli se tedy jít proti prof. Prokešovi tvrdým, revolučním způsobem, což odpovídalo duchu té doby, ale nesrovnávalo se příliš s etikou a svědomím. Kdo znal osobně prof. Borovičku, tohoto jemného a noblesního pána, těžko

tomu uvěří. Pro jeho postoj lze nalézt toto vysvětlení: v posledních letech se intenzivně zabýval francouzskou revolucí a také napsal její dějiny, a nejen napsal, ale i prožíval. Podle jeho příležitostných zmínek bylo možno usuzovat, že se přidržel pojetí převládajícího v soudobém francouzském dějepisectví, které ospravedlňoval Robespierrovou a Saint-Justovou politikou teroru jako nezbytně nutnou pro zdar revoluce. Za tohoto nazírání nebylo pak nesnadné upokojit svědomí přesvědčováním se, že v zájmu vyššího cíle je nutno obětovat třeba i nevinného člověka. Touto řečí hovoří, jak známo, všichni revolucionáři.

Prof. Prokeš se opět ujal funkce ředitele archivu hned na počátku Pražského povstání dne 5. května 1945. Téhož dne Česká národní rada vydala dekret, jímž pověřila prof. Borovičku zajištěním a prozatímní správou Archivu ministerstva vnitra a odkázala ho na pověřence ministerstva vnitra s tím, aby se s ním předběžně dohodl. Dne 10. května navštívil v archivu prof. Prokeše a po předložení tohoto dekretu od něho převzal správu archivu.³⁹ Prof. Prokeš se podrobil bez odporu dekretu, protože jednak respektoval Českou národní radu, jednak předpokládal, že se jedná o nedorozumění či revoluční výstřelek, a doufal, že prezídium se ho zastane. To se však nestalo, prezídium jeho odvolání uznalo, a on se již do archivu nikdy neměl vrátit; ale to ještě tehdy netušil. Byl tedy potrestán dříve, než bylo jeho provinění prokázáno, což bylo evidentně nelegální a porušení zákona o služebním poměru státních zaměstnanců. Porušování právního řádu v oné revoluční době nebylo nic neobvyklého.

Prvním úkolem obou profesorů a jejich spojenců bylo získání dostatečně průkazných svědectví o vině, která by odůvodňovala Prokešovo odvolání a jaksi je legalizovala. Stali se nejen hlavními obviňovateli prof. Prokeše, nýbrž opatrovali i písemná svědectví od pracovníků archivu i od lidí mimo archiv. Část personálu, zejména elita archivu, se k této kampani (konané i pod nátlakem) nepřipojila, protože považovala dr. Prokeše za nevinného a to, co se mu děje, za křivdu. Archiv se tedy rozpoltil na Prokešovy stoupence a odpůrce.

Shrnou-li se všechna obvinění, jeví se s odstupem času a z objektivního hlediska jako nepodstatná, víceméně malicherná a málo průkazná. Společným jmenovatelem většiny z nich byla závist; zejména na jeho rychlý služební postup, který mu nebyl nikdy odpuštěn. Dvě svědectví však byla závažná, a to udání – jinak je označit, není při vši úctě možno – obou profesorů, jež podali 10. června 1945.⁴⁰ Při jejich čtení, zejména jednoho z nich, dnes žasneme, kam až může lidská zášť zajít. Rozhodně je není možno zařadit mezi listy slávy obou vážených profesorů; jejich uveřejnění by jejich památce jen ublížilo. Ministerstvo vnitra se tehdy zachovalo k prof. Prokešovi nepěkně tím, že dalo prof. Borovičkovi k dispozici jeho odvolání.⁴¹ Ten je využil a ve svém udání je vyvracel; zda se to srovnává se zásadou fair play, je ovšem otázka.

První fáze, odstranění prof. Prokeše z archivu se s podporou ministerstva vnitra tedy podařila celkem snadno. Nemáme žádné zprávy o tom, jaké další kroky na cestě k svému cíli chtěli vítězové podniknout. Pokud se spoléhali na profesora Zdeňka Nejedlého, tehdy již ministra školství a národní osvěty košické vlády, nemohli se s ním v době příprav domluvit, protože dlel mimo a do Prahy se vrátil až 10. května 1945. V každém případě doufali, že u něho jako bývalého archiváře Národního muzea naleznou pochopení pro své plány. Nevíme přesně kdy, ale k prvním kontaktům s ním muselo dojít v poměrně krátké době a údajně se podařilo získat ho pro myšlenku reformy archivnictví. Alespoň prof. Borovička se vyjadřoval, že ministr Nejedlý jim slíbil zasadit se ve vládě o prosazení navrhované organizace archivnictví. Jako první na pořad dne však nepřišlo archivnictví, ale Ruský zahraniční archiv, tehdy organizačně přiřčený k Archivu ministerstva vnitra, neboť vláda se usnesla 13. června, aby byl darován Sovětskému svazu. Ministrovi Nejedlému velmi záleželo na přípravě a hladkém odevzdání daru. Na druhé straně prof. Borovička jako správce archivu musel zajistit, aby vše proběhlo k ministrově spokojenosti: tím se s ním dostal do styku. Byla to jistě příležitost k rozmluvě o všeobecných otázkách archivnictví. Potom se již skutečně začalo jednat o úpravě archivnictví.

Mezitím Česká národní rada ukončila činnost 1. června 1945 a její archivní sekce přešla nebo byla ustavena u českého zemského výboru. Ačkoli tentokrát se již nic nemuselo dít utajeně, její složení neznáme. Byli prý v ní zástupci většiny našich velkých archivů a archivní odborníci z Karlovy a Masarykovy univerzity; jejím předsedou byl prof. Borovička, její vedoucí duch. Sekce si vzala za hlavní úkol vypracovat návrh na reorganizaci českého archivnictví, kterým by se odstranily jeho dosavadní nedostatky. Dne 27. června 1945 byla její delegace složená z prof. Borovičky, prof. Vojtíška a dr. V. Husy přijata ministrem Nejedlým a předložila mu svůj návrh na reorganizaci archivnictví, který vycházel z předpokladu, že péče o archivy jakožto zařízení, které slouží nejen správním potřebám, nýbrž i vědeckým historickým výzkumům a tedy i národní osvětě, náleží do působnosti ministerstva školství a osvěty.

Hlavní body návrhu byly tyto: 1. Zřízení Státní archivní rady složené z odborníků, která by měla za úkol ideově řídit a sjednocovat veškeré archivnictví. 2. Vytvoření archivní sítě, vybudované ve shodě s veřejnou správou na základě decentralizace a se zřetelem na kulturní potřeby zemí a krajů: ústřední archiv v Praze, zemské archivy v jednotlivých zemích, oblastní (krajové) archivy pro menší oblasti a obecní (městské), popřípadě okresní archivy. Kromě toho měly existovat zvláštní archivy pro úřady a zařízení, jež svou povahou vyžadují zvláštní úpravu archivní péče (např. památník osvobození, zemědělský archiv apod.).

Archivní sekce považovala z vědeckých i správních důvodů za účelné, aby se ve vrcholných archivních institucích rozlišilo mezi archivem správní povahy obsahujícím archivní materiál ústředních úřadů z doby republiky a mezi historickým materiálem vztahujícím se na zemi Českou a na bývalou Českou korunu. Vznikne tak ústřední archiv v Praze, který obsáhne v zásadě všechny archíválie všech ministerstev, úřadů a zařízení, jejichž kompetence se vztahuje na celou státní oblast, popřípadě na oblast českých zemí. První archiv, ústřední archiv v Praze, vznikne oddělením novějších spisů uložených dnes v Archivu ministerstva vnitra a postupným vyřadováním písemností jednotlivých ministerstev a jejich soustředováním v tomto archivu. Druhý, historický archiv (český zemský archiv) vznikne spojením ostatního historického a správního materiálu uloženého dnes v Archivu ministerstva vnitra a v zemském archivu. I v ostatních zemích mají existovat zemské archivy. Účinná archivní péče o veškerý písemný materiál (včetně nestátních archivů) by měla být prováděna pomocí zemských archivních sekcí a odborných archivářů, kteří by vykonávali inspekci. Prof. Borovička předložil tento návrh jménem archivní sekce dopisem z 4. července ministru Nejedlému.⁴² Připojen byl podrobnější návrh na organizaci archivnictví v českých zemích.⁴³ Jsou to vlastně zásady budoucího archivního zákona.

Pozorujeme tu tedy dosti znatelný odklon od původních Borovičkových návrhů z let 1915 a 1919, podle nichž měl být vytvořen jednotný ústřední archiv, nazvaný Národní archiv. Nyní se již tohoto názvu nepoužilo, a to patrně proto, že místo československého národa v roce 1919 tu byly nyní dva národy, a že tu byl také archivní materiál *federální* povahy. Místo něho měl vzniknout ústřední archiv, který měl obsahovat pouze novější materiál, kdežto historický materiál měl být chován odděleně.

Ministr Nejedlý vyhověl promptně žádosti archivní sekce alespoň v tom, co bylo v jeho pravomoci. Výnosem z 21. července 1945 jmenoval archivní radu při ministerstvu školství a národní osvěty; její složení nebylo uvedeno.⁴⁴ Pokud šlo o ostatní body návrhu, zbývalo jednat o nich s předsednictvem vlády a ministerstvem vnitra, protože jednak přesahovaly pravomoc ministerstva školství a národní osvěty, jednak starý kompetenční spor mezi oběma ministerstvy o archivnictví vzplál vskrytu znovu. Ministerstvo vnitra hned vzneslo proti jmenování archivní rady zásadní námitky odůvodněné tím, že archivnictví nepatří vůbec do kompetence ministerstva školství a osvěty, nýbrž do jeho kompetence, protože tam byla roku 1942 přenesena rozhodnutím okupantských úřadů, a tvrdilo, že toto rozhodnutí zůstalo v platnosti i po obnovení svobody.⁴⁵ Prezídium ministerstva vnitra proto odmítalo kompetenci ministerstva školství a národní osvěty. Toto ministerstvo muselo mít námitky již od počátku, protože ministr Nejedlý slíbil již za rozhovoru s delegací archivní sekce 27. června, že tuto

věc vyřídí osobně s ministrem vnitra, aby potom bylo možno přikročit k organizování archivnictví v kompetenci ministerstva školství a národní osvěty. Ale to se zřejmě nepodařilo a žádných ústupků ze strany ministerstva vnitra nebylo dosaženo.

Nedošlo k žádným oficiálním úředním jednáním mezi oběma ministerstvy; dosud vše probíhalo jen na kabinetní úrovni. Prof. Borovička nemohl použít obvyklé instanční cesty. Jako správce archivu byl nyní zaměstnancem ministerstva vnitra a nemohl dost dobře podat jeho prezídiu návrh na novou organizaci archivnictví, který předpokládal převedení Archivu ministerstva vnitra, archivu, jemuž stál prozatímně v čele, i veškerého archivnictví do kompetence ministerstva školství a národní osvěty, a směřoval by proti vlastnímu ministerstvu. Věděl dobře, že ministerstvo vnitra se jen tak lehce svého archivu nevzdá, protože v něm spatřovalo nenahraditelnou databázi pro veřejnou správu. Věděl také, že by to pro jeho návrh znamenalo úplnou sebevraždu, jestliže by se toho odvážil. Ani ministerstvo školství a národní osvěty žádný návrh nepodalo. A tak celá věc opět uvázla, podobně jako tomu bylo za první republiky, na starém kompetenčním sporu.

Přestože měl prof. Borovička svázány ruce svým zaměstnaneckým poměrem k ministerstvu vnitra i jeho postojem v kompetenčním sporu (který mu byl znám), k tomu, aby mohl podniknout akci většího formátu po úřední linii, přece jen našel vhodný způsob, jak sdělit prezídiu ministerstva hlavní body svého návrhu, pokud se netýkaly kompetenční záležitosti, což ovšem bylo jádrem sporu. V programu činnosti archivu na rok 1945 uvedl, že Archiv ministerstva vnitra představuje v dnešní podobě sbírku archiválií státních úřadů všech tří instancí a že bude proto nutno při dalším uspořádání veřejné správy vybudovat z něho především ústřední státní archiv nejvyšších úřadů republiky a oddělit od něj archiválie nižších instancí převážně historického rázu. Soustředění písemností úřadů první instance v Praze nevyhovuje ani správním ani vědeckým potřebám.⁴⁶ Pokud bylo možno zjistit, prezídium ministerstva ponechalo tento podnět bez povšimnutí; uskutečnit ho bylo plně v kompetenci ministerstva.

Protože s převedením pravomoci nad archivnictvím na ministerstvo školství, věd a umění to vypadalo zatím beznadějně, soustředil se na to, v čem bylo možno dosáhnout pokroku. Byla to otázka decentralizace v archivnictví. Zdůrazňoval, že je nutná jak po stránce správní, tak vědecké, že soustředění archiválií úřadů první a druhé instance v hlavním městě znesnadňuje jejich užívání, že jejich hromadění je pro nedostatek budov v hlavních městech stále obtížnější. Podle jeho názoru, který zastával odedávna, je vhodnější ponechat je na místě jejich vzniku, nebo, jestli to není možno, soustředit je v menším rozsahu na místě nepříliš vzdáleném od jejich původního umístění. Byl si ovšem

dobře vědom, že definitivní reorganizace archivnictví v českých zemích je proveditelná až po uzákonění nového uspořádání veřejné správy.⁴⁷

Ministr Nejedlý ani nesvolal archivní radu, v čemž lze možno spatřovat určitý ohled na ministerstvo vnitra. Pokud nějaké jednání o věci dále vůbec probíhalo, dalo se jen v kabinetním zákulisí, tj. mezi oběma ministry, popřípadě jejich nejbližšími spolupracovníky. Protože se nedochovaly žádné záznamy o nich, ani se nic nevyneslo ven, zůstávají dodnes zahalena tajemstvím. Ministerstvo školství, vidouc odpor ze strany ministerstva vnitra, nevyvíjelo žádnou iniciativu. To je také příčina, proč se zachovalo tak málo úředních dokladů k otázce archivnictví z těchto let; celá věc zůstávala prostě zablokována.

První schůze archivní rady se konala až 2. května 1946; její složení nebylo oznámeno. Prof. Borovička vznesl na ni požadavek, aby Rakousko vrátilo vše, co němečtí okupanti odvezli z našeho území, a dále aby se vydalo vše, co bylo povinno vydat podle saintgermainské mírové smlouvy, ale nevydalo, a abychom navíc žádali vše, co se nám nepodařilo získat po první světové válce a na co jsme měli nárok. Řekl doslova, že máme právo vznášet požadavky tak, jako jsme je vznášeli v roce 1919, a že to, co jsme tehdy neprosadili, je možno prosadit dnes, neboť dnes je situace jiná. Jednalo se také o návrhu na organizaci archivnictví v českých zemích, a tedy i o zřízení ústředního archivu v Praze, který měl obsáhnout v zásadě písemný materiál ministerstev a vyšších úřadů od roku 1918 a měl se vztahovat na celou oblast českých zemí. Došlo tu také na starý spor, na otázku kompetencí. Ministr Nejedlý trval na stanovisku, aby veškerý historický archivní materiál, tj. z doby před rokem 1918, spadl pod kompetenci ministerstva školství a národní osvěty stejně tak jako péče o veškeré archivnictví v českých zemích. O Národním archivu zde již nepadla ani zmínka.⁴⁸

Praktické důsledky toto zasedání nemělo a ani mít nemohlo, protože působení profesora Nejedlého na ministerstvu školství se již schylovalo ke konci. V důsledku změny vlády skončilo dnem 1. července 1946 a následujícího dne se stal ministrem sociální péče. Podle všech známek se zdá, že během svého působení plnil slib, který dal profesorům Borovičkovi a Vojtíškovvi, a že učinil vše, co bylo v jeho možnostech, pro uskutečnění navrhované organizace archivnictví, avšak že nebylo v jeho silách překonat odpor ze strany ministerstva vnitra a přesvědčit je, aby se vzdalo svých kompetenčních nároků.

Za této situace se mohlo zdát, že odchodem ministra Nejedlého z rezortu školství projekt na organizaci archivnictví ztratil hlavní podporu, že již nemá žádné vyhlídky na uskutečnění a že tudíž ani další setrvávání prof. Borovičky v archivu nemá smyslu. Pokud prof. Borovička spojoval realizaci svých záměrů s osobou ministra školství, nemuselo tomu tak nezbytně být v tomto případě. Jako blízký přítel ministra Ripky měl jistě snadný přístup k novému ministrovi

školství dr. Jaroslavu Stránskému, který byl příslušníkem téže politické strany jako ministr Ripka. Nevíme ovšem, zda ministr Stránský měl stejné pochopení pro archivnictví jako jeho předchůdce. Pokud je známo, během příštího roku nový ministr ani prof. Borovička nepodnikli žádný podstatný krok ve věci archivnictví, a pokud ano, nezbyvá než objevit jej. Pro příčinu této odmlky nemáme zatím vysvětlení a je třeba teprve ji odhalit.

Roční úsilí prof. Borovičky zatím tedy končilo bez úspěchu a cíl se zdál být stejně vzdálený jako na začátku. Jak se ukázalo, hlavní příčinou nebyl předpokládaný postoj prof. Prokeše, nýbrž stanovisko ministerstva vnitra, které trvalo neústupně na své kompetenci ve věci archivnictví. Kromě již uvedených skutečností potvrzují to mezi jiným i slova prof. Borovičky ministrovi Nejedlému v dopise z 24. srpna 1945: *...Konečně bych naléhavě prosil, abyste s p. ministrem vnitra – třeba na zájezdu na Slovensko – pojednal o kompetenci ministerstva osvěty v otázce archivnictví; zdá se, chce svou kompetenci držet.*⁴⁹

Kompetenční spor ovšem trval nadále, k žádoucí změně nedošlo, a proto se prof. Borovičkovi nepodařilo ani během druhého roku působení v archivu docílit nějakého pokroku v té věci. Tentokrát nezasáhlo ministerstvo pro sjednocení zákonů, které by dokázalo kompetenční rozpory překlenout a nalézt nějaké východisko přijatelné pro obě strany. Situace, která tak vznikla, zdála se být úplně bezvýchodnou. Zklamán bezvýsledností a marností svého úsilí i napodruhé, neviděl jiné řešení než to vzdát a z archivu odejít. Rozčarován byl také nepochopením svých snah o nápravu poměrů v archivu ze strany větší části zaměstnanců. Musel si být vědom toho, že náprava nedostatků, za něž činil odpovědným prof. Prokeše a jež mu ostře vytýkal, za jeho dvouletého vedení nepokročila. Měl poznat na sobě, že takové věci nezávisejí pouze na řediteli, ale především na pracovitosti personálu. Když vše uvážil, 30. května 1947 požádal o uvolnění. Ministr vnitra Nosek mu vyhověl, poděkoval za jeho služby a dnem 30. června ho zprostil vedení Archivu ministerstva vnitra.⁵⁰ To byl definitivní konec jeho akce; znamená, že to vzdává.

Dvojitý pokus dr. Borovičky o uskutečnění dosud neexistující organizace našeho archivnictví, která se měla podle jeho návrhu zakládat v podstatě na vytvoření sítě archivů s Národním archivem (v druhém případě Ústředním archivem) jakožto jejím nejvyšším článkem a na převedení kompetence nad archivnictvím na ministerstvo školství a osvěty (z toho důvodu, že mu je svěřena péče o vědu, kam archivnictví podle jeho názoru patří), skončila tedy neúspěšně. Potřeba takové organizace, která by zabezpečovala péči o veškeré archiválie v našich zemích a která dosud chyběla, byla u nás pocítována již za starého Rakouska. Vždyť o část archiválií bylo postaráno špatně nebo vůbec ne, takže v obojím případě byly ohroženy poškozením nebo dokonce zkázou. Je nesmazatelnou

Borovičkovou zásluhou, která bude navždy spojena s jeho jménem, že přišel u nás s tímto návrhem jako první. Kromě toho to byl návrh velmi dobře promyšlený, vyvážený, shodující se se správním systémem a nevyžadující velkých nákladů a tudíž snadno proveditelný. S odstupem času se odvažujeme říci, že představuje to nejlepší, co bylo kdy v našem archivnictví vytvořeno po myšlenkové stránce.

Je třeba obdivovat, že prof. Borovička se přes nezdar prvního pokusu odvážil tak riskantního podniku podruhé a již v poměrně zralém věku a s tak malou a neúčinnou podporou, jako by se řídil zásadou Williama Pitta st. *Lépe utržiti nezdar, nežli se vůbec nepokusiti o zdar* nebo slovy revolucionáře Saint-Justa, která citoval s oblibou *Osez, osez!* Odvaha mu věru nechyběla. Jak jsme tu historii sledovali, obojí pokus ztroskotal hlavně pro kompetenční spor o archivnictví mezi ministerstvy. Zmoci ho nebylo v jeho silách a vůbec žádného jednotlivce. V prvním případě se mohl opřít o podporu větší části české archivářské obce, i když její menší, ale vlivná část sehrála přitom negativní roli. V druhém případě již o její mínění nešlo a ani jít nemohlo (nebyla informována), protože věc byla připravována v tajnosti a potom se o ni jednalo kabinetním způsobem, tj. také tajně.

V druhém případě byl zvolen nesprávný postup, který se zakládal na odstranění ředitele prof. Prokeše jako předpokládané hlavní překážky k dosažení cíle, a to použitím vykonstruovaných a nicotných obvinění, za nimiž se nadto většinou skrývala závist. Z etického hlediska to byl postup naprosto nepřijatelný, který mimo jiné ukazuje, že ani ten nejlepší a nejušlechtilejší úmysl neopravňuje k použití prostředků, které se nesrovnávají s etikou a s duchem fair play, a že ani konec konců nevede k cíli. Kdežto první pokus o úpravu archivnictví neměl větší negativní důsledky a nikdo nebyl existenčně poškozen – nanejvýš se přechodně zvýšilo napětí mezi dvěma hlavními pražskými archivy a zhoršily se osobní vztahy mezi některými archiváři, dopad druhého pokusu jakožto následek odstranění prof. Prokeše byl pro archiv ministerstva vnitra velmi neblahý – vlastně nastala nová éra. Nové vedení archivu neučinilo nic pro zahájení novostavby archivu, která byla již dokonale připravena po projekční i administrativní stránce, takže jen zbývalo se stavbou začít (podle všeho zdání ani o ní nevědělo), archiv se názorově rozpoltil, osobní vztahy mezi zaměstnanci byly rozvráceny, archiv se dostal pod silný vliv a zakrátko do rukou krajní levice a lidí bez patřičné kvalifikace, kteří v něm v následujících letech napáchali nenapravitelné škody po hmotné i morální stránce. Zvlášť neblahé byly důsledky po personální stránce. Po únorovém převratu se msta obrátila proti těm, kteří svědčili v Prokešův prospěch: někteří byli propuštěni, jiní byli poškozeni existenčně nebo diskriminováni jinak, ale všichni měli pocítit nepřízeň nějakým způsobem. Nikdo takový vývoj nemohl přirozeně předpokládat, ostatně jako se nikdy neví, jak věc dopadne, když se s ní začíná.

Z vyššího hlediska vzato, přes zmíněné negativní dopady je třeba hodnotit Borovičkovy snahy o ustavení a organizování systematické archivní péče v našich zemích pozitivně jako záslužné. Pro ně i pro jeho archivněliterární dílo mu náleží trvalé místo v dějinách našeho archivnictví.

A jak to potom bylo s hlavními aktéry tohoto dramatu? Nejlépe z nich dopadl prof. Vojtíšek, který se vrátil na své místo v městském i univerzitním archivu a na univerzitu. V následujících letech vykonal ještě mnoho záslužného pro archivnictví i pro výuku studentů a přípravu archivního dorostu; dožil se vysokého věku. Prof. Borovička se vrátil na Vysokou školu politickou a sociální, 1. srpna 1949 byl zatčen Státní bezpečností pro podezření z protistátní činnosti, následně odsouzen Státním soudem a později omilostněn (1954); dožil se 86 let. Nejhorší osud čekal prof. Prokeše. Nebyl již nikdy připuštěn do archivní služby ani na univerzitu a smrtelně vyčerpán šestiletým zápasem o čest, ospravedlnění a existenci, zemřel předčasně v 51. roce svého života. Věru smutná historie, drama se špatným koncem! Zanechal po sobě dílo z oboru českých a správních dějin a z archivnictví, které obnáší celkem 348 titulů.

Odchodem prof. Borovičky z archivní scény tato práce vlastně dospěla k svému závěru; dále ani nechtěla jít. Budiž dovoleno dodat ve stručnosti ještě několik slov o dalším vývoji našeho archivnictví v nejbližších letech, přestože jeho poválečný vývoj je znám z práce dr. Z. Šambergera⁵¹ a že kromě toho s jednáními vedenými mezi lety 1947 a 1951 seznamuje velice zevrubně studie dr. V. Babičky.⁵²

Kompetenční spor mezi oběma ministerstvy trval v skrytu i po rezignaci prof. Borovičky. Ministerstva nebyla schopna dohodnout se a lpěla houževnatě na svých stanoviscích. Když se pak v roce 1947 obnovilo jednání o uspořádání archivnictví, konflikt se ještě více vyhrotil a byl veden snad s ještě větší zarputilostí, než tomu bylo v popřevratových letech. Na rozdíl od nich probíhal v podstatě pouze na ministerské úrovni a bez účasti archivářské veřejnosti, která ani nebyla o věci informována. Jednání zintenzivněla v roce 1950, ba lze říci, že kulminovala.

Komise pro reorganizaci veřejné správy se 18. května 1950 usnesla, aby archivnictví bylo upraveno zákonem, který mělo připravit a provést ministerstvo vnitra. Zároveň stanovilo zásady, které by měly obsahovat, mezi jiným, že veškerý dokumentární materiál tvoří jednotný státní archivní fond, jenž je vlastnictvím státu, a že archivní správu a péči o veškeré archivnictví řídí státní archivní rada jmenovaná vládou. Ministerstvo vnitra nato vypracovalo pohotově a v souladu s tímto usnesením návrh zásad zákona o archivnictví, které mělo být organizováno podle sovětského vzoru, a rozeslalo ho ministerstvům k vyjádření. Návrh narazil na prudký odpor ze strany ministerstva školství, věd a umění,

kteřé hned vystoupilo se svými kompetenčními nároky. Vyhrázovalo si pro sebe zejména dohled nad vědeckým využitím archivů a dále řízení historických archivů jako vědeckých ústavů, které měly být podle jeho představ zříceny v oboru jeho působnosti z historických fondů bývalých zemských archivů v Praze, Brně a Opavě. Vyhrázovalo si rovněž pro sebe právo připravit návrh archivního zákona; tím bylo ostatně pověřeno usnesením kulturního výboru Národního shromáždění již v roce 1946, a také ho skutečně připravovalo. Střetávaly se zde tudíž dva různé návrhy archivního zákona, dvě jeho různá pojetí. A protože ani jedno ministerstvo nebylo nakloněno ke kompromisu, situace, která nyní nastala, zdála se být v důsledku těchto rozporů úplně bezvýchodná a řešení v nedohlednu.

Když se mezi sebou nemohly dohodnout úřady a nebyla ani naděje, že se tak stane, pokoušely se spor vyřešit politické orgány. Nejprve o něm jednala Kulturní rada ústředního výboru KSČ a potom dokonce nejvyšší politický orgán, předsednictvo téhož výboru, ale nedospělo se k žádnému konkrétnímu výsledku. Věci se pohnuly dopředu až když archivní záležitost přešla na Kulturní komisi KSČ, která věc rozhodla bez dlouhých diskusí a jednoduše, nikoliv však jednoznačně. Dne 18. září 1950 se usnesla, aby celá tato záležitost byla přenesena na nově zřícenou Státní archivní komisi, která měla zajistit jednotnou organizaci a plánovité řízení archivní služby po dobu, než dojde k celostátní úpravě archivnictví. Dále se usnesla, že 1. ministerstvo vnitra, *jemuž přísluší všeobecně působnost v archivnictví*, jak pravila doslova, připraví návrh vládního usnesení o zřícení Státní archivní komise, 2. zákon o archivnictví nebude zatím připravován, protože jeho vydání by bylo předčasné právě tak, jako by bylo vybudování soustavy archivů navrhované v zásadách (vypracovaných ministerstvem vnitra) a proto je třeba odložit je na pozdější dobu, 3. archivy budou jednak historicko-vědecké v oboru ministerstva školství, věd a umění, jednak archivy aktuálně politické v oboru ministerstva vnitra. Kulturní komise neodstranila tedy kompetenční dvoukolejnost (což se projevilo i tím, že provedením tohoto usnesení byli společně pověřeni náměstkové ministrů vnitra a školství), ale miskou kompetenčních vah značně posunula ve prospěch ministerstva vnitra. Postupovala tak, jak tehdy bylo obvyklé: sporné záležitosti mezi vyššími úřady se přesouvaly na ad hoc zřícené komise.⁵³

Jak bylo stanoveno, ministerstvo vnitra předložilo (13. prosince 1950) návrh vládního usnesení a nato bylo 9. ledna 1951 vydáno vládní usnesení (č. 62/1951 Ú. l.), kterým byla při ministerstvu vnitra zřícena Státní archivní komise, jež připravila za téměř tříletého působení návrh na organizaci archivnictví. Ten se přirozeně lišil od původních Borovičkových návrhů, ale ve dvou důležitých věcech se s nimi shodoval: v myšlence ústředního (národního) archivu a archivní decentralizace. Komise ukončila činnost po splnění svého poslání dnem 30. září 1953 a vlastně splynula s Archivní správou ministerstva vnitra, která

byla zřízena dnem 1. října 1953.⁵⁴ Zmíněný návrh byl pak realizován vládním nařízením ze 7. května 1954 (č. 29/1954 Sb.), jímž byla ustavena organizace našeho archivnictví; v jejím rámci nebyl zřízen Národní archiv, ale Státní ústřední archiv. (Je to jen rozdíl v názvu, po obsahové a funkční stránce není mezi nimi podstatný rozdíl.) Kompetenční spor byl vyřešen s konečnou platností: archivnictví se dostalo pod absolutní pravomoc ministerstva vnitra a bylo pak v následujících letech řízeno důstojníky Bezpečnosti. Sjednocení a organizace archivnictví byly dávným přáním našich archivářů, ale vše dopadlo poněkud jinak, než jak si představovali.

POZNÁMKY

- 1 Návrh je v SÚA, PG 1811–1815 16/31, 22. 7. 1811. Srov. též Kollmann, Josef. Dějiny ústředního archivu českého státu. Praha 1992, s. 363–367.
- 2 Míšková, A. Josef Borovička (1885–1971). Medailóny významných archivářů, předchůdců pracovníků Státního ústředního archivu v Praze. Sborník prací členů SSM Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1985, s. 8–32; Kutnar, František. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1978, 2., s. 276–277; Hanzal, Josef. Za Josefem Borovičkou. Archivní časopis 21, 1971, s. 120–122; Hanzal, Josef. Památce Josefa Borovičky (1885–1971). Zpravodaj Historického klubu, 11, 2000, č. 2, s. 50–52; Hoffmannová, J. – Pražáková, J. Biografický slovník českých archivářů; Masarykův slovník naučný; Československý biografický slovník; Tomeš, J. a kol. Český biografický slovník XX. století; Diderot Velká všeobecná encyklopedie. Vlastní životopis (Curriculum vitae), rkp. (do r. 1925, SÚA, MŠ – osobní spisy, k. 9).
- 2a Bibliografické údaje o uvedených pracích viz O. Bauer – L. Mrázková, Soupis archivní literatury v českých zemích 1895–1956, Praha 1959.
- 3 Zprávy Českého zemského archivu 3, 1910, s. 115–180.
- 4 Zprávy Českého zemského archivu 4, 1915, s. 1–147, též zvl. otisk; v jistém smyslu souvisejí s touto prací nekrology, které napsal o řediteli zemského archivu dr. J. V. Nováčkovi a jeho dvou archivářích J. Pažoutovi a dr. M. Vystydovi *Naše hroby. Vojtěch Jaromír Nováček, Julius Pažout, Miloš Vystyd.* Zprávy Českého zemského archivu 5, 1918, s. 1–38 (1–29, 30–34, 35–38).
- 5 Věstník České akademie věd a umění, 23, 1914, s. 31 a násl.
- 6 Hospodářský a samosprávný věstník okresů Hlineckého atd. 4, 1916, č. 10; 5, č. 1. Bylo to základní poučení o archivu vůbec a praktický návod k pořádání a inventarizaci obecních a městských archivů. Sám uspořádal městský archiv v Německém (dnes Havlíčkově) Brodu a pořídil k němu inventář, který byl v roce 1919 vytištěn, ale nevydán.
- 7 Agrární archiv 2, 1915, s. 20–33, 70–81.
- 8 Agrární archiv 3, 1916, s. 256–258.
- 9 Česká revue 9, 1915–1916, s. 86–102, 145–153.
- 10 Agrární archiv 3, 1916, s. 65–80, 89–95.

- 11 Agrární archiv 4, 1917, s. 76.
- 12 Národ 1, 1917, s. 144–146.
- 13 Národ 2, 1918, s. 512–513, 526–527. – Zmíníme-li se, že napsal ještě nekrolog ředitele dr. V. J. Nováčka (Agrární archiv 5, 1918, s. 146–151), že přispěl do popisového díla o šlechtických (zámeckých) archivech *Archivalien zur neuen Geschichte Österreichs*, vydaného c.k. archivní radou popisem lobkovického archivu v Praze *Bericht über das fürstlich Lobkowitzsche Archiv in Prag* (ANGÖ I, s. 478 a násl.) a konečně, že uveřejnil zprávu o nejnovější archivní literatuře (ČČM 29, 1915, s. 105–107), pak výčet jeho publikovaných prací z archivního oboru do roku 1918 je asi úplný. Kromě toho uveřejnil článek z příbuzného oboru *Museum království Českého* (Národ 2, 1918, s. 140–141, 156–157); upozornil v něm na ubohý stav, v němž se naše přední muzeum nachází. Jeho článek *O vydávání pramenů k dějinám obnovy katolického náboženství v Čechách* (Věstník ČAVU 26, 1907, s. 36 a násl.) se týká archivnictví jen okrajově.
- 14 Český časopis historický 24, 1918, s. 244–254.
- 15 Pamětní spis, SÚA, MŠ 30 archivy. Návrh usnesení publikoval Z. Šamberger, *Československé archivnictví po roce 1918. Stav a organizační vývoj*. Sborník archivních prací 28, 1968, příloha I, s. 77; tato práce pojednává o vývoji našeho archivnictví po roce 1918, s. 3–76; dále J. Kollmann, *Archiv ministerstva vnitra v letech 1918–1945*, tamtéž, 45, 1992/2, s. 511–686; Havlín, Otakar. *Idea Národního archivu*. Rukopis, do něhož jsem mohl nahlédnout laskavostí autora.
- 16 SÚA, MŠ 30 archivy.
- 17 Viz práce citované výše v pozn. 15.
- 18 SÚA, MŠ 30 archivy, č. 3527/1919 n. o. Členové: prof. dr. K. Krofta, prof. Albert Pražák (oba za MŠANO), prof. J. Maixner (za MNO), prof. J. Kazimour (za min. zemědělství), prof. G. Friedrich, dr. J. B. Novák, dr. L. Klicman, dr. B. Navrátil, dr. J. Borovička, prof. Václav Hrubý, dr. V. Vojtíšek, dr. V. Chaloupecký, dr. J. Opočenský, dr. Vl. Klecanda. Předsedou byl zvolen prof. G. Friedrich.
- 19 SÚA, MŠ 30 archivy.
- 20 O tom podrobně J. Opočenský, *Archivní úmluva republiky Československé s republikou Rakouskou*. Časopis archivní školy 1, 1923, s. 51–141.
- 21 SÚA, MŠ 30 archivy, č. 19785/2096 n. o. z 6. 5. 1919. K svému elaborátu připojilo výtisk časopisu Národ 3, č. 14 z 4. 4. 1919 obsahující článek muzejního archiváře dr. Václava Hrubého *Národní archiv československý*.
- 22 Tamtéž, plné znění je v příloze I.
- 23 SÚA, MŠ 30 archivy; MV 1918–1924, 4/49/1; PMR 1918–1945, 253/3; AR AMV 1918–1934, I./2a. Návrh na organizaci archivnictví uveřejnil Z. Šamberger v citované práci, příloha II, 78/79.
- 24 SÚA, MŠ 30 archivy, č. 62678/6893 n. o./1919.
- 25 SÚA, PMR 252/3, 28. 12. 1919.
- 26 SÚA, PMR 252/3; MŠ 30 archivy.
- 27 SÚA, PMR 252/3.
- 28 SÚA, tamtéž, záznam z 26. 9. 1920.
- 29 SÚA, PMR 252/3, 1921–1925.
- 30 O jeho životních osudech v těchto letech viz Míšková, 12 a násl.

- 31 Protokol o poradě: SÚA, PMR 252/3, 1921–1925; MŠ 30 archivy; AR AMV 1918–1934, II. 2a. Výňatek – návrh ministerstva školství a národní osvěty na organizaci archivnictví publikoval dr. Šamberger v cit. práci, příloha III, 79–80.
- 32 SÚA, PMR 1921–1925, záznam pro domo z 18. 11. 1923.
- 33 SÚA, MŠ 30 archivy, č. 81392/1927; PMR 252/3. Publikoval ho dr. Šamberger v cit. práci, příloha IV, 81–82.
- 34 SÚA, PMR 252/3.
- 35 Podrobné zápisy ze schůzí Společnosti archivní školy z 16. a 23. ledna jsou ve fondu SÚA, MŠ 30 archivy. Vypracováním memoranda byla pověřena redakční komise ve složení dr. Krejčík, dr. Vojtíšek, dr. Borovička a dr. Roubík. Memorandum je zachováno ve fondu ČAS, k. 4. Viz příloha II.
- 36 *Stav Organizace archivnictví v Československé republice*, Venkov, 11. a 18. 2., 11. a 18. 3. 1921.
- 37 *Pojednání Důvod proti zřízení ohromného archivu národního, Slovo o našich archivech, Archivy a archivní organizace v republice Československé*, SÚA, Pzst. Klicman.
- 38 SÚA, ČNR, nesign.; Kollmann, Josef, práce citovaná v pozn. 15 výše, 642.
- 39 Opis je v SÚA, AR AMV 1935/1945, I. 1c-l.
- 40 Pzst. Prokeš (v majetku rodiny).
- 41 Není známo, dosud nebylo nalezeno.
- 42 Archiv České akademie věd, AZN – Zdeněk Nejedlý, úřední činnost III. Viz příloha III.
- 43 Tamtéž, příloha IV.
- 44 SÚA, MŠ 30 archivy, 1945; výnos ministerstva školství z 21. 7. 1945, č. B = 15 1548-III., Věstník MŠ 1, 1945, 59.
- 45 O těch námitkách se dozvídáme z dopisu Čs. archivní společnosti ministroví prof. Z. Nejedlému ze 4. ledna 1946, AČAV, AZN, Z.N. – úřední činnost III. Viz přílohu V.
- 46 SÚA, AR AMV 1945–1948 I. 1a-l. Zpráva o činnosti archivu za dobu od 5. 5. 1945 z 28. 2. 1946, která obsahuje též pracovní program na rok 1946.
- 47 Tamtéž, I. 1a-2. Vyjádření prof. Borovičky ze 7. 5. 1946 č. 895/Arch./46 prof. Bka.
- 48 SÚA, MŠ 30 archivy 1945–1948.
- 49 AČAV, AZN Z.N. – úřední činnost III. Korespondence – dotazy.
- 50 SÚA, AR AMV 1946–1948 I. 1a-l č. PMV P – 1491 – 9/6-47/P1.
- 51 Šamberger, Zdeněk. Československé archivnictví po roce 1945, Sborník archivních prací 28, 1968/2, s. 321–362.
- 52 Babička, Václav. Poválečné snahy o zřízení ústředního archivu. Do ustavení státní archivní komise. Archivní časopis 44, 1994, s. 194–216.
- 53 SÚA, MV – N, k. 198, složka Archivnictví; Babička, Václav, cit. práce.
- 54 Ustavení Státní archivní komise, Archivní časopis 1, 1951, s. 65–66; Šamberger, Zdeněk. Zřízení státní archivní komise, Za socialistický stát, 1951, č. 2; Státní archivní komise projednala návrh vládního nařízení o archivnictví, Archivní časopis 4, 1954, s. 1–5.
- 55 Vládní nařízení ze dne 7. května 1954 o archivnictví, Tamtéž, s. 65–68; Babička, Václav. Vznik Státního ústředního archivu, Archivní časopis 45, 1995, s. 10–24.

B.d. [ad 6. 5. 1919]. Pamětní spis ministerstva školství a národní osvěty o Národním archivu. (SÚA, MŠ 30 archivy)

O NÁRODNÍM ARCHIVU

Projevy odborníků i podání činěná k vládě československé republiky v posledním čase stále častěji zdůrazňují známou skutečnost, že písemné památky české minulosti nejsou náležitě uloženy a že je nutno provést novou a účelnější organizaci na tomto poli kulturním. Neboť ani republika nemůže být nevděčna k minulosti, jejíž živé vědomí bylo tak mocnou vzpruhou k osvoboditelskému boji, a ani nesmí se zbavit mravní a mnohdy i právní opory, kterou chovají písemná svědectví zašlých věků.

A vskutku ani historické dokumenty nejdůležitější, které mají vztah k celé říši nebo aspoň k jednotlivým zemím jako celkům, nejsou náležitě opatřeny. Je pro ně zřízeno několik veřejných řádně organisovaných archivů, (v Čechách: archiv ministerstva vnitra, býv. místodržitelství archiv a zemský archiv v Praze, na Moravě: zemský archiv), ty však zdaleka neuchovávají všecko bohatství historického materiálu, který vznikl z činnosti nejvyšších úřadův ať stavovských (samosprávných) či zeměpanských (státních); ohromné množství skutečných pokladů historických dosud leží v úředních registraturách, kde postrádá vši odborné péče, ba někde propadá pomalé zkáze. A k tomu přistoupí v dohledné době náš podíl – jak možno očekávati značný – na likvidaci vídeňských archivův a registratur, o který bude rovněž nutno postarat se náležitým způsobem.

Náprava těchto neutěšených poměrů na poli československého archivnictví, k níž musí přikročit státní správa co nejdříve, může nastat dvojím způsobem: buď zřízením tolika nových ústředních archivů, kolik je oborů státní správy nebo kolik je nejvyšších úřadů, ministerstev v republice (s ponecháním samostatných archivů v jednotlivých zemích) anebo soustředěním všeho historického materiálu archivního ve velkém národním archivu v Praze, v zemském (státním) archivu v Brně, po případě v státním archivu na Slovensku, při čemž ovšem podle obecně uznávaných zásad moderní nauky archivní jednotlivé organické složky tohoto ústředního archivu byly by tu chovány odděleně a ve svém původním uspořádání, podmíněném složením a působností úřadu, při němž vznikly.

Proti prvnímu způsobu řešení, proti zakládání řady samostatných archivů státních mluví jednak neúčelnost po stránce správní i vědecké, jednak nákladnost podobné organizace.

Že vybudováním jediného státního archivu v Praze, po případě na Slovensku – moravský archiv bylo by nutno toliko rozšířit – dosáhlo by se znamenité úspory, je samozřejmo.

Při moderních archivech nejde jen o samotné budovy, které by bylo nutno časem postavit, nýbrž také o všechny vědecko-technický aparát, kterým musí být archiv vyzbrojen; a že to vše možno opatřit při jednom ústavu dokonaleji a s menším nákladem, je velmi patrné. A podobně i správa, pomocný personál a t. d. byla by lacinější při jednom, dvou archivech nežli při větším jich počtu.

Nehledě však k této finanční stránce, uložení archivního materiálu na mnoha místech je velmi neúčelné a nepraktické. Jak správním úřadům tak vědeckým badatelům, pokud užívají archivů, jde o to, aby se jim dostalo všestranného poučení způsobem nejpohodlnějším. Jak ví každý odborník, spleť historického dění vede k tomu, že k osvětlení důležitých otázek nelze se spokojit s jedním pramenem, nýbrž nutno hledat v různém archivním materiálu, třeba dosti vzdáleném a zdánlivě spolu nesouvisejícím; bude-li všecko archivní bohatství soustředěno v jednom ústavě, bude zjednan přehled všeho materiálu, kterého jsme až dosud postrádali, a práce – jak pro úřední potřebu tak pro vědu – bude snazší, rychlejší a úplnější.

Pro soustředění archiválií významu celostátního na jednom místě a utvoření národního archivu možno však uvést také přesvědčivé důvody kladné. Obnovení českého státu stvořilo nové období v dějinách našeho národa a celá epocha předchozí stala se uzavřenou minulostí; tím proměnily se i všechny písemnosti veřejných úřadů v materiál historicky ukončený, o který se nutno postarat s jednotného historického hlediska, neboť to nejlépe uspokojí požadavky vědy i potřeby veřejné správy. Převrat a vznik československé republiky setřel rozdíl mezi jednotlivými druhy archiválií, neboť všechny jsou stejnými svědky zašlé a nikdy nenávratné minulosti, o něž stát musí stejně pozorně pečovat.

Díváme-li se s tohoto historického hlediska na archivy a archiválie, pak požadavek sloučení historického materiálu a jednotné správy těchto kdysi samostatných archivních celků je zcela přirozený. Předpokladem tohoto spojení a utvoření jednotného archivu národního je odloučení historického materiálu (až určitou hranici časovou, kterou by bylo nutno zvláště stanovit v jednotlivých případech) od oněch správních úřadů, z jejichž činnosti vznikl nebo k nimž byl připojen po stránce administrativní, tak na př. archiv ministerstva vnitra, býv. archiv místodržitelství od ministerstva vnitra, zemský archiv od zemského správního výboru, desky zemské od zemského soudu a t. d. Toto opatření neškodí nikterak správnosti a rychlosti úředního rozhodování, pokud v jistých otázkách nutno se opírat o znalost historického vývoje. Naopak, výhodnost a účelnost podobného zařízení se ukázala velmi jasně v těch případech, kde historické

prameny, jichž se ještě užívá k běžné agendě úřední a praktické potřebě, byly od veřejných úřadů odevzdány v opatrování odborně spravovaného archivu; tak na př. starší pozemkové knihy a katastry, již po několik desíletí uložené v zemském archivu, slouží nejen vědeckým účelům, nýbrž i úřední správní potřebě mnohem lépe, nežli dokud byly chovány při správních úřadech a soudech, které těmto cenným archiváliím nemohly a nedovedly věnovat náležitou péči, jakou by zasluhovaly pro svůj význam historický. V národním archivu dostalo by se všem písemným památkám historickým stejné péče v zájmu veřejné správy i vědy.

Z tohoto správného nazírání na všechny archivní písemnosti jako na historické dokumenty vyplývá další požadavek, aby národní archiv a vůbec všechno archivnictví bylo podřízeno ministerstvu školství a národní osvěty, t. j. tomu ministerstvu kterému je svěřena péče o organizaci vědecké práce, neboť k tomu, aby archivních pokladů mohlo být s pochopením a prospěchem užíváno, jak pro praktickou úřední potřebu tak i pro vědecké badání, je potřebí vědecké školenosti a odborných vědomostí; archivy samy pak vyžadují zcela jiné odborné péče a řízení nežli ostatní úřady správní a jejich úředníci musí být především vzděláni jako historikové.

Odloučením historického písemného materiálu od úřadů správních, které budou pokračovat v docela jiném duchu, vytvořením národního archivu ze všech těchto archiválií a jeho přidělením do kompetence ministerstva školství a národní osvěty přikloní se československé archivnictví k Francii, kde tato soustava (archiv národní a archivy departementní podřízené ministerstvu školství) se osvědčila již od několik desíletí. Ještě bližší je analogie Uher po odluce od Rakouska (1867), kde byl zřízen toliko jeden ústřední archiv státní a nikoli samostatné archivy ministerské nebo ústřední archivy autonomní, ačkoli tam byla také dvojí správní kolej, státní a autonomní. A konečně nejnověji (1918) i stát Polský podle osvědčeného příkladu francouzského organizuje svoje archivnictví, které bude vyvrcholeno jednotným archivem historickým a bude podléhat ministerstvu školství.

Žádá tedy ministerstvo školství a národní osvěty, aby se v Praze zřídil národní archiv, který bude ústředním historickým archivem celého státu českého a zároveň archivem obsahujícím písemnosti hledící k dějinám Českého království. Pojme tedy jmenovitě všechnen materiál bývalých ústředních archivů vídeňských – pokud se nebude týkat výlučně Moravy a Slezska – archiv býv. Pražského místodržitelství, archiv zemský s archivem musejním, od nichž by ovšem bylo oddělití jejich součásti nearchivní, hodící se spíše do samostatného ústavu historiografického nebo vydavatelského, desky zemské, registratury nejvyšších úřadů zemských v Praze (vrchní zemský soud, finanční prokuratura a t. d.), konečně snad některé jiné archiválie, které svým obsahem mají vztah

k celé zemi, avšak dnes jsou uloženy nevhodně, jako na př. archivy zrušených klášterů v universitní knihovně, a pod.

Podobný úkol pro Moravu a po případě pro Slezsko bude mít dnešní zemský archiv v Brně, kde sloučení archiválií chovaných ve správě státní a autonomní z největší části již bylo provedeno. Také pro Slovensko, ukáže-li se potřeba, bude nutno zřídit podobný archiv ústřední.

Tyto dva až tři archivy v hlavních městech historických zemí, z nichž je složen český stát, úplně dostačí, aby pojaly, technicky a vědecky zmohly a uspořádaly všechnu uvedenou látku archivní, a učiní tak daleko úsporněji a účelněji jak po stránce materiální tak i duševní s hlediska veřejné správy i vědeckého badání, než by mohla učiniti řada archivů jednotlivých spolu nesouvisících a nejednotně spravovaných.

Na konec třeba připomenouti, že co tu bylo pověděno, netýká se archivů, které teprv budou se tvořiti ze spisoven nově zřízených ministerstev a ústředních úřadů republiky československé.

Protože úředních spisů pro běžnou agendu je potřeba průměrem po dobu jednoho lidského věku, bude až po třiceti letech české archivnictví postaveno před úkol rozřešiti otázku, mají-li se tyto nově vzniklé ústřední archivy přiřaditi k národnímu archivu jako jeho nové oddělení či zřídit jako archivy samostatné. Spisy, které nyní budou odevzdány do Prahy z registratur vídeňských ministerstev, pokud již nebudou potřebny k běžnému úřadování netvoříce živé registratury úřední, mohou býti uloženy v národním archivu jako ostatní historické písemnosti z doby habsburské a k nim se pak časem přiřadila *acta finita*, spisy tohoto období vyřízené již českými ministry a pro další běžné úřadování nepotřebné. Nebyl by to malý zisk, kdyby česká ministerstva měla volné regály pro lavinovitě rostoucí spisy nové agendy.

Důležité státní akty, které by nebylo radno ponechat ve spisovně ministerské, bylo by možno ukládat přímo do zvláštního oddělení v národním archivu anebo – protože půjde jen o malý počet kusů a pokud nebude zřízen archiv národní – bylo by možno svěřit opatrování konc. úředníku, který by je měl na starosti (v nedobytné pokladně) nebo knihovníku, byla-li by zřízena při ministerstvu zvláštní samostatná knihovna, odborně spravovaná.

B.d. [1925] Pamětní spis Společnosti archivní školy (SÚA, ČAŠ, k. 4)

Pamětní spis o čsl. archivnictví

S.A.Š. v poradách, které se budou konat o organizaci archivnictví, spatřuje vážné přiznání státní správy k povinnosti pečovat o archiválie a písemné památky vůbec. S.A.Š. vítá tuto akci jsouc přesvědčena, že i státní správa je proniknuta poznáním o nutnosti a prospěšnosti ochrany archiválií. Je dnes obecný názor, že náležitě spořádaný a opatřený archiv slouží nejen poznání minulosti a kulturním potřebám, nýbrž i dobré správě veřejné a poskytuje tak právní i mravní oporu.

Při té příležitosti považuje S.A.Š. za svou povinnost vyslovit s čistě odborného hlediska archivářského některé zásady, na které musí být pamatováno při každé úpravě archivnictví; S.A.Š. soudí dále, že tato úprava, především odborné uložení a správa všech archiválií, musí se stát cestou zákonnou.

Na prvním místě třeba zdůraznit **zásadu co největší liberálnosti v užívání archiválií** se strany vážné veřejnosti. S.A.Š. soudí, že je nutno archivním badatelům vyjít vstříc se vši ochotou, pokud se snáší se zájmy státními a nezatěžovat přístup k archivům zdoluhavými formalitami tak, aby o přístupnosti archivů rozhodovali především jejich odpovědní správcové. Je to prakse, obvyklá ve všech zemích, kde archivnictví je náležitě rozvinuto, a zejména dlužno poznamenat, že státní archivy vídeňské, z nichž některé fondy převzala čs. republika, jsou všeobecně přístupny do r. 1894.

S.A.Š. považuje dále za vhodné zdůraznit zvláštní povahu archivů, poněkud odlišnou od jiných úřadů správních. Jsou to úřady vědecké povahy, které vedle svých funkcí správních slouží potřebám historické vědy. Vědecký charakter archivů jeví se v samé archivní praxi, která se musí opírat o čistě vědecké poznání a jen na tomto základě mohou být pořizovány i úřední práce archivní (historicko-právní dobrá zdání a vyjádření, uspořádání archivů, katalogy, inventáře atd.). Státní správa musí však pamatovat i na podporu vědeckých prací v archivech samých (edice a jiné publikace), neboť zkušenost učí, že bez samostatného vědeckého podnikání archivy upadají.

Přehlížíme-li vývoj státního archivnictví – o něž tu především běží – v čs. republice od převratu, vidíme, že vedle archivu ministerstva vnitra (býv. archivu místodržitelského) zřízeny byly nové archivy státní, totiž archiv zahraniční, vojenský, zemědělský a železniční, které jsou podřízeny příslušným ministerstvům. S.A.Š. – má-li zaujmout stanovisko k dalšímu vývoji – nedoporučuje, aby ostatní ministerstva zřizovala další samostatné archivy.

Přecházejíc k věcné stránce oněch opatření, jež bude nutno učinit v oboru archivním, soudí S.A.Š., že se všemi reformami archivními současně měla by být provedena taková úprava československého archivnictví, která by jednotně zabezpečila archiválie uložené dnes u ústředních úřadů státních i zemských. Tato nová úprava, od převratu diskutovaná čs. archiváři v denním i odborném tisku, vyjádřena je zejména **požadavkem zřízení ústředního (hlavního) státního archivu čs. v Praze.**

Tento archiv, jehož jádrem by se stal nynější archiv ministerstva vnitra, byl by archivem celého starého českého státu a zároveň archivem obsahujícím písemnosti hledící k dějinám českého království; v budoucnosti by pak tento ústřední archiv soustředil spisy všech ministerstev a ústředních nejvyšších úřadů čs. republiky, které nemají vlastních archivů a které by do něho po určitém období odváděly písemnosti, nepotřebné již pro běžnou službu. Jmenovitě tedy pojal by tento ústřední archiv všechn materiál vídeňský – pokud se netýká výlučně Moravy a Slezska – a pokud již nebyl uložen v jiných dosavadních resortních archivech, dále fondy býv. archivu místodržitelství pražského a zemského archivu Českého, úřadu desk zemských, registratury nejvyšších státních (zemských) úřadů v Praze (vrchní zemský soud, finanční prokuratura atd.), konečně všechny archiválie, které svým obsahem mají vztah k celé zemi, avšak dnes jsou uloženy nevhodně, jako na př. archivy zrušených klášterů v universitní knihovně a pod.

Uskutečnění tohoto projektu považuje S.A.Š. v dnešní době nejen za nanejvýš potřebné, ale i snadné. Archiv ministerstva vnitra již v dnešní podobě obsahuje řadu uvedených fondů archivních, sloučení ostatních skupin archivních nečinilo by dnes obtíž. Při provedení zákona o župním zřízení spojení dnešního archivu ministerstva vnitra a českého zemského archivu mohlo by se provésti snadno; rovněž připojení archivu desk zemských (aspoň starší části do doby Josefských reform), jejichž odborné opatření patří k dávným přáním čs. archivářů, mohlo by se stát pouhým opatřením administrativním. Také dnes možno již doporučit eventuelní budoucí spojování nynějších archivů resortních s ústředním archivem v podobě zvláštních sekcí ústředního archivu, pokud by to bylo uznáno za výhodné z důvodů administrativních a věcných.

Soustředění uvedených archiválií v navrhovaném ústředním archivem přinese výhody i tenkrát, když v kratší nebo delší přechodné době by to byla jen centralisace po stránce jednotného řízení roztržštěných dnes archivů a fondů, které do té doby, nežli bude postavena ústřední budova, by aspoň z části musily zůstat v dnešním svém umístění jako zvláštní oddělení ústředního archivu. Centralisace znamenala by zde zjednaní větší přehlednosti všeho materiálu, který by pak byl snadněji přístupen jak potřebám správním tak i vědeckému badání. Centralisace v tomto případě znamenala by dále i zjednodušení služby a možno

tvrdit, že týmiž prostředky při jednotné organizaci docílí se větších výsledků, neboť není přece myslitelné, že by státní správa mohla ještě zmenšovat dotace, vyměřené na tyto kulturní potřeby beztoho co nejskromněji.

Pokud se týče dalších archivů v čs. republice, obdobným ústředním archivem pro Moravu byl by **státní archiv v Brně**, který by v starší své části soustředil kromě moravských archiválií, vydaných z vídeňských archivů, všechny písemnosti státní i býv. stavovské – později autonomní – správy moravské země; dále byl by tento archiv centrálou pro spisy těch administrativních útvarů, které snad vzniknou na místě dnešní moravské zemské správy politické a zemského správního výboru. Protože pak dnešní zemský archiv moravský, jediný řádně organisovaný archiv veřejné povahy na Moravě, již nyní z velké části obsahuje tyto archiválie, stačilo by přeměnit a vybudovat zemský archiv moravský v státní archiv s naznačeným úkolem.

Obdobně totéž stalo by se pro Slezsko se zemským archivem slezským, jež by bylo přeměnit v **státní archiv v Opavě**.

Konečně pro Slovensko **státní archiv v Bratislavě**, v němž bude nutno změnit dosavadní župní archiv bratislavský, bude obsahovat archiválie, které podle mírové smlouvy Trianonské vydá Maďarsko Československé republice; v části novější státní archiv v Bratislavě pojme také archiválie vzniklé z činnosti ministerstva s plnou mocí, nejvyšších úřadů druhé instance na Slovensku (finanční ředitelství a j.) a archiválie soudní tabule v Bratislavě.

Vedle hlavních státních archivů v Praze, Brně, Opavě a Bratislavě, budou v československé republice také **na venkově státní archivy župní**.

Na Slovensku instituce župních archivů je vžita ještě z doby maďarské administrace a jest jen nutno, aby všechny archivy župní byly řádně obsazeny odbornými silami. Toto obnovení a z odbornění býv. archivů župních zajisté by nejlépe vyhovovalo skutečnému stavu archivního bohatství slovenského a zachovalo to, co dobrého maďarská administrace v tomto směru nám odkázala. Tuto síť župních archivů bylo by snad podle potřeby možno zjednodušit na nejvýše obdobně k dnešnímu administrativnímu rozdělení Slovenska tak, že by župní archivy byly soustředěny v sídlech dnešních velkých žup.

V historických zemích naproti tomu bude nutno teprve zřídit nové archivy župní. Tato povinnost státu zřídit župní archivy plyne nejen z fakta, že z každé organisované úřední činnosti vzniká nezbytně archiv, nýbrž také proto, aby konečně byly náležitě uchovány všechny archiválie, které dnes naprosto postrádají všeho uložení a z nichž jest třeba výslovně zde uvést aspoň cenné staré krajské registratury a staré pozemkové knihy u okresních soudů.

Archivy župní soustředí tedy všechny archiválie státních i autonomních úřadů v župě (staré krajské úřady, okresní a krajské soudy, okr. správy politické, berní úřady, okr. výbory a pod.); archivy ty budou na dále sběrnou pro všechny spisy, které státní úřady v župě budou vyřazovat ze svých spisoven. Jako státním archivům vůbec dlužno přiznat právo dozoru nad registraturami příslušných úřadů, tak bude župním archivům (archivářům) příslušet i dohlédací právo nad spisovnyami všech státních úřadů v župě.

Vedle vlastních archiválií budou moci župní archivy – právě jako všechny státní archivy – přijímat v uschování i jiné archivní fondy v župě, které nemají odborné správy a jejichž majitelé o to požádají, nebo je archivu darují.

Jestliže při provádění pozemkové reformy stát (ministerstvo zemědělství) bude nucen zřídit samostatné, odborně spravované archivy, aby zabezpečil uvolněné archiválie, jež poz. reformou se ocitají bez vší ochrany, soudí S.A.Š., že tyto archivy, kdyby byly umístěny ve vhodných místech, mohly by převzít funkce župních archivů, t. j. převzít archivní fondy státních a autonomních úřadů. Rozlehlost žup v historických zemích však bude vyžadovat, aby v některých župách bylo zřízeno i více státních archivů (župních), aby tak archivní fondy, těsně spjaté s místními dějinami a potřebami, při veliké centralisaci se neoctly příliš daleko od místa svého vzniku. Částečnou náhradou státních archivů v župách mohly by se státi řádně organisované archivy městské (některé z nich požívají státní subvence), do nichž bylo by možno zatím s jistými výhradami odevzdat k uschování i dnes fondy státní provenience.

Župní archivy, jakož i depoty státních archiválií, uložené v archivech městských, budou podléhat hlavním archivům v jednotlivých zemích, aby byla udržena evidence materiálu, který bude svěřen jejich správě.

Stejně bude nutno upravit archivnictví i na Podkarpatské Rusi a vedle státního archivu v Užhorodě zřídit podle potřeby i další archivy župní.

Hlavní státní archiv v Praze spolu se státními archivy v Brně, Opavě a Bratislavě a se všemi archivy župními bude nutno podřídit jedinému centrálnímu úřadu, jenž by s pomocí státní archivní rady vykonával kromě toho i péči a dozor na organisaci a jednotné vedení ostatních státních a nestátních archivů v republice po stránce odborně archivní a vědecké, u resortních archivů ovšem v dohodě s příslušnými ministerstvy. Archivní tato kompetence mohla by býti za daných poměrů svěřena presidiu ministerské rady nebo ministerstvu vnitra nebo ministerstvu školství a národní osvěty. S.A.Š. ponechávajíc rozhodnutí této otázky příslušným činitelům zákonodárným, chce zde pouze uvést některé momenty, svědčící pro tyto tři úřady.

Hlavní státní archiv v Praze i všechny ostatní státní archivy mají sloužiti správním zájmům celého státu bez rozdílu jednotlivých správních resortů. Celostátnímu tomuto významu státních archivů odpovídalo by nejlépe jejich podřízení presidiu ministerské rady, podobně jako je tomu se státním úřadem statistickým. Bylo by tím zabráněno také všem příštím kompetenčním sporům mezi jednotlivými správními resorty.

Kdyby však z jakýchkoli příčin nebylo možno podříditi tyto archivy presidiu ministerské rady, mohla by býti tato kompetence svěřena buď ministerstvu vnitra nebo ministerstvu školství a národní osvěty.

Ministerstvu vnitra, které již dnes má nejbohatší archiv v republice, příslušela již v bývalém Rakousku až do převratu péče o organisování státního i nestátního archivnictví a i nyní mluvila by pro ně ta okolnost, že by mělo k výkonné péči archivní po ruce celou síť politických úřadů první instance se všemi jejich výkonnými orgány.

Ministerstvo školství vykonává již nyní péči o ochranu písemných památek, což by je snad legitimovalo i k řízení všeho státního archivnictví a k vrchnímu dohledu i nad archivnictvím nestátním, jež ostatně již nyní vykonává svými archivními inspektory. Nelze popříti, že hlavně pro umožnění vědecké práce v čsl. státních archivech (na něž bude nutno klásti příště mnohem větší důraz, než se dalo až dosud), jakož i pro vědecký rozvoj čsl. archivnictví vůbec bylo by zárukou podřízení čsl. archivnictví tomuto odbornému ministerstvu.

V každé z těchto tří eventualit bude však nezbytně nutno, aby archivní agenda u příslušného centrálního úřadu byla svěřena zvláštnímu referentovi, jímž musí býti vždy odborně kvalifikovaný státní archivář. Poradním orgánem dotyčného ministerstva byla by státní archivní rada.

Jednotné řízení všech státních archivů po stránce ideové bude umožněno státní archivní radou, jejíž zřízení S.A.Š. považuje za velmi naléhavé. České archivnictví od převratu jistě pociťuje jako vážný nedostatek, že archivní rada, která v Rakousku přinášela aspoň plodné podněty na pole archivní práce, nebyla obnovena v nějaké podobě, jež by lépe vyhovovala změněným poměrům v republice.

Tento nejvyšší poradní sbor pro zásadní věci archivní bude musit být složen výhradně z odborníků, vzatých z kruhů archivních.

Při složení archivní rady jest dbát toho, aby v ní byly zastoupeny všechny kategorie čsl. archivů a všechny části republiky. Členy archivní rady (předsedu a 12 členů, z nichž většina musí být vzata z řad státních archivních úředníků) jmenuje příslušný ministr na dobu pěti let. Plenum archivní rady volí ze sebe místopředsedu a tři členy, kteří spolu s předsedou tvoří stálý výbor archivní rady pro běžné věci. Archivní radě byla by příslušnému ministerstvu dána k ruce

kancelář, jejímž přednostou bude archivní referent tohoto ministerstva; ten zúčastní se také porad archivní rady.

Archivní rada nebude se omezovat ve své péči toliko na státní archivy, nýbrž věnuje svou pozornost veškeré ochraně archivů v československé republice. Neboť jestliže síť státních archivů náležitým způsobem se postará o archivní fondy, které jsou v majetku státním, zbude ještě veliké množství úřadů a korporací, jejichž archivní fondy nejsou řádně opatřeny. Pomocí státních i jiných řádně organizovaných archivů nestátních, pomocí památkových úřadů, archivních inspektorů a konservátorů, bude státní archivní rada organisovat praktickou ochranu písemných památek, dokud zákon na ochranu písemných památek tuto povinnost definitivně neupraví. Vydání tohoto zákona považuje S.A.Š. za nejvýše naléhavé.

Příloha 3

*4. 7. 1945 Prof. J. Borovička jménem archivní sekce ministrowi prof. Z. Nejedlému.
(AČAV, AZN, Z. N. – úřední činnost III)*

Panu
ministrowi školství a osvěty
v P r a z e

V Praze dne 4. července 1945.

Věc: Návrh na reorganisaci archivnictví.
Příloha: 1

Archivní sekce při zemském národním výboru v Praze (jež se utvořila již v ilegalitě při České Národní radě a v níž jsou zástupci většiny našich velkých archivů a archivní odborníci z Karlovy a Masarykovy university), vzala si za hlavní úkol vypracovati návrh na reorganisaci českého archivnictví, který se snaží odstraniti jeho dosavadní nedostatky.

Návrh ten vychází z předpokladu, že péče o archivy jakožto zařízení, která slouží nejen potřebám správním, nýbrž i vědeckým výzkumům historickým a tedy i národnímu dějepisu a národní osvětě, náleží do působnosti ministerstva školství a osvěty.

Základní myšlenky jsou v souladu s vládním programem a přihlížejí k organisaci archivnictví v Sovětském svazu.

Hlavní body návrhu jsou – v pořadu naléhavosti – tyto:

1./ Zřízení Státní archivní rady, složené z odborníků, která bude ideově řídit a sjednocovati veškeré archivnictví.

2./ Vytvoření sítě archivní, vybudované ve shodě s veřejnou správou na základě decentralisace a se zřetelem na kulturní potřeby zemí a krajů: ústřední archiv v Praze, zemské archivy v jednotlivých zemích, oblastní (krajové) archivy pro oblasti menší než země a archivy obecní (městské) po případě okresní; kromě toho zvláštní archivy pro úřady a zařízení, jež svou povahou vyžadují zvláštní úpravy archivní péče (památník osvobození, archiv zemědělský a p.).

Archivní sekce považuje za účelné z důvodů správních a vědeckých, aby se ve vrcholných institucích archivních rozlišilo mezi archivem převahou správním s novým materiálem ústředních úřadů zhruba od roku 1918 a mezi archivem historickým, který pojme starší materiál, vztahující se na zemi Českou a bývalou Českou korunu jako celek. První archiv, ústřední archiv v Praze, vznikne oddělením všech novějších spisů, uložených dnes v archivu ministerstva vnitra, a postupným vyřadováním písemností jednotlivých ministerstev a t. d. a jejich soustředováním v tomto archivu. Druhý archiv, český zemský archiv, vznikne spojením všeho ostatního příslušného historického a správního materiálu, ať již je dnes uložen v archivu ministerstva vnitra (býv. archivu pražského místodržitelství) nebo v zemském archivu.

Rovněž budování oblastních archivů v místech, kde se toho ukáže potřeba a podmínky, a podporu obecních (městských) archivů považuje archivní sekce za zvlášť důležité, má-li české archivnictví dostát svému významnému poslání nejen správnímu, nýbrž i historickému a obecně osvětovému.

3./ Provádění účinné archivní péče pomocí zemských archivních sekcí a odborným archivářů.

4./ Účelnější školení archivních úředníků (dvě kategorie).

Splnění těchto základních požadavků považuje archivní sekce za zvláště naléhavé, protože převrat státního zřízení, který právě prožíváme, ohrožuje většinu písemných památek a záchranu může přinést jen pevná archivní organizace, na druhé straně pak právě přeměny ve státní správě, v kompetenci ministerstev, dále přemístování archiválií (dnes rozvečených po území republiky i v cizině), nutnost opatření nových budov atd. tvoří příznivé podmínky pro lepší organizaci českého archivnictví.

Za archivní sekci při zemském
národním výboru:
Dr. J. Borovička [m.p.]
předseda.

ad 4. 7. 1945 (AČAV, AZN, Z. N. – úřední činnost III)

N á v r h

na organisaci archivnictví v českých zemích.

- 1./ Veřejný zájem vyžaduje, aby archivní fondy, staré registratury a všechny jiné písemnosti dokumentární povahy, vzniklé z činnosti úřadů, veřejných zařízení, podniků a korporací i poloveřejných institucí (spolky, společnosti, politické strany, hospodářské, odborové svazy, též písemné pozůstalosti osob veřejně činných a t. p.) byly uchovány, řádně uspořádány a spravovány tak, aby jich bylo možno užívat i pro správní i vědecké účely.
- 2./ Z toho důvodu jsou veškeré písemnosti uvedené v odstavci 1. předmětem veřejné péče a nesmějí býti tudíž svévolně zničeny, vyvezeny nebo zavlčeny.
- 3./ Písemnosti, které byly původně ve veřejném majetku, jsou nezcizitelné. Pokud se ocly v soukromých rukou musí býti vráceny (vyvlastněny).
- 4./ Pro uložení a správu archivních fondů, starých registratur a písemností dokumentární povahy bude vybudována síť archivů, v nichž p o v i n ě budou uloženy všechny archiválie a písemnosti, uvedené v bodě 1. Tam budou též ukládány postupně registratury všech úřadů a zařízení, jakmile nabudou povahy archiválií.
- 5./ Archivní síť bude vybudována v souladu s veřejnou správou a se zřetelem na kulturní potřeby jednotlivých zemí a krajů na základě decentralisace:
 - a./ ústřední archiv v Praze, rozdělený v sekce, obsáhne v zásadě archiválie všech ministerstev a nejvyšších úřadů a zařízení, jejichž kompetence se vztahuje na celou oblast státní, po př. na oblast českých zemí.
 - b./ archivy zemské pro písemnosti zemí a úřadů i zařízení s působností pro oblast země.
 - c./ archivy oblastní (krajové) pro písemnosti úřadů a zařízení s působností pro oblast menší než země (okresy, oblasti krajských soudů, ředitelství drah, pošt, financí atd.).
 - d./ archivy obecní pro písemnosti vzešlé z činnosti obecní správy, místních cechů, spolků, hospodářských a průmyslových podniků a organisací a t. p.

Obecní archivy v sídlech okresních národních výborů, kde jsou záruky řádného uložení a odborné správy, mohou soustřeďovati písemnosti z oblasti okresu.

e./ archivy zvláštní pro písemnosti úřadů a zařízení, jež svou povahou vyžadují zvláštní úpravy archivní péče. Jejich zřízení je vázáno na souhlas archivní rady.

6./ Péče o veškeré archivnictví v českých zemích se soustřeďuje u ministerstva školství a osvěty, jež má archivní oddělení, řízené archivním odborníkem.

7./ Aby bylo československé archivnictví jednotně budováno a řízeno ustaví se při ministerstvu školství a osvěty sbor odborníků – archivní rada. Její složení a kompetence budou stanoveny zvláštním nařízením.

8./ Při zemských národních výborech se zřizují archivní sekce pro potřeby archivů v působnosti zemské; pomocí zemských, po př. odborných archivářů a ve shodě se státní archivní radou provádějí inspekci nad všemi archivy v oblasti zemské s výjimkou archivů státních.

9./ Správou archivů smějí býti pověřeny jen síly odborně vzdělané. Bude zaveden dvojitý stupeň odborného školení:

a/ nižší – střední škola a jednoroční archivářský kurs,

b/ vyšší – vysokoškolské studium a státní archivní škola.

Pro období nedostatku odborně vzdělaných sil lze připustiti výjimku, avšak jen se schválením archivní rady.

10./ Finanční náklady péče o archivy ponese příslušná nadřízená instance: MŠO pro archiv ústřední, země pro archivy zemské a oblastní (krajové), obce pro archivy obecní, příslušné úřady, zařízení a podniky pro archivy zvláštní. K úhradě budou přispívati úměrně úřady, zařízení a podniky, jejichž fondy jsou v archivu spravovány.

11./ V obecném kulturním zájmu jest, aby archivní rada i archivní sekce zemských národních výborů spolupracovaly s obdobnými sbory pro musejnictví, knihovnictví a památkovou péči.

ČESKOSLOVENSKÁ
ARCHIVNÍ SPOLEČNOST

V Praze, dne 4. ledna 1946

Č.j.: 15/46.

Věc:

Panu
prof. Dru. Zdeňku Nejedlému,
ministru školství a osvěty

v P r a z e

Schůze výboru Čs. archivní společnosti, konaná 2. ledna t. r. o 16 hod. v archivu země České usnesla se jednomyslně připomenouti Vám, slovutný pane ministře, podání, které ve formě memoranda o potřebě reorganizace čs. archivnictví přinesla Vám osobně 27. června m. r. deputace archivní sekce českého zemského národního výboru, složená z prof. Dr. Borovičky, prof. Dr. Vojtíška a Dr. V. Husy z archivu ministerstva vnitra v Praze. Ve smyslu jednání, které jste tehdy se zmíněnou deputací vedl, jmenoval jste dne 22. července m. r. archivní radu, která měla být, pod Vaším předsednictvím, orgánem ministerstva školství pro věci archivní, avšak dosud nebyla svolána ani ustavena.

Pokud jsme byli informováni, vzneslo ministerstvo vnitra proti tomuto jmenování zásadní námitky, vyplývající z toho, že archivnictví nepatří vůbec do kompetence ministerstva školství a osvěty, nýbrž prý do kompetence ministerstva vnitra, kam bylo r. 1942 rozhodnutím okupantských orgánů přeneseno. Toto rozhodnutí zůstalo prý v platnosti i za obnovené svobody a proto presidium ministerstva vnitra odmítá kompetenci Vašeho ministerstva.

Vy, slovutný pane ministře, již za rozhovoru 27. VI. 1945 ubezpečil jste archivářskou deputaci, že tato věc bude Vámi vyřízena osobně s p. ministrem vnitra, aby bylo potom možno přikročit k organisování archivnictví v kompetenci ministerstva školství bez dalších překážek.

Protože však dosud v této věci – pokud nám je známo – nebylo nic podniknuto a státní archivní rada nebyla svolána, vzniká tím znepokojení v kruzích odborných archivářů a to tím spíše, že otázky archivní organizace jsou již velmi naléhavé. Jedna ze základních myšlenek archivní reorganizace, totiž zřízení sekcionovaného ústředního státního archivu, je ohrožováno tím, že se dějí pokusy o vytvoření nových resortních archivů (na př. doprava a finance), což by vedlo k úplné desorganizaci a neobyčejnému zdražení archivní správy. Podobně však zase neřešení archivních otázek udržuje dosavadní bezdůvodnou a neúčelnou

centralisaci písemností první a druhé instance veřejné správy z celých Čech a případně i z Moravy v archivu ministerstva vnitra v Praze.

Konečně, protože se blíží doba reorganisace veškeré veřejné správy Republiky a tím na př. přesuny v kompetenci mezi archivy zemskými a min. vnitra, vzniká dalšími odklady nebezpečí v prodlení.

Řádná organisace archivnictví jest předpokladem nejen zdárné veřejné správy, ale také plnění potřeb českoslov. vědy. Bez ní není zajištěna úplnost vědeckého výzkumu starých historických pramenů, tedy jeden z předpokladů zdárné vědecké práce na poli historiografie.

Výbor Čsl. archivní společnosti domnívá se proto, že jest oprávněn, jakožto mluvčí všech čs. archivářů, požádati Vás, slovutný pane ministře, abyste se, jako archivní odborník, ujal laskavě iniciativy, svolal archivní radu a dal jí možnost, aby připravila pro Vás i pro porady vlády potřebné návrhy.

Předseda:

Václav Vojtíšek [m. p.]

Jednatel:

Dr. Hráský [m. p.]

20.11.1918. Prezenční listina ankety českých archivářů. (SÚA, MČ
30 archivů.)

Zůstane ve spise.

Prezenční listina
ankety českých archivářů :

Krejčí Navrátil

Novotný
J. Hruší

Škoman

Friedrich

Myšák

Teige

Mollmann

J. R. Novák

D. J. Loukal

Krofta

Jan Gvozdový

Švabec

D. J. Brožík

V. Hladík

Štěpán Chaloupka

D. Ant. Hoffmann

Š. M. Hájek

Š. M. Hájek

J. R. Novák

D. J. Hruší

dr. J. Škaban

3

ZUSAMMENFASSUNG

DR. JOSEF BOROVIČKA UND DAS NATIONALARCHIV

Josef Kollmann

Die Idee des Nationalarchivs ist mit Dr. Josef Borovička, dem Archivar des tschechischen Landesarchivs verbunden, der nicht nur ihr Urheber war, sondern der der Mühe ihrer Verwirklichung mehrere Jahre seines Lebens widmete. Nach seinen Vorstellungen sollte dieses Archiv die höchste Stufe der Organisation des Archivwesens bilden, in dem all historisches Material des Archivzentralcharakters versammelt würde. Nach dem Staatsstreich 1918 kam er ins Ministerium für Schulwesen, dem die Regierung die Kompetenzen über dem Archivwesen übergab, damit er geholfen hat, eine neue Archivorganisation ins Leben zu rufen. Zum Gipfel seiner Wirkung in diesem Ministerium wurde sein Vorschlag einer Archivorganisation mit dem Nationalarchiv an der Spitze aus dem Jahre 1920. Wegen der Proteste des Innenministeriums, das auf die Kompetenzen im Archivbereich nicht resignieren wollte, und des Direktors des Archivs des Innenministeriums Dr. L. Klicman wurde er nicht angenommen. Da der Kompetenzstreit zwischen beiden Ministerien weiterhin dauerte, gelang es nicht, die neue Archivorganisation zur Zeit der Ersten Republik zu verwirklichen.

Dr. Borovička resignierte aber auf seine Idee nach dem ersten Mißerfolg nicht. Relativ in vorgerücktem Alter und schon als Universitätsprofessor versuchte er die Reform zum zweitenmal im Revolutionsjahr 1945 durchzusetzen. Nach der Beseitigung des Direktors des Archivs des Innenministeriums Prof. Dr. J. Prokeš – man setzte seinen Widerstand gegen die vorgeschlagene Organisation im Archivwesen voraus -, stand er sogar zwei Jahre an der Spitze dieses Archivs und von dieser Position aus strebte er nach der Verwirklichung seines Vorschlags. Diesmal aber tat er es durch Vermittlung des Ministers für Schulwesen Prof. Dr. Z. Nejedlý. Borovičkas Vorschlag basierte auf der Übertragung des Archivwesens in die Kompetenz des Ministeriums für Schulwesen. Aber auch diesmal stieß er auf den entschiedenen Widerstand seitens des Innenministeriums, genau so wie es in den Jahren 1920–1922 passierte. Damit fiel den Vorschlag unter den Tisch und alles endete für Prof. Borovička wieder mit Mißerfolg und Enttäuschung. Die Frage der Archivorganisation blieb ungelöst.

JOACHIM PROCHNO A JEHO PŮSOBENÍ V ARCHIVU ZEMĚ ČESKÉ V OBDOBÍ PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Vojtěch Belling

ÚVOD

Vývoj archivnictví za druhé světové války je tématem dlouho téměř nedotčeným, jemuž se doposud věnoval v některých aspektech Josef Kollmann ve svých studiích o dějinách Archivu ministerstva vnitra a o sporném případě tamního archiváře Jaroslava Prokeše.¹ Přitom je tato problematika nepochybně velmi důležitá i z hlediska pozdějších strukturálních změn v českém archivnictví, jejichž kořeny tkví měrou nikterak zanedbatelnou v době válečné. Při jejím studiu musí ovšem badatel postupovat obezřetně a nanejvýš nezaujatě, podáváje co možná objektivní výklad v tomto dosud ožehavém tématu, dotýkajícím se smutného období národního útlaku v čase protektorátu.

Joachim Prochno, osobnost pro dějiny českého archivnictví nesporně významná, neboť právě v jejích rukou se na čas soustředily nejvýznamnější řídicí funkce archivní správy, si zaslouží nepochybně samostatnou studii, která by pomohla objasnit některé významné otázky související s jejím působením v českých archivech. Tento úkol si klademe v této práci, jež však nehodlá být detailním popisem života ani zevrubnou deskripcí Prochnovy činnosti v archivu a už vůbec historií Českého zemského archivu či českého archivnictví za druhé světové války, což jsou témata, která by bylo záhodno rozebrat v samostatné monografii. Zde se míníme věnovat zejména zásadním přístupům Prochna k problematice archivní správy v Protektorátu a v Říši, hlavním tendencím a teoretickým premisám, v jejichž intencích prováděl tento archivář své kroky během působnosti na místě ředitele Českého zemského archivu. Jeho činnost v úřadě vedoucího Archivu ministerstva vnitra a zástupce archivního referenta při Úřadu říšského protektora stojí spíše stranou našeho zájmu, ostatně zčásti se jí věnoval J. Kollmann v již zmíněných dvou studiích. Důraz spočívá především na rozebrání Prochnova postupu při pokusech o centralizaci českého archivnictví, jeho sporů s Archivem ministerstva vnitra a přístupu k extradicím archiválií říšské provenience z českých archivů. Závěrem se pak budeme zabývat krátce i vztahem Joachima Prochna jakožto jednotlivce a státního úředníka k nacismu.

ŽIVOT A VĚDECKÁ ČINNOST JOACHIMA PROCHNA²

*Vita nostra plena bellis
inter hostes, inter arma
more belli vivitur*

Joachim Prochno se narodil 17. června 1897 v nevelkém městečku Niemeck v Braniborsku nedaleko Postupimi v rodině lipského lékárníka Hermanna Prochna.³ Léta svého mládí prožil povětšinou v Lipsku, kde po gymnaziálních studiích vstoupil i na univerzitu, zaměřiv se na studium historie a anglické literatury. Úroveň lipské výuky dějin byla v prvních desetiletích 20. století, jak známo, vynikající; Prochno se během studií setkal i se slovutným profesorem Lamprechtem, který ovšem předčasně skonal již r. 1915. V roce 1919 obhájil mladý historik svou disertační práci a během několika následujících let působil jako stipendista a asistent na univerzitě, sepsav zde vícero zdařilých historických studií. Kromě samotné disertační práce, věnované problematice dějin osídlení Lipska⁴ se vědecky etabloval především svým rozsáhlým dílem o vrcholně středověkých kodexech z německého prostředí, které započal během svého univerzitního působení a r. 1929 je publikoval (první část spisu).⁵ Toto velmi plodné období vědeckého zrání skončilo r. 1927, kdy se třicetiletý Prochno oženil s Marií Menzel a vydal se na materiálně jistější dráhu středoškolského učitele angličtiny, němčiny a dějepisu, zprvu na střední škole v Chemnitz (do r. 1928), posléze na vyšší dívčí škole v hornolužické Žitavě.

S Žitavou je spjato celé následující období Prochnova života do r. 1939, potažmo až do r. 1945. Zdejší pobyt pozdějšího českého zemského archiváře mimořádně ovlivnil v soukromém i vědeckém životě a Prochno získal k městu i celému hornolužickému regionu velmi vřelý vztah. Tu se mu také r. 1928 narodil jediný syn Rudolf, jehož výchově věnovali rodiče zvláštní péči.⁶ Během své učitelské činnosti se budoucí zemský archivář setkal s celou řadou osobností, jež podnítily jeho další směřování na poli historie ke studiu dějin Horní Lužice a zvláště samotné Žitavy.⁷ Vzhledem k dlouhé tradici a značně vysoké úrovni žitavského i celého hornolužického regionálně-historického bádání, zaměřeného zejména na vrcholný a pozdní středověk, není příliš divu, že se jím nechal zlákat i medievista Prochno. Od třicátých let přispíval řadou studií do hornolužických vědeckých historických periodik (mj. i do *Neues Lausitzisches Magazin* a *Mitteilungen des Zittauer Geschichts- und Museumsvereins*), a stal se též členem starobylé a prestižní *Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften* (dále OGW).⁸ Ponořil se do studia nejrůznějších aspektů středověkých dějin Žitavy⁹ a shromažďoval písemné prameny k dějinám města i Lužice, za kterýmžto účelem se vydával od r. 1935 z pověření OGW na delší archivní re-

šerše do Prahy.¹⁰ Zde se dostal k mnohým z hlediska hornolužických regionálních dějin velmi cenným pramenům (dokonce objevil některé do té doby neznámé listiny k dějinám Horní Lužice) a seznámil se tehdy také poprvé s českými archivy a systémem jejich uspořádání, zvláště pak s Archivem Země české, který se měl později tak úzce spojit s Prochnovým životem. V l. 1937–38 vyšel z Prochnovy vědecké činnosti rozsáhlý registář k dějinám Žitavy do r. 1437¹¹ a některé další studie.¹² Badatel pracoval na sběru materiálu k dějinám Horní Lužice dokonce i po svém příchodu do Zemského archivu (až do r. 1944) a připravoval nový obsáhlý registář k dějinám celé Horní Lužice, k jehož vydání bohužel nikdy nedošlo.¹³ Zdá se přitom, že celá Prochnova ediční práce byla vedlejším produktem připravovaného *chef d'oeuvre*, středověkých dějin Žitavy, které ovšem do své předčasné smrti již nese-psal.¹⁴

Po desetiletém období tvůrčí vědecké činnosti v poměrně klidném rodinném zázemí, přerušeném pouze r. 1933 krátkým pobytem v koncentračním táboře, následovala nedlouho po vypuknutí války v životě našeho archiváře epocha daleko bouřlivější, vrcholící jeho smrtí v létě r. 1945. V prvním roce války, r. 1939, odešel Prochno na frontu, aby se ovšem již na podzim následujícího roku vrátil, když jej 11. září 1940 požádala o spolupráci Německá archivní komise v Praze.¹⁵ V Protektorátu bylo třeba, jak známo, obsadit významná místa ve státní správě říšskými Němci a nutnost postupovat v intencích této personální politiky zdůrazňovali mnozí i v oblasti archivní správy.¹⁶ K povolání Prochna do komise došlo zřejmě díky jeho dobré obeznámenosti s chodem českého archivnictví z času jeho častých pobytů v Praze ve druhé polovině 30. let (s praktickou činností archiváře se seznámil ostatně již v Žitavě, kde v l. 1938–39 spolupracoval při pořádání tamějšího městského archivu). Jakékoliv důvody politické, jak bude v následujícím textu ještě doloženo, nehrály zřejmě přílišnou roli, neboť Prochna provázela v Žitavě více pověst odpůrce než obdivovatele nacionálního socialismu. Spíše lze proto počítat s vlivem četných osobních kontaktů, jež Prochno navázal během svého působení v Praze s význačnými představiteli sudetoněmecké vědecké elity.¹⁷ Také s některými členy Komise (Swientekem, Berglem a Kretschmarem) se Prochno dobře znal již od časů častých vědeckých pobytů v Praze a severních Čechách.¹⁸

Při Komisi zůstal Prochno do konce prosince 1940, stále zároveň setrváváje ve funkci školního rady v Žitavě. Zřejmě ještě během září mu archivní rada dr. Oskar Horst Swientek a ředitel saského Hlavního státního archivu v Drážďanech dr. Kretschmar navrhli, aby se ucházel o místo vyššího úředníka v některém z protektorátních archivů. 2. října 1940 na jejich návrh podal novopředaný spolupracovník komise u Úřadu říšského protektora žádost o zaměstnání v některém archivu¹⁹ a přes svou minulost²⁰ byl poté 27. června 1941 na příkazy protektora Neuratha jmenován zemským archivním radou („Landes-

archivrat“) ve 4. platové třídě.²¹ Jeho dosazení do této funkce souviselo s probíhající rozsáhlou personální reorganizací protektorátních archivů, jež se zejména u Zemského archivujevila jako naléhavá, neboť zde až do tohoto roku nepracoval jediný německý zaměstnanec.²² Zůstav současně nadále členem Německé archivní komise, měl archivní rada v archivu mj. za úkol dohlížet na řádný průběh archivní rozluky (viz níže), na jejíž agendě pracoval předtím z pověření Komise v Archivu ministerstva vnitra.²³ Když byl pak po bouřlivých změnách v protektorátním politickém životě odstraněn dosavadní ředitel Jenšovský, který později zahynul v Osvětimi, převzal vedení archivu ještě r. 1941 de facto Prochno.²⁴ 21. února následujícího roku byl sice ředitelem instituce jmenován historik, archivář AMV a docent pražské Německé univerzity Anton Blaschka, který však zůstával až do konce války v armádě a do řízení archivu nezasahoval. Vedoucí funkci tak podržel Prochno, jakožto zástupce ředitele, až do května 1945, byv přitom ještě v dubnu 1943 s platností k 1. únoru téhož roku jmenován podle nově systemizovaného řádu vrchním zemským archivním radou („*Landesarchivsoberrat*“).²⁵

Zajímavým způsobem se v rukou Prochna nashromáždily vedoucí funkce protektorátní archivní správy, když mu k dosavadnímu postavení faktického vedoucího činitele Zemského archivu přibyl 9. září 1943 úřad komisařského vedoucího („*Kommissärleiter*“) Archivu ministerstva vnitra a o jedenáct dní později též funkce zástupce dlouhodobě nepřítomného archivního referenta při Úřadu říšského protektora (poté, co Swientek narukoval).²⁶ Stalo se tak zřejmě i na základě jeho vlastních návrhů na personální propojení vedení obou velkých českými archivů, předložených v době napjatých vztahů mezi oběma institucemi r. 1943 protektorátní správě k uvážení.²⁷ Získání tří nejvýznamnějších postů v české archivní správě, do té doby nevídané a těžko představitelné, přineslo jejich nositeli vrchní dohled nad všemi státními, obecními i soukromými archivy a motivovalo jej také ke snaze o provedení důkladné reformy archivní správy, jejímuž uskutečnění však zabránila nepříznivá situace způsobená válečným strádáním stále silněji doléhajícím na Prochna i na Zemský archiv. Od r. 1944 byly poměry v protektorátních archivech takřka tragické a následkem náletů a chvatného převážení archiválií do různých úkrytů zde panovalo napětí a nejistota, v nichž nešlo již pomýšlet na jakoukoliv změnu v archivní správě (přípravné práce na reformě odkazovaly nyní ostatně i směrnice vedení říšského archivnictví až na dobu poválečnou).²⁸ Prochno se tedy věnoval nejdůležitějším zajišťovacím pracím, ač neopomíjel ani vlastní badatelskou činnost a závazky spjaté s funkcí šéfredaktora *Zeitschrift für Geschichte der Deutschen in den Sudetenländer*, již byl pověřen v červnu 1943.²⁹ Ostatně i na jeho samotného těžce dolehly válečné hrůzy, když musel v lednu 1944 nechat narukovat šestnáctiletého syna do armády a žít poté dlouhé měsíce bez zpráv o jeho osudu.³⁰

Když se v lednu 1945 vrátil do Archivu ministerstva vnitra Swientek,³¹ skončila tato zajímavá epocha dějin českého archivnictví, ačkoliv Prochno nadále zůstal faktickým vedoucím Zemského archivu, kteroužto funkci vykonával až do 26. dubna 1945, kdy byl těžce vyčerpaný hospitalizován (a posléze operován) ve Schneiderově sanatoriu v Praze. Přes velmi vážný stav se po vypuknutí tzv. Pražského povstání ocitl 9. května ve vazbě krajského soudu v Praze 2 ve Spálené ulici a zde také na pokyn nového vedení archivu 18. května vyslýchán.³² Jeho knihovna i četné osobní dokumenty a soukromý majetek mu byly okamžitě zabaveny a za újmy, způsobené údajně českému archivnictví, znárodněny.³³ Syn Rudolf a následně i jeho žena odešli postupně již během léta zpět do Německa.³⁴ Na rozdíl od svého kolegy a „rivala“ Swienteka, který se po krátkém věznění též navrátil do vlasti,³⁵ zůstával těžce nemocný a opuštěný Prochno ve vazbě i po celé léto 1945 a vysvobodila jej až smrt, která k němu přikvačila v podobě srdeční zástavy 10. září 1945.³⁶ Naplnil se tak osud jedné z pozoruhodných postav českého archivnictví.

PROCHNO A PROTEKTORÁTNÍ ARCHIVNÍ SPRÁVA 1940–1945

*Novus ordo, nova vita
mundo surgit inaudita*

Pojetí role Archivu Země české

Základní Prochnovy představy o funkci archivu je možno nalézt v předmluvě k jeho rukopisnému návrhu nové systemizace Zemského archivu z r. 1942.³⁷ Zemský archivní rada zde zastává názor, že hlavním účelem Zemského archivu je vedle služby úředníkům i umožnění badatelské činnosti vědeckým pracovníkům.³⁸ S tím souvisí i Prochnem podtrhovaný význam archivu jakožto odborného historického institutu, majícího za úkol soustřeďovat pramenný materiál a dávat jej v edicích k dispozici veřejnosti, kteroužto úlohu ovšem žitavský dějepisec nepovažoval v Zemském archivu za prvotní či nedůležitější a vytýkal naopak předchozí éře českého archivnictví její přílišné upřednostňování.³⁹ Úkolem českého Zemského archivu má být též schraňování a konzervace některých novodobých dokumentů státně-správní povahy, jež do archivu ze své podstaty náležejí.⁴⁰ Ač si byl nepochybně vědom rozporu, který tak vyvstával mezi jeho koncepcí a názorem referenta pro archivnictví při Úřadu říšského protektora a vedoucího Archivu Ministerstva vnitra Oskara Horsta Swienteka, přikládal Prochno Zemskému archivu i roli dohlížecí a poradní instituce pro nestátní, zejména městské archivy, „*da bei der fehlenden Kontinuität in der Verwaltung der Archive, namentlich kleinerer Städte, diese immer wieder in Gefahr kom-*

men, *Verlust zu erleiden oder so gut wie ganz verloren zu gehen.*⁴¹ V tomto bodě se ovšem dostal do pochopitelného konfliktu se svým kolegou Swientekem, tvrdým zastáncem centralizační politiky pod vedním Archivu ministerstva vnitra.

Konflikt s Archivem ministerstva vnitra r. 1942 a pohled na centralizaci archivnictví

Vycházejí ve své představě o charakteru Zemského archivu z obvyklých thesů moderní holandské archivní teorie, vystavěné, jak dobře známo, na basi provenienčního principu,⁴² ospravedlňoval vrchní archivní rada i existenci samostatného Archivu Země české jakožto instituce vzniklé specifickým vývojem a tvořící jednotný a organický celek, stojící vedle Archivu ministerstva vnitra a Archivu ministerstva zemědělství v čele českého protektorátního archivnictví.⁴³ Tato koncepce byla v souladu s Prochnovou vizí budoucí decentralizované podoby říšské archivní správy, vystavěné na základě tradičních historických zemí.⁴⁴ Archivu ministerstva vnitra, vzešlému z bývalého Místodržitelského archivu, neupíral sice jeho aspiraci na přeměnu v centrální archiv státu (jak se jím tento archiv od r. 1939 postupně stával)⁴⁵, leč bez možnosti výrazněji zasahovat do činnosti významných archivů v Protektorátu (Zemský archiv, Archiv Univerzity Karlovy, Archiv Pražského hradu). V budoucnosti, kdy měl být Protektorát Čechy a Morava definitivně inkorporován do Říše, mělo též dojít ke zpochybnění centrální role ministerského archivu.

Oproti epoše První republiky, poznamenané tradiční nevraživostí mezi oběma největšími archivy, resp. jejich vedeními, existovala od vzniku Protektorátu do počátku roku 1942 v otázce vymezení kompetencí mezi Zemským archivem a Archivem ministerstva vnitra vcelku shoda.⁴⁶ Až s nástupem již zmiňovaného archivního referenta a komisařského vedoucího dr. Oskara Horsta Swienteka jakožto nového vedoucího Archivu ministerstva vnitra po Prokešovi se situace znovu vyhrotila. Swientek vystupoval z pozice nekompromisního zastávce centralizovaného archivnictví pod vedením svého archivu.⁴⁷ Požadoval veškerou dohlížecí pravomoc nad státními i nestátními archivy v protektorátu a nad státními archivy navíc i nejvyšší správní pravomoc, a to pro sebe jakožto ředitele archivu, nikoli jakožto referenta při říšském protektorovi, vykonávajícího zčásti tuto funkci již dříve.⁴⁸ Popíral dokonce i „právo na život“ („*Lebensrecht*“) Zemského archivu s tím, že sloučení obou hlavních archivů je v budoucnu nevyhnutelné.⁴⁹ O tom, že tyto centralizační snahy vycházely od samotného vedení protektorátu, není pochyb, jak koneckonců dokládají podněty ze strany Úřadu říšského protektora k institucionalisaci dohlížecí pravomoci Archivu

ministerstva vnitra nad protektorátním archivnictvím.⁵⁰ Swientek, jehož vliv na protektorátní archivy se upevnil poč. r. 1943 poté, co mu byla svěřena agenda protináletové ochrany archiválií, ovšem narážel na rozhodný odpor Zemského archivu a jeho vedoucího Prochna, který se prý v osobním rozhovoru s ním vyjádřil počátkem r. 1943 v tom smyslu, že „*das Archiv des Ministeriums des Innern könne dem Böhmischen Landesarchiv höchstens einen guten Rat erteilen, nicht aber Massnahmen irgendwelcher Art von ihm verlangen.*“⁵¹

Nutno říci, že jednou z příčin konfliktu byly spory o archivní fondy, vedené mezi oběma institucemi již po několik desetiletí, které ovšem v současné chvíli získávaly do značné míry spíše zástupný charakter. Jednalo se především o dávný problém uložení Zemských desk a tzv. stavovských desk, jež si nárokovaly oba hlavní archivy. Zatímco většina fondů Zemských desek byla od r. 1926 uložena v AMV, stavovské desky (Malý stavovský archiv) byly stále uloženy v Zemském archivu. Když se počátkem r. 1942 Swientek pokusil deponovat část těchto desk ze Zemského archivu do Archivu ministerstva vnitra (výměnou za zrušené klášterní archivy), byl k nim jím pověřenému pracovníkovi, majícímu desky převzít, Prochnovými podřízenými zcela znemožněn přístup.⁵² Náš zemský archivní rada se naopak snažil v téže době o získání Zemských desk z Archivu ministerstva vnitra (spolu s gruntovními knihami), nabízejí výměnou za ně archiválie z muzeálního archivu (tamní fondy České kanceláře, Komory a Místodržitelsví) i registraturu Apelačního soudu Království českého, odvolává se přitom na provenienční princip a princip organického vzniku archivů.⁵³

Vědom si rychlého růstu role Archivu ministerstva vnitra coby centrálního archivu (v tomto duchu byl připravován archivní zákon a vycházela četná nařízení)⁵⁴, snažil se Prochno všemi prostředky hájit samostatnost „svého“ archivu proti Swientekově snaze o jeho podřízení. S případným sloučením obou institucí rozhodně nesouhlasil a ani v jeho návrhu nové systemizace Zemského archivu s ním nebylo počítáno, ač bylo jako eventualita zmíněno.⁵⁵

K řešení napjaté situace mezi oběma archivy a jejich vedoucími vypracoval zemský vrchní archivní rada během 1. poloviny r. 1943 šestibodový plán na řešení napjaté situace, nazvaný „*Gesichtspunkte betr. das Verhältniss des Böhm. Landesarchivs zum Archiv des Ministerium des Innern.*“⁵⁶ Podle prvního bodu tohoto návrhu se mělo budoucí podřízení protektorátních státních archivů Archivu ministerstva vnitra týkat jen těch institucí, které byly v rukou českého vedení a neměly německé zaměstnance. Případné následné podřízení se Zemského archivu mělo být vázáno na nutnost stejného kroku u dalších velkých archivů (A. Pražského hradu, A. univerzitní). Podle bodu druhého měl mít Zemský archiv právo přezkoumávat jej se týkající pokyny vydané Archivem minis-

terstva vnitra. Dle bodu třetího měla být zaručena dosavadní forma spolupráce mezi oběma institucemi. Následující čtvrtý článek měl umožnit pro případ, že by ředitel Archivu ministerstva vnitra narukoval, dosadit na jeho místo Čecha či místních poměrů neznalého Němce, ovšem s tím, že se tak stane jen pro dobu nezbytně nutnou, a vrchní dohlížecí pravomoc archivu převezme Zemský archiv. Bod pátý konstatoval, že při současném stavu, za něhož návrhy na činnost Zemského archivu mohly vycházet od referenta pro archivnictví při říšském protektorovi, generálního referenta ministerstva vnitra a státního archivního inspektora, by bylo zbytečné převádět tyto funkce na ředitele Archivu ministerstva vnitra (s ohledem na bod 3). Poslední, šestý bod měl zřejmě účinek na následující události, neboť navrhoval, aby funkce ředitele (komisařského vedoucího) Archivu ministerstva vnitra byla personálně spojena s funkcí ředitele Zemského archivu, „*da er damit die Verpflichtung übernehmen müsste, für die Rechte des Landesarchivs zu sorgen.*“ Celý návrh *de facto* platil od nástupu Joachima Prochna na Swientekowo místo a též Prochnovo jmenování do funkce komisařského vedoucího Archivu ministerstva vnitra bylo uskutečněno v jeho intenci.

Po převzetí vedoucích funkcí protektorátní archivní správy jedinou osobou se napjatá situace uklidnila. Paradoxně se dokonce české archivnictví skrze tuto „personální unii“ ocitlo nebývale blízko Swientekových sjednocovacích plánů, leč při Prochnově postoji byla úplná centralizace archivní správy ve smyslu těchto plánů vyloučena. Je přitom třeba říci, že samu myšlenku centralizace Prochno zpočátku v principu nezavrhoval, ovšem akceptoval ji pouze na úrovni historických zemí (nikoli na úrovni celé Říše, jako Swientek). Případná role ústředního archivu v Čechách měla proto připadnout Zemskému archivu a dokonce samotné vytvoření archivů ministerstev (včetně Archivu ministerstva vnitra) po r. 1918 považoval Prochno za fatální chybu.⁵⁷ Ve své koncepci poválečného uspořádání archivní správy odmítl možnost sloučení obou hlavních zemských archivů, ba později i jejich vedení touže osobou (na základě vlastní zkušenosti),⁵⁸ ač se, s ohledem na zlepšení odborného ošetření archiválií, jistým centralizačním tendencím za účelem efektivizace nebránil.⁵⁹ V březnu 1944 navrhoval dokonce za účelem zjednodušení správy inkorporovat Archiv Pražského hradu do Zemského archivu a archivy ministerstev do Archivu ministerstva vnitra.⁶⁰ Též soustředění dohlížecích pravomocí do rukou jediné osoby považoval Prochno i po zrušení archivního referátu při Úřadu říšského protektora za nevyhnutelné,⁶¹ jak ukazuje jeho návrh z ledna 1944 na vytvoření úřadu s podobnou pravomocí, kterou měl dříve referent.⁶² Tento úřad měl být však nyní součástí Ministerstva vnitra (jako samostatné oddělení), a neměl tedy již přímo záviset na německé protektorátní správě. Funkce jeho ředitele by navíc byla spojena s vedením jednoho ze dvou nejvýznamnějších archivů. Do jeho kompetence se měla zařadit poradní funkce pro vedoucí úředníky archivní sprá-

vy v otázkách personálních a odborných, dohlížecí pravomoc nad státními⁶³ i soukromými archivy, spolupráce při otevření archivů vědeckým účelům, ochrana archiválií před nálety, svěřená již poč. r. 1943 archivnímu referentovi a v neposlední řadě i zaopatřování těch potřeb archivnictví, „*die in deutscher Hand sein müssen*“.

Ve chvíli, kdy Prochno získal vedoucí pozici v protektorátním archivnictví, a mohl tak proces centralizace pohnout dále kupředu, nebylo však již na nějaké strukturální přeměny možno pomýšlet, neboť hlavní činnost obou hlavních archivů a celé české archivní správy se plně soustřeďovala na dostatečné zabezpečení archiválií před nálety,⁶⁴ popř. na některé jiné krátkodobé úkoly.⁶⁵ V této změněné situaci nedošlo již ani po návratu Swienteka do Archivu Ministerstva vnitra k výraznějším neshodám mezi ním a Prochnem.

Archivní rozlučka a extradice

Koncepce uspořádání protektorátních a říšských archivů vycházela za okupace z provenienčního principu. Za ten se stavěl s jistými výhradami i Prochno, obviňuje přitom českou správu z hlubokého zanedbání přínosu holandské archivní teorie v předchozí epoše.⁶⁶ V rámci předválečného Československa nešlo o tolik významný problém (ačkoliv, jak jsme ukázali, hrál jistou roli i ve vztahu mezi největšími českými archivy), ovšem za změněných politických podmínek se po r. 1938 dostávala otázka principu umístění a skladování archiválií na jinou úroveň.. Již na podzim 1938 bylo započato s prováděním nové archivní rozlučky, podníceným úmluvou o zacházení se spisovým materiálem z listopadu 1938. Další výrazná cézura čekala české archiváře o necelý rok později, když bylo zbylé území československého státu přivtěleno k Třetí říši. „*Repatriace*“ archiválií říšskoněmecké provenience pak mohla podle nařízení říšského protektora ze srpna r. 1939 začít plnou silou.⁶⁷ Dle obou uvedených dokumentů měl být všechn materiál tzv. „říšské provenience“ umístěn do archivů na základě místa a instituce svého původu. K provedení rozlučky byly v zimě 1938–39 vytvořeny dvě archivní komise, česká a německá (jejímž spolupracovníkem byl od r. 1940 i Prochno)⁶⁸, a vrchní dohled nad prováděním rozlučky získal referent pro archivnictví při Úřadu říšského protektora, tedy Swientek.

V Zemském archivu byl rozlučkovou agendou, probíhající zde od r. 1939,⁶⁹ pověřen po svém příchodu Prochno⁷⁰, který se jí zabýval již předtím coby člen Komise. Souhlasil s provenienčním principem v tom, že „*Alle Archivalien, die die Regierung eines Landesteils berühren, indem sie an diese gerichtet sind oder Konzepte der von ihr erlassenen Schriftgüter sind, gehören in das Archiv dieses Landes*“⁷¹, ovšem za jistých okolností připouštěl též „*Annäherung an*

das Betreffprinzip“.⁷² Proto písemnosti odeslané určitou institucí a též koncepty písemností této instituci určených mohou být dle archivního rady na víceméně pertinenčním principu uloženy za určitých okolností v příslušném archivu této instituce (resp. v archivu, v němž je uložena registratura této instituce), což je ovšem pochopitelně v rozporu s principem čistě provenienčním. Tak obhajoval Prochno dokonce i extradice *konceptů* písemností centrálních českých správních úřadů, určených původně do vedlejších zemí Koruny české a do sudetských krajů, z registratury České kanceláře a České komory ve prospěch archivů těchto vedlejších zemí v případě, že originály písemností v těchto archivech již nejsou. „*Das bedeutet freilich,*“ podotýká zemský archivní rada, „*dass für die gemeinsame Verwaltungsgeschichte dieser Kanzlei und Kammer für Böhmen und dessen Nachbarländer ein schweres Aufstand eintritt, wenn dieser Gesamtarchivbestand zerrissen wird. Es ist aber trotzdem nötig, schon aus Verwaltungsgründen, weil diese Akten eben an der neuen Stelle gebraucht werden, und aus Gründen der Geschichtswissenschaft allgemein, die nicht Verwaltungsgeschichte, sondern Geschichte des Ablaufs der Schicksale eines Territoriums ist.*“ Právě s vědomím této ryze praktické potřeby přístupnosti příslušných archiválií pro vědecké účely, např. výzkum dějin určitého teritoria, je nutno nahlížet přinejmenším na Prochnovy propozice převozu některých archiválií. Proto, jestliže se v protektorátních archivech nalézaly dokumenty říšskoněmecké provenience či archiválie týkající se úzce některých německých teritorií či institucí v českém prostředí zcela cizích, byly odváženy do příslušných archivů v Německu. Archivní extradice ze Zemského archivu, ležící v kompetenci Prochnově,⁷³ prováděl tento plánovitě podle jednotlivých archivních fondů, a to do „původní“ Říše i do Sudet.⁷⁴ Ač prováděné mnohdy z víceméně praktických účelů, staly se po válce terčem kritiky nového vedení⁷⁵ ztotožňujícího protektorátní archivní správu, ne zcela právem, právě s Joachimem Prochnem, jenž však sám považoval Protektorát Čechy a Morava za integrální součást Říše, a proto chápal i extradiční proces recipročně, a to jen jako uskutečnění výše zmíněných teoretických premis.⁷⁶ Nacházely-li se tedy archiválie, týkající se českých zemí, popř. jsoucí navíc české provenience, v některém říšskoněmeckém archivu, požadoval Prochno jejich deponaci do Prahy.⁷⁷ Tak se stalo např. s 58 listinami z vídeňského Haus-, Hof- und Staatsarchivu, jež byly r. 1943 přivezeny do Prahy a teprve r. 1949 se vrátily do Vídně,⁷⁸ ale i s některými dalšími písemnými památkami. Naopak se snažil zabránit extradicím ze Zemského archivu a z ostatních protektorátních archivů tam, kde by nebyly nezbytné, pokud např. existovaly v zahraničí jejich kopie.⁷⁹ Při jeho pokusech o extradice z německých archivů se jednalo často o středověké písemnosti české provenience související s bývalými vedlejšími korunními zeměmi a nalézající se nejčastěji v saských a slezských archivech a o novověké archiválie z Vídně.⁸⁰ U listin ze saských

a slezských archivů byla snaha o jejich získání snad někdy vedena i specializací Prochnovy vědecké činnosti na hornolužické dějiny, přesto však nelze badatelovu angažovanost v otázce extradicií zdaleka redukovat pouze na jeho osobní zájem. Je zřejmé, že nikoli jen čeští archiváři v čele s Otakarem Bauerem, ale též německý archivář Joachim Prochno se zasloužil o zachování řady důležitých archiválií v zemi, postupuje přitom zcela v souladu s právními normami, jež vykládal nanejvýš nestranně. Tato skutečnost je hodna tím spíše pozornosti, že Prochno byl „původním“ říšským občanem, který neměl žádnou užší osobní vazbu k českému území a do vedení Zemského archivu byl dosazen jako reprezentant německých zájmů.

Joachim Prochno a nacionální socialismus

Z dosud řečených skutečností vyplývá, že vztah Joachima Prochna k prosazování nacistické politiky v protektorátní správě nebyl vpravdě nikterak vřelý. Na rozdíl od kolegy Swienteka se stavěl proti tuhé centralizaci a absolutní podřízenosti českých archivů říšské archivní správě a též v ožehavé otázce říšské archivní reformy se přikláněl na stranu zastánců tradiční decentralizace na principu zemí. V této souvislosti dokonce popíral existenci říšské identity („*Reichsbewusstsein*“), jež by sjednocování státní archivní správy podmiňovala, vedle regionální identity zemské („*Landesbewusstsein*“).⁸¹

Prochnův chladný vztah k vládnoucí ideologii se ovšem projevil již dlouho před nástupem do Prahy, v době jeho pedagogické činnosti. Krátce po Hitlerově nástupu, v létě r. 1933, strhnul ze školní stěny obraz říšského kancléře oděného do uniformy s tím, že uniforma nemá ve školní budově místa. Za to byl okamžitě a několik týdnů vězněn v koncentračním táboře.⁸² Od této doby se navenek příliš politicky neprojevoval, a mezi lidmi vyvolával dojem „*světu vzdálené a nepřiliš tvrdé učenecké povahy*“⁸³. Ani získání významných pozic v protektorátní archivní správě nesouviselo ani tak s jeho politickou angažovaností⁸⁴ a zapříčinily je spíše dobré vztahy s představiteli sudetoněmecké univerzitní elity, jak jsme se o tom již zmínili.

O Prochnově světonázoru hovoří krátký, sugestivně napsaný a velmi obtížně čitelný rukopis, uložený pod názvem „*Grundgedanken meiner Weltanschauung*“ v jeho pozůstalosti,⁸⁵ jehož autorskou původnost dosvědčuje charakter konceptu, časté změny a úpravy v textu, stejně jako nepřímá archivářova zmínka o vlastním autorství.⁸⁶ Názory, zde vyslovené, odkazují jasně spíše na některé konzervativní myšlenkové směry, obvyklé v meziválečné době v Rakousku a Německu, než na nacismus.⁸⁷ Stojí za to, ocitovat zde alespoň nejzajímavější části textu: „*An Stelle des Volkes stelle ich die Gemeinschaft der Gutgesinnten,*

der Geistigen [...]. Diese Gemeinschaft stelle ich mir kulturell und sozial vor. Aus dem Gesagten geht es hervor, dass ich mich nicht als Egoist, sondern als Altruist ansehe. Aus dem Gefühl heraus, dass ich glaube, noch etwas leisten zu können, die menschliche Erkenntnis noch fördern zu können, leite ich meine Lebensberechtigung ab. Ich spreche solche Lebensberechtigung auch dem zu, der die materielle Lage der Menschen fördert, nicht aber dem, der die Erfindungen zur Zerstörung macht oder die Meinung vertritt, sein Volk solle über anderen herrschen. Dass die Kultur und menschliche Erkenntnis das Ganze des eigenen Volkes anerkennt, aber noch zu überschreiten hat, erscheint mir selbstverständlich. [...] Ich weiss, dass die Welt auch politische Führer braucht, solange der Mensch nicht von grund aus gut ist, das wahrscheinlich in alle Ewigkeit. Ich bin aber mit Platon der Meinung, dass der politische Führer vom geistigen abhängen soll und nicht umgekehrt.“ Dále zde vyjadřuje Prochno svůj negativní názor na jakýkoliv nacionalismus, který dle něj „*eine Welle ist, die übergehen wird*“.⁸⁸ Ač nelze tento text s jistotou chápat jako pravdivou Prochnovu výpověď o svém náhledu na společnost, přesto se v souvislosti s předchozími zjištěními zdá, že jeho vztah k nacismu byl velmi zdrženlivý.

Je zde nakonec v této souvislosti třeba zmínit i Prochnův postoj k českým kolegům. Již při výslechu ve vazbě krajského soudu bylo Joachimovi Prochnovi předloženo, že při personálním řízení plánovitě odstraňoval nepohodlné české archiváře tak, že je nechal posílat jako totálně nasazené do Říše.⁸⁹ Ve skutečnosti dostával k vybírání totálně nasazených mezi jeho podřízenými od r. 1943 příkazy ze strany protektorátní správy, kterým často oponoval tvrzením, že většina jeho archivářů je nemocná či pro archiv nezbytná, a že sám není lékařem, aby mohl určit, kdo je k totálnímu nasazení způsobilý.⁹⁰ Přesto byl nakonec ochoten obětovat některé pracovníky na základě příkazů shora, mezi nimi i dr. Doskočila, dr. Šmrhu, dr. Klepla a Dr. Beneše, posledně zmíněného se zdůvodněním, že „*verhältnismässig ungeschickt und sehr langsam arbeitet*.“⁹¹ Z řady pramených svědectví ovšem plyne, že se Prochno snažil vždy o opak: ponechat v archivu co nejvíce zaměstnanců, byť i politicky nepohodlných.⁹² V archivu byl totiž značný nedostatek pracovních sil, k jejichž odlivu zde docházelo od počátku 40. let a na podzim r. 1944 zbývalo již jen 21 z původních 53 pracovníků z r. 1941.⁹³ Přitom Prochno usiloval o zachování, resp. zvýšení stavů odborného personálu; v návrhu na novou systemizaci počítal se zřízením celkem 47 pracovních míst⁹⁴ a počet vyšších úředníků (z nichž byla většina Čechů) se do r. 1943 oproti předchozímu období výrazně zvýšil.⁹⁵ Ve skutečnosti je tedy obtížné se o vztahu německého archivního rady k Čechům jakkoliv vyjádřit. V řadě svých textů sice zdůrazňuje nutnost germanizace české společnosti, na druhé straně jeho praktická personální politika v archivu naznačuje, že k Čechům jako takovým nikterak nepřátelský postoj nezastával. Co se týče germanizace

archivní správy a veškeré publikační činnosti, nelze ji přičítat za výhradně vinu Prochnovi, neboť byla v intencích celé protektorátní státní správy a s jejím zavedením se počítalo již před jeho nástupem.⁹⁶

Je zřejmé, že v Joachimůvi Prochnovi s jeho osobitým pojetím role archivů ve společnosti a s hluboce propracovaným vlastním názorem na reformu archivní správy za účelem efektivního uložení archiválií při respektování tradičního zemského uspořádání a zásad provenienčního principu získalo české archivnictví za druhé světové války přinejmenším pozoruhodnou osobnost. Ač sám rázně vystupoval proti tuhé centralizaci říšské archivní správy i proti připravovanému sjednocení dvou nejvýznamnějších českých archivů, upřednostnil Zemský archiv coby nositele tradice před Archivem ministerstva vnitra, stále více chápaným jako státní archiv, předznamenal zároveň svou činností a svou reformní koncepcí budoucí sjednocení české archivní správy, k němuž došlo v 50. letech 20. století. Svou snahou řešit vleklou strukturální krizi českého archivnictví, ochránit pečlivě archiválie před nálety či jiným způsobem zničení, ba i mnohými úspěšnými pokusy o zabránění extraditacím či o získání cenných památek z německých archivů přispěl částečně k dalšímu rozvoji českého archivnictví, a to v době mimořádně nepříznivé pro český národ a proti vůli řady jeho německých kolegů. Tím pochopitelně nelze umenšit nebo neutralizovat jeho činnost jakožto vykonavatele vůle nacistického režimu, nýbrž pouze doplnit celkový obraz této bezpochyby zajímavé osobnosti.

POZNÁMKY

¹ KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra v l. 1918–1945*, Sborník archivních prací (dále SAP) 45/2 (1995), s. 511–688. TÝŽ, *Případ univ. prof. dr. Jaroslava Prokeše – chmurná kapitola z dějin Archivu ministerstva vnitra*, *Paginae Historiae* 9 (2001), s. 270–334.

² Jediným dostupným životopisem Prochna je úvod Věry BERÁNKOVÉ v inventáři k pozůstalosti Joachima Prochna, Státní ústřední archiv (dále SÚA), Praha, 1984, na s. 1–4, s názvem *Životopis dr. Joachima Prochna, jeho působení*.

³ Lékařnictví bylo v rodě tradicí; stojí mimochodem za připomenutí, že Prochnovi potomci vlastní dosud lékárnu v Žitavě.

⁴ *Das Bevölkerungswesen Leipzigs in der Zeit vor und nach der Reformation*, diss. Leipzig, 1919. Téma dějin osídlení Prochna nikdy zcela neopustilo, ač se mu nevěnoval jako hlavnímu oboru; podobnou tematikou se zabývá i jeho práce *Stadt und Land im späteren Mittelalter in Deutschland*, rkp., SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 3, inv. č. 33.

⁵ *Das Dedikations- und Schreiberbild in der deutschen Bücherei* (I), Leipzig 1929; druhý, nevydaný díl, sepsaný zřejmě po r. 1929, je uložen v SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 3, inv. č. 32).

- ⁶ O jejich vztahu k dítěti svědčí i deníky, které si psali o chlapci v jeho útlém dětství (zachovány v SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 2).
- ⁷ V Žitavě byl nejvýznamnější osobností na tomto poli tamní vrchní studijní rada Ernst Alwin Seeliger, který významnou měrou přispíval i k dějinnému výzkumu severočeského pohraničí Žitavska (je např. autorem mnoha článků k dějinám Frýdlantska a Liberecka, mj. i zdařilých *Die Geschichte des Friedländischen bis zum Ausbruch des dreissigjährigen Krieges*. In: Heimatkunde des Bezirkes Friedland in Böhmen, ed. GIERACH, Erich, SCHUBERT, Josef, Teil. III.: Geschichte des Friedländischen, Friedland 1926, 2, s. 27–169 a *Geschichte des Reichenberger Bezirkes bis zum Ausbruch des 30-jährigen Krieges 1–3*. In: Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg, III, Reichenberg 1936). Je třeba zde říci, že regionální bádání v době před druhou světovou válkou se klonilo k úzké spolupráci mezi severočeskými (sudetoněmeckými) a hornolužickými historiky, což vedlo i k plodným výsledkům při zkoumání vývoje obou kulturně spjatých regionů.
- ⁸ K vývoji této společnosti po r. 1929 viz nově LEMPER, E.-H., *Chronik der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften in den Jahren 1929 bis 1944, ihres Erbes und Auftrages ab 1945 bis zu ihrer Neugründung 1990/91*, Teil I, Neues Lausitzisches Magazin Neue Folge (dále NLM NF) 1 (1998), s. 11–66, Teil II, NLM NF 2 (1999), s. 7–49.
- ⁹ Např. jeho rozsáhlejší studie k dějinám žitavské městské rady *Die Zittauer Ratslinie von 1310 bis 1547*, NLM 110 (1934), s. 23–85.
- ¹⁰ Srov. LEMPER, E.-H., *c. d.*, Teil II, s. 29nn.
- ¹¹ Byl vydán ve dvou dílech: *Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234–1437*, I, NLM 113 (1937) a II, NLM 114 (1938) – druhý díl obsáhl celé 114. číslo časopisu, jehož náklad proto zaplatil *Zittauer Geschichts- und Museumsverein*.
- ¹² Zejména *Die Prager Archive als Quellen für die Geschichte der Oberlausitz*. Forschungen, angestellt im Auftrage der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften, NLM 113 (1937).
- ¹³ Zajímavé je, že podle Lempera (*c. d.*, Teil II, s. 29) byl pověřen získáváním listin k hornolužickým dějinám v l. 1526–1620 (Společnost považovala i v této době Prochna za jí pověřeného badatele), ovšem jím zpracovaný registář obsahuje listiny středověké, pouze do 15. stol.; v rukopise jsou dnes regesta uložena pod názvem *Regesten zur Geschichte der Oberlausitz* v SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 47.
- ¹⁴ Přípravné materiály k plánovanému dílu se nalézají *tamtéž*, kart. č. 4.
- ¹⁵ SÚA Praha, fond 114-84-9 (fond 114 – Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě – dále ÚŘP), kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 18 (životopis J. Prochna z l. 1940–41). 13. září se s jeho plánovaným příchodem seznámila i Česká archivní komise (Zápis ze schůze České archivní komise ze 14. září 1940 (SÚA Praha, Archiv Země české – dále AZČ, kart. č. 83, inv. č. 266, čj. 7400). O archivní komisi viz KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra v l. 1918–1945*, *c. d.*, s. 627nn; srov. k tomu i Prochnův „*Bericht über die Deutsche Archivkommission*“ z ledna 1944, SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2.
- ¹⁶ O nutné potřebě německých odborníků v archivnictví hovoří spisek dr. Rudolfa SCHREIBERA, *Gedanken über die Wahrung der deutschen Interessen in den Archiven des Protektorats Böhmens und Mährens*, datovaný 24. 10. 1939 (uložen ve strojopise v SÚA Praha, ÚŘP, / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 3).
- ¹⁷ Setkal se zde i s prof. Wostrym, jehož oslavil ve své řeči řeč v průběhu oslav 75. výročí Vereinu für Geschichte der Deutschen in Böhmen r. 1937 (LEMPER, E.-H., *c. d.*, Teil II,

s. 36), a po němž převzal i redakci Zeitschriftu für Geschichte der Deutschen in den Sudetenländer r. 1943; kromě toho se nepochybně znal i s prof. Schwarzem a prof. Gierachem, kteří se věnovali historické problematice česko-lužického pohraničí ve středověku a aktivně působili i v hornolužickém vědeckém prostředí.

- ¹⁸ O dobrých vztazích s Prochnem píše sám Bergel, SÚA Praha, fond 114-84-9 (Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě), kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 4, dopis J. Bergela říšskému protektorovi ze 24. 10. 1940.
- ¹⁹ SÚA Praha, fond 114-84-9, kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 1, dopis Prochna na Úřad říšského protektora z 2. 10. 1940.
- ²⁰ Na ni upozorňoval i okresní vůdce NSDAP v Žitavě ve svém posudku (tamtéž, fol. 6, Politische Beurteilung über Dr. Prochno z 5. 12. 1940).
- ²¹ Notu se žádostí o jmenování Prochna zemským archivním radou (na jedno ze 3 míst, systemizovaných výnosem Ministerstva vnitra z 21. 8. 1940 č. B-1245-5/8-40-2) vydal říšský protektor 28. 3. 1941 (SÚA Praha, fond 114-84-9, kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 22, č. j. I 3 e/387); vláda jmenování schválila 12. 6. (tamtéž, fol. 28), jmenován byl 27. 6. 1941 zemským prezidentem Bienertem (SÚA Praha, Archivní registratura – Ústřední archiv ministerstva vnitra, manipulační období 1935–1945, Osobní spisy zaměstnanců, kart. č. 25, spis Joachim Prochno, dále i originál jmenování pro Zemský archiv v SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, čj. 5612). Do čtvrté platové třídy byl Prochno zařazen, jelikož se mu do služební doby započítala i léta pedagogické praxe v Německu.
- ²² V roce 1940 se mezi zaměstnanci archivu nehlásil nikdo k německé národnosti (SÚA Praha, AZČ, kart. 272, inv. č. 444, čj. 6478). O rok později se v archivu nacházeli 3 němečtí pracovníci: Joachim Prochno, Anton Blaschka a Anna Schreil. O nutnosti jejich příchodu hovořila i zpráva archivního referenta Swienteka pro generálního ředitele státních archivů v Říši, dr. Zipfela z 13. března 1941 (SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2).
- ²³ SÚA Praha, AZČ, kart. č. 282, inv. č. 450, čj. 6387.
- ²⁴ Stejnou funkci jako Prochno měl v archivu i Otakar Bauer, který ovšem jakožto Čech nemohl vést archiv.
- ²⁵ SÚA Praha, AZČ, kart. č. 282, inv. č. 450, čj. 3408.
- ²⁶ Jmenovací dekret z 20. září došel do archivu ovšem až 10. října. (SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, čj. 5643). Srov. k tomu též KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 680.
- ²⁷ Jedná se především o spis, nazvaný „*Gesichtspunkte betr. das Verhältnis des Böhm. Landesarchivs zum Archiv des Ministeriums des Innern*“, SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, kde pod bodem 6 navrhuje zmíněnou možnost řešení; nedatovaný spisek je ve fondu uložen ve dvou exemplářích (strojopisném a rukopisném). Viz k tomu níže v této studii.
- ²⁸ Srov. Prochnova „*Bericht über die Tätigkeit der Protektoratarchive für die 4. Jahresviertel 1944*“, SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 53. či zprávy za předchozí čtvrtletí v SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2.
- ²⁹ SÚA Praha, AZČ, kart. č. 282, inv. č. 450, čj. 4385.
- ³⁰ Prochnův dopis ze 14. ledna 1944 (SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, a. z. 374/Pr). Zvláštní hrou náhody musel Rudolf Prochno zažívat v létě 1945 stejné pocity, když neměl žádných zpráv o svých rodičích, pobývajících ve vypjatou atmosférou vroucích Čechách.

- ³¹ O tom, jak neradostně Swientekův návrat přivítal Prochno, svědčí jeho korespondence (*tamtéž*, kart. č. 2, inv. č. 7).
- ³² Zápis o výslechu býv. německého vedoucího Dra J. Prochna, SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, čj. 1366/a. Výslechu byli osobně přítomni František Voldán a trochu paradoxně i Otakar Bauer, na něhož se přitom ještě v červenci 1945 obracel v dopise Prochnův syn Rudolf jako na rodinného přítele, který by mohl zjistit, kde se nachází jeho otec a podat mu o něm zprávu.
- ³³ O tom vydán 16. července 1945 zápis (SÚA Praha, AZČ, kart. č. 272, inv. č. 444, čj. 1975). Viz také seznam zabavených věcí z 19. května uložený *tamtéž*. Knihovnu, umístěnou v jeho bytě, převzal na pokyn Národního výboru jistý J. Bárta. Od r. 1945 o ní není zpráv. Ještě r. 1948 byla Fondem národní obnovy znovu hledána v archivu.
- ³⁴ Srov. dopis Rudolfa Prochna rodičům z 22. června 1945 (SÚA Praha, AZČ, kart. č. 282, inv. č. 450). Rudolf dodnes žije v Berlíně a domáhal se v nedávné době i získání některých soukromých dokumentů z otcovy pozůstalosti.
- ³⁵ Zemřel r. 1967 jako ředitel archivu v Dortmundu.
- ³⁶ Pohřben byl o dva dny později na obecním hřbitově v Ďáblicích ve společném hrobě.
- ³⁷ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57 (příloha této studie). Nová systemisace začala částečně platit od 1. února 1943, ovšem s úplným zavedením se počítalo až po skončení války. V některých bodech vyjádřil svůj pohled na existenci a význam archivu i ve své studii o dějinách Zemského archivu (*Das Böhmisches Landesarchiv Prag, seine Geschichte und Bestände*, Prag 1943); srov. i PROCHNO, J., *Zur Archivgeschichte*, Archiv für Kulturgeschichte 32 (1944), s. 288–293.
- ³⁸ „*Das Archiv hat in seiner allgemeinen Verwaltungstätigkeit nicht nur dem Landesbehörde zu dienen, indem es deren alte Registratur empfängt, geordnet aufstellt und zur Benutzung durch die Behörde zugänglich macht, sondern ist durch seine Entwicklung und seine Archivalien das Archiv Böhmens, dessen Lesesaal die grösste Besucherzahl (jährlich etwa 7000 Besuche) hat, neben den Pflichten gegen die eigene Behörde eine zweite wichtige Aufgabe, um so wichtiger jetzt, wo durch Beratung und Unterstützung die Geschichte der Deutschen und des deutschen Einflusses in Böhmen gefördert werden sollen.*“ (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57, fol. 12n).
- ³⁹ „*Die tschechische Forschung hat z. B. eine Auseinandersetzung mit der modernen Archivtheorie so gut wie ganz vermieden, weil sich diese nicht mit ihrer Ansicht über die Aufgaben gerade dieses Archivs vereinigen liess; sie ist noch heute viel zu sehr aufgebaut auf der Vorstellung vom Landesarchiv als Publikationsstelle, und zwar für die Perioden der Geschichte Böhmens, in denen das Tschechentum das Übergewicht hatte.*“ (PROCHNO, J., *Das Böhmisches Landesarchiv*, c. d., s. 1).
- ⁴⁰ *Tamtéž*, s. 20.
- ⁴¹ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57, fol. 12.
- ⁴² Srov. jeho krátké pojednání v SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 9, inv. č. 50, fol. 8.
- ⁴³ PROCHNO, J., *Das Böhmisches Landesarchiv*, c. d., zvl. s. 2.
- ⁴⁴ Prochnův náhled na vědomí zemské a říšské identity nalézáme obsažen marginálně v jeho pojednání o provenienčním principu, „*Die Anschauung von Koss ist überholt. Sie ist schon deshalb bedencklos, weil sie dem Landesbewusstsein eines Landes des Reiches das nicht vorhan-*

dene Reichsbewusstsein gegenüberstellt, anstatt des Landesbewusstsein anderer Reichsgebieten.“ (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 9, inv. č. 50, fol. 9).

- ⁴⁵ Tuto novou roli státního archivu tehdy již nikdo nepopíral (srov. *tamtéž*, s. 2). Vůdčí pozice Archivu ministerstva vnitra se projevila např. v l. 1938–39, kdy dostal na starost provádění spisové rozluky (KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 627), a r. 1941, kdy fakticky řídil zajišťování vzácných státních i mimostátních archiválií.
- ⁴⁶ Srov. KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 638.
- ⁴⁷ O nových snahách Swienteka hovoří retrospektivně i Prochnova zpráva pro Říšského protektora z 15. ledna 1944 (*Vermerk über die Fachaufsicht im Archivwesen des Protektorates*, SÚA Praha, ÚŘP / odd. I 3 e (Arch. referát), kart. č. 1, inv. č. 2, s. 1).
- ⁴⁸ 26. ledna 1942 byla žádost ÚŘP v tomto ohledu ze strany vlády odmítnuta, „*da die Kompetenz des Referenten beim Reichsprotektor ausreichend ist*“ (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49), ovšem 19. února je již nepřímo povolena (*tamtéž*).
- ⁴⁹ Opis listu vráceného s poznámkami O. H. Swientekem I. odd. Úřadu říšského protektora ze 4. února 1943 s číslem I 3-e 47 s tématem „*Vereinheitlichung der Archivwesen im Protektorat Böhmen und Mähren*“, z něhož vytahuji následující pasáž: „...*Die bedingungslose Zustimmung des Landesvizepräsidenten in Böhmen ist zur Erreichung des längst notwendigen Ziels einer einheitlich geführten Archivverwaltung in Böhmen und Mähren unumgänglich. Das Böhm. Landesarchiv hat im Grunde kein selbstständiges Lebensrecht mehr*“ (opis uložen v SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49). Ke Swientekově kritice tehdejší archivní decentralizace viz jeho článek SWIENTEK, O., H., *Das Archivwesen in Böhmen und Mähren nach der staatlichen Neuordnung 1938/39*, Archiv für Volks- und Landesforschung, 1944, s. 357–367, kde si mimo jiné stěžuje i na to, že Zemský archiv dostal novou budovu, zatímco Archiv ministerstva vnitra sídlí ve zcela nevyhovujících prostorách.
- ⁵⁰ „*Die Vereinheitlichung der fachlichen Aufsichtsführung ist durch bei der hiesigen Behörde errichtete Referat für Archivwesen bereits erreicht, muss aber, nachdem der Referent für Archivwesen jetzt zum kommissarischen Leiter des Archivs des Ministeriums des Innern ernannt wird, auch in der Protektoratsverwaltung wirksam werden.*“ úřední list ÚŘP z ledna 1942 (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49). Viz též žádosti o sjednocení archivní správy a o podřízení významných archivů dohledu Archivu ministerstva vnitra z r. 1942 (SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 1).
- ⁵¹ Swientekova stížnost na činnost Zemského archivu a Joachima Prochna, *tamtéž*, kart. č. 6, inv. č. 49; v této souvislosti hovoří Swientek i o „*altbekanntem separatistischen Bestrebungen des Böhm. Landesarchivs*“. Na druhou stranu nelze říci, že by neexistovala žádná komunikace mezi oběma hlavními archivy. R. 1943 byla dokonce uspořádána společná výstava obou archivů pro zvané hosty, která „*einerseits die Bedeutung des Archivwesens für die Verwaltung, andererseits an besonders ausgewählten Stücken den deutschen Einfluss auf Böhmen darstellen soll.*“ (*dopis zemskému viceprezidentovi Naudemu*, nedat., *tamtéž*, kart. č. 2, inv. č. 7).
- ⁵² SWIENTEK, O., H., *Das Archivwesen in Böhmen und Mähren nach der staatlichen Neuordnung 1938/39*, Archiv für Volks- und Landesforschung, 1944, s. 362.
- ⁵³ „*Die Direktion des Böhmischen Landesarchives ist bereit, Archivalien, die nach der organischen Entwicklung der einzelnen Archivteile in andere Zentralarchiven gehören, dahin abzugeben. Sie setzt dabei aber voraus, dass sie dafür das Archivgut erhält, das organisch in ihre Sammlung gehört.*“ (PROCHNO, J., „*Denkschrift über die bedeutenderen Archive*

des Protektorats Böhmen und Mähren“, datovaný 10. dubna 1942, SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49).

- ⁵⁴ K přípravám na archivním zákoně viz KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 637nn; materiály k přípravě uloženy v SÚA Praha, Archivní registratura – Ústřední archiv ministerstva vnitra, manip. obd. 1935–1945, koncepty, kart. 1–7.
- ⁵⁵ „*Der Systemisierungsvorschlag ist in der Annahme ausgearbeitet, dass das Archiv als selbstständige Anstalt weiter besteht und sich normal weiter entwickelt. Sollte eine Umorganisation des gesamten Archivwesens Böhmens geplant sein und sollten die Grenzen des Arbeitsbereichs zwischen dem Landesarchiv und dem Archiv des Ministeriums des Innerns, das ja auch zahlreiche ältere rein böhmischen Abteilungen enthält, verchoben werden, so würde auch die Systemisierung entsprechend geändert werden müssen.*“ (Vorbemerkung zur Neusystemisierung des Böhmisches Landesarchivs, SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57, fol. 14a).
- ⁵⁶ Spis je uložen v rukopisné (Prochnova ruka) i strojopisné podobě v SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49.
- ⁵⁷ PROCHNO, J., „*Denkschrift über die bedeutenderen Archive des Protektorats Böhmen und Mähren*“, datovaný 10. dubna 1942, SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49.
- ⁵⁸ „*Vermerk über die Fachaufsicht im Archivwesen des Protektorates*“, SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2, s. 2.
- ⁵⁹ Na nižší úrovni probíhalo soustřeďování některých archivů již od počátku 40. let. R. 1941 bylo zahájeno převádění a uspořádání archivů voršilek, minoritů od sv. Jakuba, piaristů, archivu pražského arcibiskupství, vyšehradské kapituly, augustiniánů-eremitů od sv. Tomáše, registratury Zemského muzea a též archivu křižovníků s červenou hvězdou, kteréhožto archivu se ujal sám Prochno (blíže o tom PROCHNO, J., *Tätigkeitsbericht 1934–41*. In: *Mitteilungen des Böhmisches Landesarchivs* 9 (1934–41), Prag 1943, s. 11; výsledkem jeho práce o archivu křižovnickém byl spisek *Das Archiv der Kreuzherren mit dem roten Stern in Prag*, SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 2, inv. č. 25). Pokračováno bylo pak i v následující době s dalšími archivy: milosrdných bratří, archivy v l. 1782–90 zrušených klášterů, archivy patrimoniálních panství a od roku 1942 probíhalo i shromažďování registratur samosprávných obcí z doby před r. 1928 (PROCHNO, J., *Tätigkeitsbericht 1934–41*, c. d., s. 28) atd.; v duchu centralizace bylo dokonce počítáno i s případným převáděním některých městských archivů („*Arbeitsplan der Böhmisches Landesarchivs*“, SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 53, fol. 1).
- ⁶⁰ Návrh z 3. března 1943 (SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2).
- ⁶¹ Srov. již z r. 1942 „*Grundzüge des Archivwesens Böhmens und Mährens*“, SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49.
- ⁶² Návrh je součástí zprávy o vyhlídkách českého archivnictví z 15. ledna 1943 „*Bericht über die Fachaufsicht im Archivwesen des Protektorates*“ a dodatku k ní „*Vermerk über die Fachaufsicht im Archivwesen des Protektorates*“ (oboje v SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2).
- ⁶³ Tedy Archiv Pražského hradu, Archiv Ministerstva vnitra, Archiv Ministerstva zemědělství, Archiv Ministerstva pošt a drah, Archiv Katastrálního úřadu, Český zemský archiv, Moravský zemský archiv.

- ⁶⁴ Srov. KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 684nn; dále o jednotlivých opatřeních blíže čtvrtletní zpráva o výsledcích Prochnova archivního dozoru (SÚA Praha, ÚŘP/ I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2).
- ⁶⁵ Šlo zejména o pořádání starších nově získaných fondů, v Archivu ministerstva vnitra pak o popis fondů celého (KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 682nn).
- ⁶⁶ PROCHNO, J., *Das Böhmisches Landesarchiv*, c. d., s. 1nn.
- ⁶⁷ K tomu zejména KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, s. 627nn.
- ⁶⁸ Šéfem německé komise se stal vedoucí vídeňského Haus-Hof-und-Staatsarchivu L. Bittner, šéfem české příznačně ředitel Archivu ministerstva vnitra, P. Prokeš.
- ⁶⁹ Viz k rozluce dokumenty uložené v SÚA Praha, AZČ, kart. .č 82, inv. č. 266.
- ⁷⁰ „*Niederschrift über die Referentensitzung*“ z 5. 10. 1942, SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 53.
- ⁷¹ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 50, fol 8b.
- ⁷² *Tamtéž*
- ⁷³ Zápis se zasedání referentů z 5. října 1942 (*tamtéž*, karton č. 7, inv. č. 53, fol. 5)
- ⁷⁴ Srov. *Arbeitsplan des Böhmisches Landesarchivs Prag für das Jahr 1942*, SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 53, fol. 1
- ⁷⁵ Viz např. článek *Archiv země České za německé okupace*, Archivní věstník II, č. 4, Praha 1947. K poválečnému vývoji v Zemském archivu a repatriacím archiválií viz SÚA Praha, AZČ, kart. 83, kart. 114. Srov. též BAUER, O., *Archiv bývalé země České od osvobození v roce 1945 do roku 1950*, Archivní časopis 1 (1950), s. 11–17.
- ⁷⁶ Např. v dopise archivnímu referentu Swientekowi z 8. ledna 1943: „*Gerade der Umstand, dass das Protektorat Teil des Reiches ist, und die grössten Archive in Prag unter deutscher Leitung stehen, muss aber zu der logischen Folgerung führen, dass eine solche Archivbereinigung nicht nur in der Abgabe fremder Archivalien, sondern auch im Empfang böhmischer Archivalien aus fremden Archiven bestehen muss.*“ (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 9, inv. č. 50, fol. 13a). V podobném smyslu vyznívají Prochnovy postoje k extraditcím urbárů a soupisů poddaných, kde autor zastává přísně provenienční princip, nedovolující vyvézt jiné archiválie než ty, jimž to tento princip umožňuje (SÚA Praha, AZČ, kart. č. 83, inv. č. 266, čj. 3074/Pr).
- ⁷⁷ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 50. Tak také při předávání archiválií do Opavy prohlašoval, že „*Andererseits, behält sich auch das Böhmisches Landesarchiv vor, Forderungen nach Archivalien auf Grund des Provenienzprinzip beim Reichsarchiv Troppau zu erheben.*“ (SÚA Praha, AZČ, kart. č. 83, inv. č. 266, čj. 1463/Pr). 14. dubna 1943 zase požaduje v dopise Swientekovi vystavení listin české provenience ze Saského Hauptstaatsarchivu (*tamtéž*, a. č. 2850/Pr. Seznam těchto 86 listin české provenience z ledna 1943, pořízený zčásti samotným Prochnem, je uložen *tamtéž*, čj. 216)
- ⁷⁸ Viz KLÍMOVÁ, H., GOTTFRIED, L., *Otakar Bauer a Archiv země České v letech 1945–1954*. In: *Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců*, Praha 1995, s. 19.
- ⁷⁹ Takto se obracel např. na ředitele Saského hlavního státního archivu Kretschmara se žádostí o opisy originálů, posílaných z Protektorátu do Drážďan (podle opisu Kretschmarova dopisu říšskému protektoru z 21. ledna 1942, SÚA Praha, AZČ, kart. č. 83, inv. č. 266, čj. 1187). Podobně se písemně dotazoval Prochno studijního rady Zeigermanna v Kladsku, zda ve farním archivu v Kladsku nejsou tři listiny, jejichž vidimusy jsou uloženy v Zemském

archivu, neboť pak by bylo neúčelné deponovat tyto vidimy do Kladska (SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 2, inv. č. 7). Podobné dotazy jsou dosvědčeny i v případě jiných archivů. Prochno zamýšlel dokonce provádět přímá zjišťování existence duplikátů archiválií české provenience v zahraničních archivech (např. negativní odpověď Ministerstva vnitra na financování takové cesty do Slezska z 10. ledna 1942, SÚA Praha, AZČ, kart. č. 83, inv. č. 266, čj. 329).

⁸⁰ Jen za rok 1943 bylo z Vídně získáno pro protektorátní archivy 58 listin („*Bericht über die Deutsche Archivkommission*“, SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2).

⁸¹ Viz pozn. 44.

⁸² K tomu viz zpráva okresního vůdce NSDAP v Žitavě z 5. 12. 1940 (SÚA Praha, fond 114-84-9 (fond 114 – Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě), kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 6., Politische Beurteilung über Dr. Prochno).

⁸³ „*Weltfremde und nicht zu harte Gelehrtennatur*“ (zpráva SS-Obersturmbahnführera pro říšského protektora z 19. března 1941 (SÚA Praha, fond 114-84-9, kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 21)).

⁸⁴ Na jeho minulost bylo ostatně upozorněno i ze strany NSDAP v Žitavě („*Politische Beurteilung über Dr. Prochno*“ z 5. 12. 1940, SÚA Praha, fond 114-84-9 (fond 114 – Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě), kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 6). Do NSDAP se sice Prochno přihlásil těsně před příchodem do Prahy v Žitavě, ovšem za člena byl přijat až po dosti dlouhé době, ve 40. letech (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 2, inv. č. 7).

⁸⁵ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 9, inv. č. 67.

⁸⁶ Prochno zde hovoří o tom, že to, co píše, je určeno primárně pro jeho syna a teprve poté pro „*alle, die zu mir kommen*“ (*tamtéž*).

⁸⁷ Znamé je například ve vzdělaných kruzích vlivné hnutí tzv. konzervativní revoluce (k ní zejména MOHLER, A., *Die Konservative Revolution in Deutschland. Ein Handbuch*, 4. Aufl., Darmstadt 1994 a nověji WOODS, R., *The Conservative Revolution in the Weimar Republic*, New York 1996). Kromě toho lze upozornit i na platonismem, scholastikou a německým romantismem silně ovlivněné učení rakouského filosofa a sociologa Othmara Spanna, ve dvacátých a třicátých letech v Rakousku i Německu značně rozšířené, mající mimořádný vliv i na českou německou menšinu. K tomuto učení viz např. SCHNELLER, M., *Zwischen Romantik und Faschismus. Der Beitrag Othmar Spanns zum Konservatismus in der Weimarer republik*, Stuttgart 1970 nebo SIEGFRIED, K.-J., *Universalismus und Faschismus. Das Gesellschaftsbild Othmar Spanns*, Wien 1974; výběrovou bibliografii prací o Spannovi a jeho škole uvádí PICHLER, J. Hanns (Hg.), *Othmar Spann oder Die Welt als Ganzes*, Monographien zur österreichischen Kultur- und Geistesgeschichte 4, Wien – Köln – Graz 1988, s. 279nn; k recepci Spannovy teorie v sudetoněmeckém prostředí, v němž se Prochno často pohyboval též GEBEL, R., *Konrad Henlein*, München 2000, s. 31nn, ZIMMERMANN, V., *Die Sudetendeutschen im NS-Staat*, Erfurt 1999, s. 43nn. Právě toto učení staví místo nacistického rasového pojetí národa národ jako celek kulturní, duchovní. Odtud vycházelo též Prochnovo pojetí vůdcovství jako duchovního vedení v platónském smyslu (Spann zde mluví o vrstvě moudrých („*das höchste geistige Stand*“), jež má ovládat národní společenství – např. ve svém *Wahre Staat*, 4. Aufl., Jena 1938, s. 238; viz též jeho *Gesellschaftslehre*, 2. Aufl., Leipzig 1923).

- ⁸⁸ „*Du bist nichts, dein Volk ist alles*“, *ist zu eng. Meine Geschichtskennntnis und Geschichtsbetrachtung zeigt mir, dass die moderne, manche 150 jahre alte Welle des Nationalismus eine Welle ist, die übergehen wird, wie philosophische und religiöse Wellen vergangen sind. Was folgt, weiss ich nicht. Wahrscheinlich aber nich der krane Materialismus marxistischer oder amerikanischer Prägung; es ist mein Glaube, dass der Geist über die Materie herrschen soll.*“ (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 9, inv. č. 67).
- ⁸⁹ Zápis o výsledku z 18. května 1945 (SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, čj. 1366/a).
- ⁹⁰ Dopis ze 4. září 1943 (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 50, fol. 120).
- ⁹¹ *Tamtéž*, fol. 89, fol. 96–99 – zpráva zemského archivního rady pro Landesgruppe IV. Právě o Benešovo vyslání se hovořilo také během Prochnova květnového výsledku r. 1945.
- ⁹² Hovoří o tom např. dopisy v léta 1942, poslané Otakaru Bauerovi, v nichž Prochno dává instrukce k zabránění nuceného odchodu zaměstnanců, mezi nimi i Václava Novotného, bývalého legionáře (SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, ve složce čj. z. 6521/Ba). Viz k tomu i dopis o legionářích v archivu ze 17. února 1941 (SÚA Praha, AZČ, kart. č. 272, inv. č. 442, čj. 1426).
- ⁹³ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57.
- ⁹⁴ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 50, fol. 26.
- ⁹⁵ PROCHNO, J., *Das Böhmisches Landesarchiv*, c. d., s. 24. Podobně i v Archivu ministerstva vnitra od r. 1939 přibyl značný počet pracovních sil, rekrutujících se z řad příslušníků bývalé čs. armády, zaměstnanců vojenské správy MZV a politicky nepohodlných osob, jimž instituce poskytla útočiště.
- ⁹⁶ Taktéž publikaci některých textů v němčině, včetně překladu registru Archivu Koruny české chápal Prochno primárně pouze jako způsob, jak zpřístupnit české bádání a české prameny širší odborné veřejnosti, neomezené pouze na české obyvatelstvo.

Příloha

PŘEDMLUVA K NÁVRHU NA NOVOU SYSTEMIZACI ZEMSKÉHO ARCHIVU Z R. 1942

(SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57)

(fol. 12a)

Vorbemerkung

Für die Neusystemisierung des Böhmisches Landesarchivs möchte ich folgende Gedanken zugrunde legen:

Das Archiv hat in seiner allgemeinen Verwaltungstätigkeit nicht nur dem Landesbehörde zu dienen, indem es deren alte Registratur empfängt, geordnet aufstellt und zur Benutzung durch die Behörde zugänglich macht, sondern ist durch seine Entwicklung und seine Archivalien das Archiv Böhmens, dessen Lesesaal die grösste Be-

sucherzahl (jährlich etwa 7000 Besuche) ist neben den Pflichten gegen die eigene Behörde eine zweite wichtige Aufgabe, um so wichtiger jetzt, wo durch Beratung und Unterstützung Deutschen und des deutschen Einflusses in Böhmen gefördert werden sollen.

Ferner hat das Archiv schon fast ein halbes Jahrhundert den Zusammenhang mit den böhmischen Stadtarchiven hergesetellt, die es durch Rat, Unterstützung und Aufsicht betreut. Es wird auch in Zukunft nötig sein, das durch sich wiederholende Aufsichtsreisen zu tun, da bei der fehlenden Kontinuität in der Verwaltung der Archive namentlich kleinerer Städte diese immer wieder in Gefahr kommen, Verlust zu erleiden oder so gut wie ganz verloren zu gehen. Daraus ergibt sich eine zweite Aufgabe für das Archiv.

Ebenso ist das Archiv fast seit seiner Umorganisation 1862 ein historisches Institut, das über die Archivalien hinaus geschichtliches Quellenmaterial sammelt, der Forschung zur Verfügung stellt und veröffentlicht. Zur Verwaltung dieser Abteilung (allein über 3000000 Abschriften!) und zur Redaktion der Veröffentlichungen ist es nötig, eine Anzahl – ich schlage vor drei – Archivare gesondert zu beauftragen. Endlich werden die Werkstätten des Archivs die grössten und modernsten des Protektorats, nach dem Frieden, wenn die Materialknappheit beseitigt ist, umfangreiche Aufträge erhalten, so dass eine (fol. 14a) Erweiterung des Personalbestandes auch in dieser Institut vorgesehen wurde.

Im übrigen sei darauf hingewiesen, dass es Absicht war, die Verteilung der Belegschaft auf die einzelnen Beamtengruppen deutschen Verhältnissen anzupassen und damit einen Teil der bisherigen Arbeit der Konzeptbeamten auf die mittleren Beamten zu übertragen.

Der Systemisierungsvorschlag ist in der Annahme ausgearbeitet, dass das Archiv als selbstständige Anstalt weiter besteht und sich normal weiter entwickelt. Sollte eine Umorganisation des gesamten Archivwesens Böhmens geplant sein und sollten die Grenzen des Arbeitsbereichs zwischen dem Landesarchiv und dem Archiv des Ministeriums des Innerns, das ja auch zahlreiche ältere rein böhmischen Abteilungen enthält, verchoben werden, so würde auch die Systemisierung entsprechend geändert werden müssen.

Landesarchivrat [*Joachim Prochno*]

ZUSAMMENFASSUNG

JOACHIM PROCHNO UND SEINE WIRKUNG IM BÖHMISCHEN LANDESARCHIV ZUR ZEIT DES PROTEKTORATS BÖHMEN UND MÄHREN

Vojtěch Belling

Zu den bedeutendsten Persönlichkeiten, deren Tätigkeit die Entwicklung der Archivverwaltung zur Zeit des Protektorats Böhmen und Mähren (1939–1945) beeinflusst hat, gehört ohne Zweifel der Historiker und Archivar Joachim Prochno (1897–1945). Nach dem Universitätsstudium der Historie, Germanistik und Anglistik in Leipzig begann der aus dem brandenburgischen Niemegeke Gebürtige seinen Lebensweg als Mittelschullehrer und seit 1928 wirkte er länger als ein Jahrzehnt auf der Mädchenoberschule in Zittau. Im dortigen Milieu begann er sich mit der Oberlausitzer Historie zu beschäftigen, er wurde ein fleißiger Autor der wissenschaftlichen Studien und Editor des Quellenmaterials zur Geschichte des gesamten Gebiets und vor allem der Stadt Zittau. In den dreißiger Jahren hielt er sich einigemal auch in den Prager Archiven auf, wo er sich mit ihrem alltäglichen Betrieb und mit dem Verwaltungssystem bekannt machte. Diese seine praktische Erfahrung war auch mit seinen guten Beziehungen zu den zahlreichen sudetendeutschen Historikern ein Grund dazu, warum Prochno im Herbst 1940 zum Mitglied der Deutschen Archivkommission in Prag und nach fast einem Jahr auch zum Landesarchivrat genannt wurde. Die politischen Gründe waren bei der Ernennung eher weniger wichtig. Prochno suchte zwar schon 1939 um die Mitgliedschaft in der NSDAP an (aufgenommen wurde er um ein Paar Jahre später); noch während des Zittauer Aufenthalts wurde er allerdings für das Herabreißen Hitlers Bilder im Konzentrationslager gefangengehalten und immer war er für einen politisch unzuverlässigen Menschen gehalten. Übrigens auch während seiner Wirkung in Prag hatte er zum Nazismus vielmehr negative Beziehung, wie davon einige seine persönlichen Notizen zeugen.

Seit 1941 führte Joachim Prochno tatsächlich das ganze Landesarchiv (teilweise gemeinsam mit dem tschechischen Archivrat Otakar Bauer), denn der offizielle Direktor Anton Blaschka blieb bis Kriegsende in der Armee und ins Archivgeschehen griff er nicht ein. Prochnos Tätigkeit in dieser Funktion konzentrierte sich vor allem auf die Vorbereitung der beabsichtigten Reorganisation der Protektoratsarchivverwaltung und auf die Durchführung der Archivtrennung. Seine Konzeption der neuen Organisation wurde auf der Vorstellung der mäßigen Dezentralisierung gegründet. Die in der historischen Entwicklung organisch entstandenen Archive sollten also ungestört in ihrer

Existenz fortsetzen, wobei das Landesarchiv als tschechisches Hauptarchiv die Oberaufsichtsfunktion übernehmen sollte. Hier geriet Prochno aber in Konflikt mit dem Obervertreter der deutschen Archivverwaltung, dem Referenten für Archivwesen beim Amt des Reichsprotectors und dem Kommissärleiter des Archivs des Innenministeriums, dem eifrigen Nazi Oskar Horst Swientek, der ein Verfechter der Konzeption der strengen Zentralisation der Reichsarchivverwaltung war. In Protektoratsrahmen strebte Swientek deshalb nach Gewinn der exklusiven Stellung für das Archiv des Innenministeriums, das die führende Rolle im zentralisierten System übernehmen sollte, während für Landesarchiv kein Platz mehr in dieser Vorstellung blieb. Ein scharfer Streit, der zwischen beiden Archivaren im Jahre 1942 ausbrach, endete erst im Herbst 1943, als Swientek zur Wehrmacht einrückte und Prochno alle seine Posten übernahm. So wurde er praktisch der führende Repräsentant der gesamten Protektoratsarchivverwaltung und auch beider bedeutendsten Archive. Trotzdem er selbst schon früher ähnliche Vereinigung der leitenden Hauptfunktionen in den Händen einer Person (aber ohne gleichzeitige Vereinigung der Archive) beantragen hatte, nahm er nach der eigenen Erfahrung die Stellung gegen die Petrifikation dieses Standes.

In seiner neuen Position kontrollierte Prochno seit 1943 vor allem die Verwirklichung der Maßnahmen zur Archivalienrettung vor den Luftangriffen und zur Einlagerung der Bestände in den provisorischen Bergungsstellen. Die Arbeiten auf der Vorbereitung der Archivreorganisation wurden in dieser bewegten Zeit niedergelegt und in die Nachkriegszeit verschoben. Obwohl der Hauptgegner Prochnos Reformkonzeptionen verschwunden war, die Arbeit konzentrierte sich auf die übliche Agenda und Archivalienrettung. Es setzte auch die Archivtrennung fort und Prochno kontrollierte im Landesarchiv den ordentlichen Verlauf der Extradizien von Archivalien nach Deutschland. Gleichzeitig kümmerte er sich um den Reziprozitätscharakter dieses Prozesses und um Gewinn der Akten böhmischer Provenienz oder Pertinenz in die tschechischen Archive (diese Reziprozität begründete er damit, dass das Protektorat ein integraler Teil des Reiches ist, und deshalb kann es nicht unbegünstigt werden). Als Swientek im Winter 1945 nach Böhmen zurückkehrte, kam es in der gespannten Situation bis Kriegsende zu keinen bedeutenderen Änderungen. Im Mai 1945 wurde Prochno als Repräsentant des Naziregimes interniert und am 10. September starb er im Gefängnis Krankenhaus in Prag auf den Herzstillstand. So endete das Leben einer tragischen Persönlichkeit der Geschichte des tschechischen Archivwesens, die einerseits die nazistische Macht repräsentierte und andererseits mit seiner Konzeption der Archivwesensreform auch die zukünftige Nachkriegsentwicklung vorzeichnete. Man kann also sagen, dass die Wirkung Joachim Prochnos dem tschechischen Archivwesen das Überleben in der kritischen Zeit seiner Existenz ermöglichte.